

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

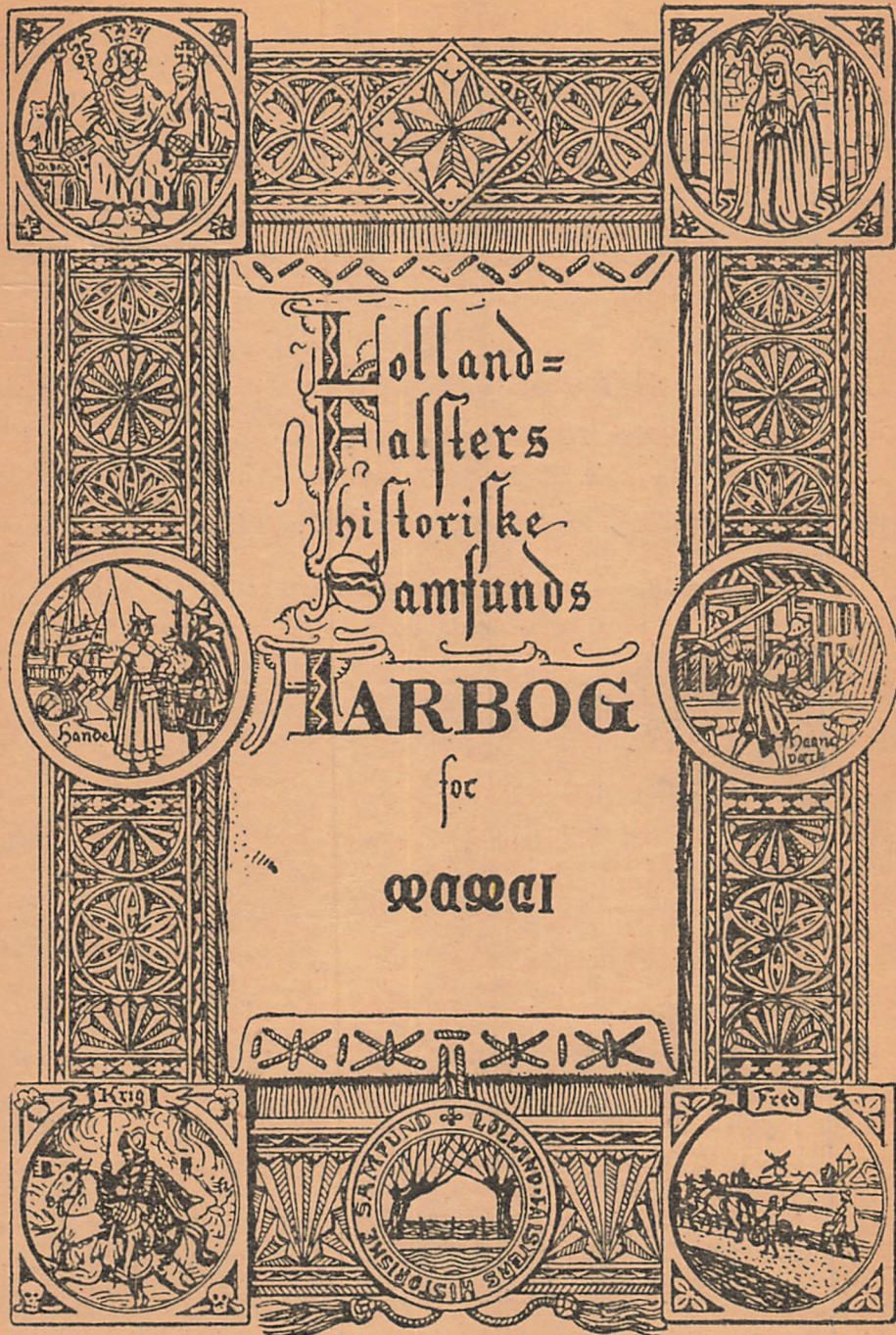
Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Register Aarboeg XXXVII—XXXIX

Redaktionsudvalg:

Rektor *L. Willesen*, Nykøbing F.

Lærer *A. H. Bendsen*, Bandholm.

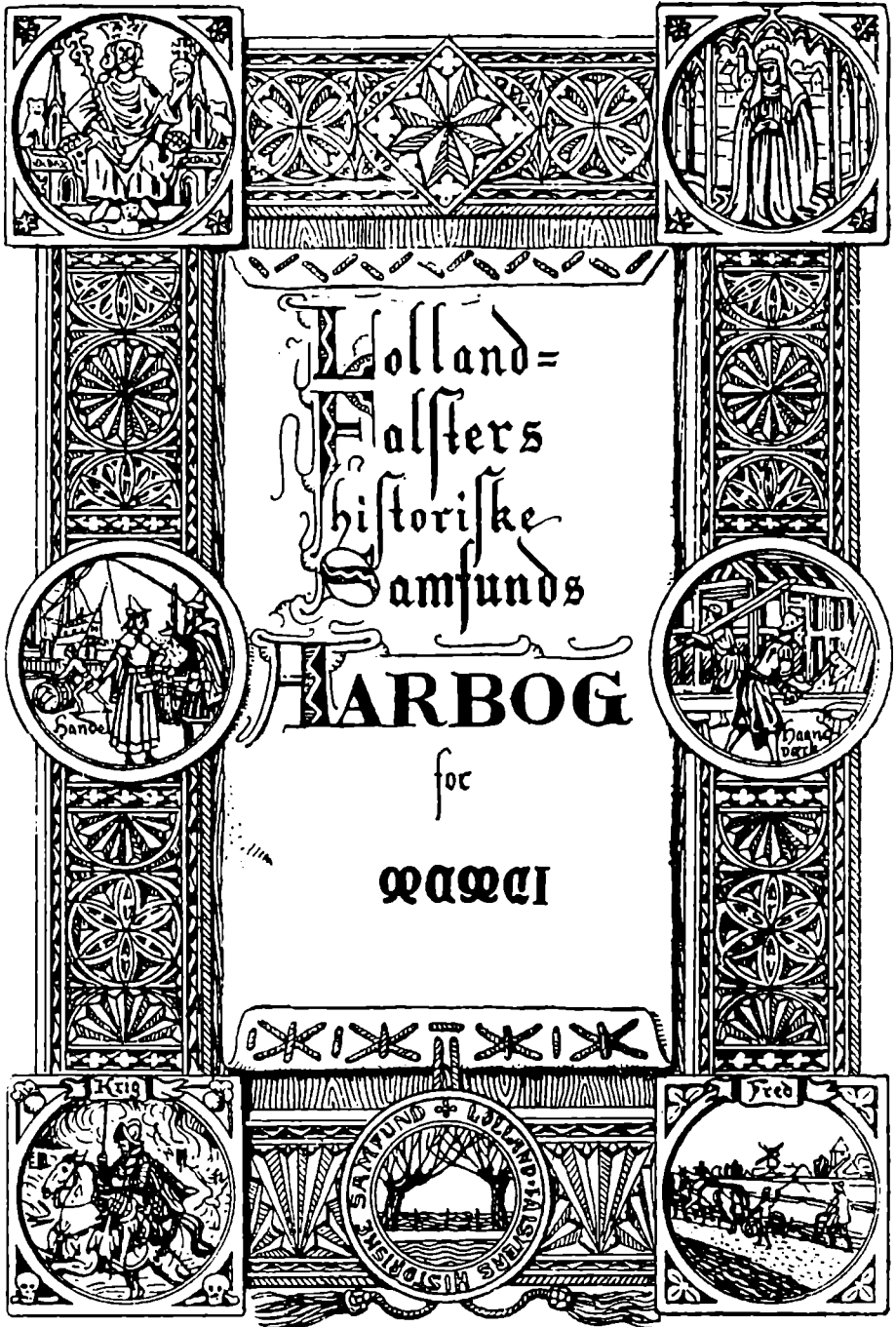
Lærer *Svend Jørgensen*, Toreby, Søllested.

Henvendelse vedrørende Aarbogen bedes rettet
til sidstnævnte.

Lolland-Falsters historiske Samfund

Aarbog XXXIX
1951

VI Række - Bind III

Holland=
Falsters
historiske
samfunds
ARBOG

for

XXXXI

XXXXXXXXXX

Krig

Fred

HOLLANDS HISTORISKE SAMFUND + FALSTERS HISTORISKE SAMFUND

Indhold

Grosserer <i>Alfred Larsen</i> : Nakskov 1618—1626. Et Studie over »Perlestikkerbogen« . . .	Side 278
Dommerfuldmægtig <i>V. Ravnholt Rasmussen</i> : Træk af retskredsenes historie på Lolland-Falster	291
Pastor emer. <i>Martin Poulsen</i> : Ved Juletid i Hunseby Kirke og Præstegaard for hundrede Aar siden	302
Cand. mag. <i>Christian Lisse</i> : Hvor lå Folmer Jakobsen Lunges Tvede?	316
Førstelærer <i>Birger Isaksen</i> : Ludvig Ditlev Hansen. Et livsbillede	320
Overassistent <i>Knud Morsby</i> : Voldstederne Trælleborg og Bredemad i Aastrup sogn	328
Civilingeniør <i>Vilhelm Marstrand</i> : Nysted bys oprindelse og ældste historie	341
Lærer <i>Svend Jørgensen</i> : Fra den gamle Holeby Præstegaard	366
Adjunkt <i>J. Jørgensen</i> : Af Sundby Færgstedes Historie fra de ældste Tider til 1867	376
<i>Smaastykker</i> : En Mariboborger i Senkatolicismens Dage af <i>Vilhelm Lorenzen</i>	387
H. C. Andersen paa Falster af <i>Carl Østen</i>	389
To lollandske Amtsforvaltere af <i>Anthou Fuglsang</i>	395
En falstersk Husmands Hyldest til Danmarks første Rigsdag af <i>Einer Poulsen</i>	396

	Side
<i>Fra Bogverdenen ved Svend Jørgensen</i>	398
Otto Norn: Christian III's Borge. — Poul Meyer: Danske Bylag. — Henning Henningsen: Kirkeskibe og Kirkeskibsfester. — Danmarks Adels Aarbog 1951. — Danmarks Kirker, udgivet af Nationalmuseet. — Rigsdagens Medlemmer gennem hundrede Aar 1848—1948. — Astrid Hostrup, f. Bojsen: »Et jævnt og muntert, virksomt liv på jord«. — Emil Aarestrup.	
<i>Aarberetning</i>	405
<i>Uddrag af Regnskabet for 1949—50</i>	407
<i>Nye Medlemmer</i>	407
<i>Register for Aarbøgerne XXXVII—XXXIX (Række VI) ved Alfred Larsen</i>	I—XVII

Nakskov 1618—1626*).

En Studie over »Perlestikkerbogen«.

Af *Alfred Larsen*.

VI. *BORGERSKABET I LIV OG DØD.*

Fødsler.

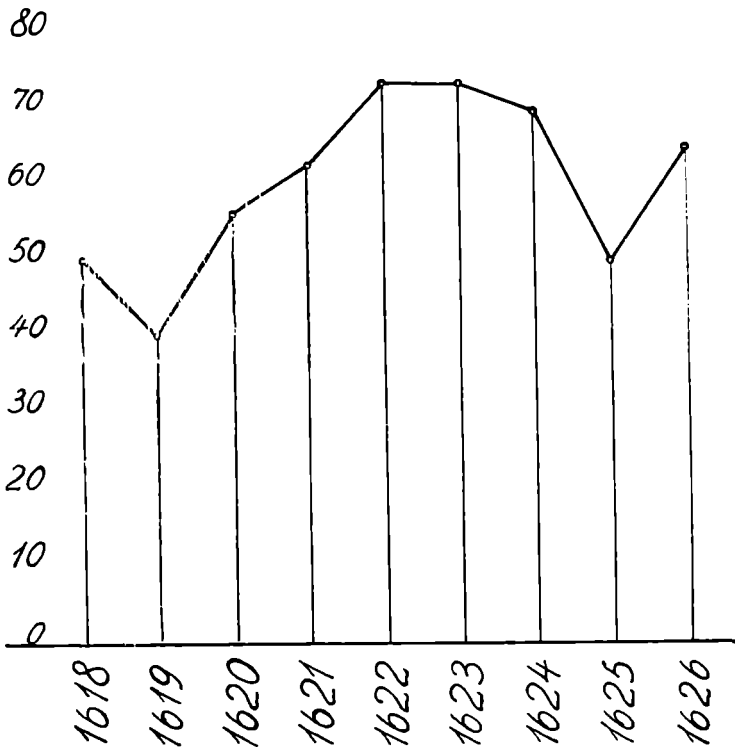
Den 13. Tavle i Perlestikkerbogen omfatter Døbte. For at faa de rette Tal over Fødsler frem maa den dog sammenholdes med Tavlen over Begravede, da adskillige Børn var dødfødte, og en Del døde umiddelbart efter Fødslen og saaledes ikke naaede at blive døbt. Daabslisten nævner kun Faderens Navn, men ved at sammenholde den med Listen over Kirkegangskoner, kan det i de fleste Tilfælde lykkes at finde ogsaa Moderens Navn. For uægte fødte Børns Vedkommende nævnes Moderens Navn og undertiden ogsaa Navnet paa den udlagte Barnefader. Daaben fandt paa den Tid Sted den første Søndag efter Fødslen. Børn født i Ægteskab blev døbt ved Højmesse, medens uægte fødte blev døbt ved Fromesse eller ogsaa ved Onsdags-Gudstjenesten. Offeret ved Daaben kunde variere fra et Par Skilling til et Par Daler efter Forældrenes Formueomstændigheder. Ved uægte fødte Børns Daab blev der intet ofret. Anders Perlestikker lader i Reglen Kapellanen foretage disses Daab, men det tør dog ikke hævdes, at det netop var paa Grund af, at der ingen Offer blev ydet.

Opstilles Tavlen over Døbte i Skemaform, ser den saaledes ud:

*) Fortsat fra Aarvog 1950.

	Jan.	Febr.	Marts	April	Maj	Juni	Juli	Aug.	Sept.	Okt.	Nov.	Dec.	Ialt
1617..												(4)	(4)
1618..	4	7	7	7	7	4	2	1	2	0	7	2	50
1619..	4	2	3	6	1	5	3	6	2	3	2	3	40
1620..	2	3	7	7	4	5	3	10	3	4	3	5	56
1621..	3	7	7	1	4	3	8	4	9	5	4	7	62
1622..	7	3	5	8	5	9	6	12	6	1	4	7	73
1623..	10	6	8	6	3	2	6	1	5	8	8	10	73
1624..	6	9	8	5	5	2	6	5	4	6	4	9	69
1625..	6	4	5	3	3	3	5	5	8	2	0	5	49
1626..	7	9	7	9	3	2	2	4	3	8	6	4	64
Ialt...	49	50	57	52	35	35	41	48	42	37	38	52	536

Opstilles Skemaet grafisk, faas følgende Figur:

hvis Kurve nogenlunde følger den tilsvarende over viede pr. Aar (Side 169). Den viser et stærkt stigende Fødselstal, der

kulminerer i 1622—23, hvorefter den falder stærkt i 1624 og særlig i 1625, modsvarende de lave Vielsestal i 1622—24.

Det ses, at det største Antal Fødsler finder Sted i Foraarstmaanederne; en udpræget Tilbagegang i Maj-Juni afløses af en Stigning i Høstmaanederne, hvorefter Efteraaret ligger lavt.

I Perioden forekommer blandt levendefødte i Ægteskab 489 Børn. For 24 er Kønnen ikke angivet; af de øvrige er 238 Dreng og 227 Piger, hvilket pr. Tusinde giver 512 Dreng og 488 Piger. De tilsvarende Tal i vor Tid er 513 og 487, altsaa praktisk talt ens.

For Dødfødsler viser en Optælling, at af 638 fødte Børn er ialt 42 dødfødte, hvilket giver en Procent paa 6,6. En Optælling fra Midten af det 17. Aarhundrede giver 4,8 pCt. Nakskov ligger altsaa betydeligt højere. I vor Tid er Dødfødselsprocenten ca. 2,3.

Dobbeltfødsler kan ogsaa let optælles.

Antal Fødsler	Deraf i			Antal fødte Børn ialt	Deraf i Flerfødsel	Flerfødsel i %
	Enkelt Fødsel	Tvill.	Trill.			
605	589	15	1	638	33	5,7

I Nutiden er 1,6 pCt. af Fødslerne Flerfødsler, hvilket vil sige, at 3,2 pCt. af de fødte Børn er Tvillinger eller Trillinger. Nu er Tallene for Nakskov jo saa smaa, at de ikke kan afgive noget Grundlag til Sammenligning, men ogsaa andre Undersøgelser giver til Resultat, at Flerfødslernes Antal i det 17. Aarhundrede ligger meget højere end i Nutiden, mindst ca. 30 pCt., en Afbigelse, der kun kan forstaas som et Udslag af dybtgaaende fysiologiske Forskeligheder. Af de 15 Tvillingefødsler var 6 Drengepar, 6 Dreng og Pige, 1 Pige og dødfødt og 2 Dreng og dødfødt. Trillingerne naaede ikke at blive døbt, og Kønnen er derfor uangivet.

Af illegitime Fødsler forekommer der i Perlestikkerbogen

54 med et Børnetal paa 56, hvoraf 2 Par Tvillinger og 3 Dødfødte. I Forhold til det samlede Antal fødte Børn 638 giver det en Procent paa 8,8. I vor Tid ligger Tallet for Provinsbyerne paa 9,2 pCt., saa den megen Tale om Ungdommens Umoralitet paa Baggrund af de »gode gamle Dages« store Sædelighed synes ikke videre berettiget. Iøvrigt ligger Procenten for Byerne efter andre Undersøgelser fra Midten af 17. Aarhundrede paa 8,5.

Nogen talmæssig Undersøgelse af, hvordan de illegitime Mødre er fordelt paa Aldersklasser, er det ikke muligt at gennemføre, men selvsagt var langt de fleste unge Piger, selv om ogsaa en enkelt gift Kone var faldet for en Sømands Charme. Hovedparten af Mødrene var Tjenestepiger, der var blevet besøvet af en medtjenende Karl, hvem de forøvrigt i mange Tilfælde senere blev gift med. En Del af Pigerne var blevet besvangret andre Steder, havde mistet deres Plads, og var nu tilfældigt naaet til Nakskov paa deres Omflakken. Nogle af Pigerne har faaet flere uægte Børn. Denne Gruppe omfatter dels de, der fik Børnene med samme Mand, og med hvem de senere blev gift; man maa her formode, at Fattigdom kan være Grunden til, at Ægteskabet ikke har fundet Sted paa et tidligere Tidspunkt. Dels omfatter Gruppen Kvinder, der fik Børnene med forskellige Mænd, og blandt disse er der i hvert Fald fundet to, om hvem Bemærkningerne i Perlestikkerbogen tyder paa, at de levede som professionelt løsagtige Kvinder og havde fast Bopæl i Nakskov.

Hovedparten af Barnefædrene var medtjenende Karle, men som naturligt er for en Havneby, træffer vi ogsaa Sømænd heriblandt. En Del Ægtemænd nyder ogsaa den tvivlsomme Ære at staa aabenbar Skrifte for Forhold til deres Tjenestepiger. En kostelig Scene oprulles for os ved Cidse Andersdatters Trolovelse i 1620, hvor Anders Perlestikker skriver: »Mads Nielsen var Forlover paa hendes Vegne (som han for nogle Aar siden havde besøvet)«. Man fornemmer næsten Mads Nielsens svedne Smil over, at Pigen nu er blevet afsat. En Karl, Niels, som tjente hos Erich Skriver, var en foretagsom, men ogsaa meget uheldig

ung Mand, idet han i December 1621 faar et Barn med een Pige, og i Februar det følgende Aar faar han Tvillinger med en anden Pige. Da han ikke senere træffes som Barnefader, maa man haabe, at disse »Ovrraskelser« har ført ham ind paa en mere adstadig Levemaade, hvis han da ikke, hvad der er fuldt saa sandsynligt, er forsvundet fra Skuepladsen for sine Bedrifter. Man kan nemlig af Tavlen over absolverede se, at Hovedparten af disse er Kvinder, hvad der vel ikke kan fortolkes paa anden Maade, end at Karlene har skyndt sig at rømme Byen.

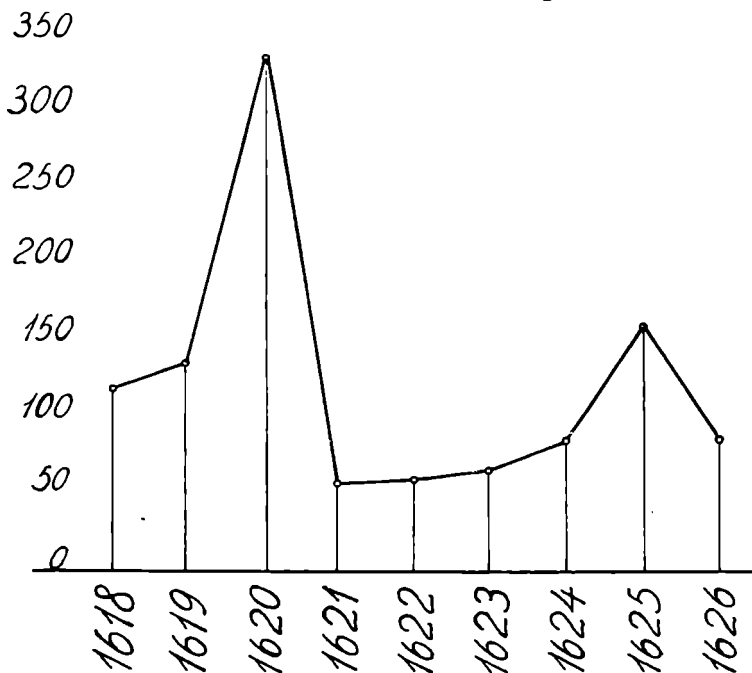
Perlestikkerbogen indeholder ogsaa Eksempler paa de Forbrydelser, der særlig er knyttet til den illegitime Børneavl. Det nævnes saaledes, at der blev begravet et Barn, der var fundet i Sæbyholm Skov. Sandsynligvis henlagt af en ulykkelig omflakkende Pige. To Gange træffer vi Piger, som er blevet henrettede, fordi de havde myrdet deres nyfødte Børn. Den ene af de ulykkelige Kvinder blev henrettet 16 Dage efter, at Forbrydelsen var blevet opdaget. Dattiden havde en hurtig Rettergang. Til det andet Tilfælde knytter der sig en grotesk Omstændighed, idet man først anholdt en Pige, Gunder, som den skyldige. Gunder fødte imidlertid en Søn nogle Dage efter Arrestationen, og stillet overfor dette Bevis paa hendes Uskyld — i den foreliggende Sag — maatte man atter løslade hende. Gunder fik dog ikke megen Glæde heraf, da hun døde et Par Dage efter. Det lykkedes dog hurtigt at finde Barnemordersken, en Pige ved Navn Maren, som saa kort efter blev henrettet. Fosterfordrivelse var vistnok paa den Tid uhyre sjælden, men Perlestikkerbogen indeholder dog en Bemærkning, som kunde tyde paa en saadan: »... begravet et Kvindfolk ved Navn Gertrud. Uden Proces. Hun døde til Frederik Sværdfejer i Abildtorpe. Hun var besøvet, og mentes at hun skulde have taget en Drik til sig, hvorefter hun skulde blevet sit Foster kvit. Gud maa vide hvad sandt er. Dog døde hun af Pestilente«.

Dødsfald.

Af Tavlen over Begravede fremgaar det, at der forefaldt ialt 1154 Dødsfald fra 1617—26. 1617 er dog meget sparsomt behandlet, saa Tallet kan ikke anses for sikkert. Opstillet i Skemaform faar vi:

	Jan.	Febr.	Marts	April	Maj	Juni	Juli	Aug.	Sept.	Okt.	Nov.	Dec.	Ialt
1617..					(24)							(21)	(45)
1618..	11	10	20	11	10	6	4	9	4	11	12	13	121
1619..	6	9	11	7	3	7	5	5	4	15	33	29	134
1620..	18	9	12	10	20	32	34	46	71	52	28	10	342
1621..	10	2	5	6	4	4	10	3	2	2	2	4	54
1622..	7	2	3	7	5	3	8	5	4	3	5	4	56
1623..	5	5	9	7	2	3	6	7	6	6	7	4	67
1624..	3	6	2	6	8	1	9	8	10	13	10	10	86
1625..	15	25	20	14	13	3	4	16	11	10	14	17	162
1626..	13	9	10	12	5	7	4	5	4	7	7	4	87
Ialt...	88	77	92	80	70	66	84	104	116	119	118	95	1109

Opstilles Dødsfaldene pr. Aar grafisk, faas et udmærket Overblik over den stærkt vekslende Dødelighed i disse Aar:

Den store Stigning i 1620 skyldes Pesten, som begyndte 22. September 1619. I Forhold til de øvrige Aar viser 1621 en meget lav Dødelighed, hvad mulig skyldes, at Pesten ligefrem har rensed ud blandt alle de svagelige, saa det kun er de mest levedygtige, der er blevet tilbage. De følgende Aar stiger Dødeligheden svagt for atter i 1625 at gøre et Spring opad. Anders Perlestikker nævner intet om Pest dette Aar, men man maa næsten formode, at en mindre Pest har raset, ellers er det vanskeligt at forklare den stærke Stigning, som allerede igen i 1626 er afløst af et Fald til det normale.

Tavlen over Begravede viser, at Begravelsen paa den Tid fulgte hurtigt efter Dødsfaldet. Undertiden fandt den Sted allerede Dagen efter, men som Regel den anden eller tredie Dag, og i Mellemtiden holdtes den saakaldte Ligvagt i Sørgehuset.

De mere velhavende af Byens Borgere blev begravede i selve Kirken, hvor ogsaa flere af Omegnens Adel fik deres sidste Hvilested. De almindelige Borgere blev begravede paa Kirkegaarden omkring Kirken, medens de Fattige blev begravede paa Klosters Kirkegaard i Klostergade, hvor nu Biblioteket er beliggende.

Pengeofferet ved Begravelse varierede fra et Par Mark til et Par Daler. Da en Skipper fra Aarhus blev begravet, fik Præsten Fisk for sin Medvirken, og en anden Gang fik han i Mangel af bedre en Kværn. Ved Begravelser i Kirken var det Skik at betale Præsten med 5—6 Alen Klæde, og den nøjagtige Anders Perlestikker undlader ikke at anføre Klædets Værdi pr. Alen. Endvidere ses det, at Latinskolens Elever medvirkede ved Begravelserne med Sang. Som Regel medvirkede hele Skolen. Mindre bemidlede maatte dog nøjes med den halve Skole, og over de fattiges Kister klang Sangen kun fra 4 spæde Drengerøster.

Dødsaaarsagen nævner Anders Perlestikker som Regel ikke, kun ved særlige Tilfælde. Drab forekommer et Par Gange. Den ene Gang var det to Soldater, der var i Slagsmaal, og Drabsmanden blev henrettet. Den anden Gang var det to af Byens Dragere der, formentlig i Drukkenskab,

kom op at slaas. Da Drabsmanden ikke forekommer i Listen over Begravede, er han sikkert sluppet fra det med Livet i Behold. Foruden den ovenfor omtalte militære Henrettelse, som Anders Perlestikker forøvrigt ikke omtaler, og Henrettelsen af de ovenfor omtalte to Barnemordersker forefaldt der endnu en Henrettelse, nemlig af Stephan Kræmmer i Tilegade. Anders Perlestikker nævner ikke Forbrydelsens Art, men har næret Tvivl om Dommens Retfærdighed, idet han tilføjer: »Gud ved med hvad Ret«. Af Kancelliets Brevbøger fremgaar det iøvrigt, at en Mand var funden død hos Stephan Kræmmer, og da der var Mistanke om Mord, fik Lensmanden Besked om at underkaste Stephan pinligt Forhør. Man kan vist rolig gaa ud fra, at den arme Mand derefter tilstod Mordet, enten han saa havde begaaet det eller ej.

Som naturligt er for Naskov som en Havneby, forekommer der ogsaa flere Drukneulykker. Et Par Gange sker Ulykken i Voldgravene og nogle Gange i Havnen. I en af disse Notater finder man mulig det første Spor af de senere saa berømte Fugleskydninger. Det hedder nemlig: »...Karen Lodvigs Søn Hans, som druknede i Stranden ved Pappegøjestangen«. Derimod forekommer der ingen Eksempler paa Selvmord.

Altergang.

Tavlen viser, at der var Altergang to Gange hver Uge, nemlig Søndag og Onsdag. Halvdelen af Communicanterne blev skriftet af Sognepræsten, den anden Halvdel af Kapellanen, hvis da den ene af dem ikke var forhindret, hvilket saa anføres sammen med Grunden hertil. Derfor kan man af denne Tavle erfare en Del om Anders Perlestikkers Færd, hvornaar han var til Marked, hvornaar han var til Barsel og meget andet. Naar Communicanten ikke var Præsten bekendt, maatte han fremvise sit Skudsmaal, før han fik Lov at gaa til Alters. Unge Mennesker, der første Gang gik til Alters, blev vistnok eksaminerede først. Der skrives saaledes et Sted: »Johan Bruns Arbejdsdreng, Didrik Mor-

tensen, som ikke tilforn havde været til Guds Bord. men kunde sin Børnelærdom smukt«.

Nogle enkelte Gange fandt der ingen Altergang Sted, den ene Gang fordi: »Paa denne Tid var den største Part af Folket til Halsted Marked«!

Til selve Altergangstavlen knytter sig Tavlen over berettede paa Sotteseng. Af denne Tavle fremgaar det, at Kvinder, der skulde føde, som Regel fik Sacramentet umiddelbart før Fødslen.

Tavlen viser iøvrigt, at Altergangen har været meget uens i de forskellige Maaneder. Stor Altergang har der været i Foraarsmaanederne Marts og April, velsagtens i Forbindelse med Paaskehøjtiden. Den anden store Stigning falder i Oktober, ca. et halvt Aar efter Paasken. Derimod var Altergangen meget ringe i August-September, hvor Høsten optog Folks Sind. At Maj ogsaa viser meget lave Tal maa formentlig skyldes den store Altergang omkring Paasken. Julehøjtiden og Aarskiftet har ogsaa kaldt mange til Alters, men dog ikke i nær samme Grad som Paasken.

VII. LATINSKOLEN.

Anders Perlestikker kom til Nakskov 1617 som Rektor for Latinskolen og havde som Sognepræst Opsigt med dens Ledelse. Det er derfor naturligt, at Perlestikkerbogen ogsaa indeholder adskilligt om Latinskolen.

Lærerstabens bestod af Rektor og en Hører. Som nævnt under 1. Afsnit var det paa den Tid ret almindeligt, at Eleverne i øverste Klasse fungerede som Hørere for nederste Klasse. Fra Anders Perlestikkens Tid nævnes intet herom, men i Hr. Josts Optegnelser nævnes: »Nicolaus N. som var Degn til Horslunde blev beskikket samme Dag at være den anden Hører, som alle Sinkerne skulle være undergivne, de andre to Skoletjenere til des større Hjælp i det tunge Kald«.

Anders Perlestikker nævner, hvoraf saavel Rektors som Hørerens Løn bestod, og ved Hjælp af Oplysninger rundt

om i Perlestikkerbogen kommer man til følgende Resultat:

Rektors Løn:

1. Horslunde Sogn; 2. Halvparten af saa mange Præstepenge, som Præsten faar; 3. Halvparten af Diskant Pengene; 4. Halvparten af Lig Penge; 5. Minervalia et alia hujus modi, d. v. s. Skolepenge og andet saadant.

Horslunde Sogn yder: $8\frac{1}{2}$ Pund Byg og 3 Daler foruden Midsommer Tiende, Paaskerente og Husfolk. Af Abildtorpe og Skalkenæs faar han 22 Skæpper Byg. Dette giver tilsammen i Byg 37 Tdr. og 4 Skæpper og i Penge 3 Daler foruden Smaaredsel.

Halvparten af Præstepenge vil 1618 sige: 18 Daler 4 Skilling. Halvparten af Discant-Penge 1617 er: 21 Daler 2 Mark. Halvparten af Ligpenge 1617 er: 9 Daler 3 Mark 10 Skilling. Af Sædedegnenes Ydelser faar han 4 Tdr. Byg.

Tilsammen giver dette i Korn 41 Tdr. 4 Skæpper Byg samt i rede Penge regnet i Sletdaler 52 Daler 1 Mark 14 Skilling foruden Skolepenge og Smaaredsel. Herfra maa dog trækkes 10 Daler, 1 Par Støvler samt noget af Smaaredslen, som han maa aflevere til den Elev, som varetager Degnetjenesten i Horslunde for ham.

Hørerens Løn:

1. Sandby Sogn; 2. Af Byen 10 Mark; 3. Fjerdedelen af Diskant Pengene; 4. Fjerdedelen af Lig Penge; 5. Minervalia etc.

Desværre findes ingen Opgørelse over, hvad Sandby Sogn yder, saa hans Indtægt i Korn kan ikke bestemmes udover, at vi ved, han fik 2 Tdr. Byg af Sædedegnenes Ydelser samt fra 1628 4 Tdr. Byg af Købelev Sogns Ydelser.

Fjerdedelen af Discant Penge er 10 Daler 3 Mark. Fjerdedelen af Lig Penge er 4 Daler 3 Mark 13 Skilling. Byens Løn er 10 Mark. Hvilket tilsammen giver 18 Daler 13 Skilling foruden Minervalia.

Som det vil ses af Lønningsmetoden, er Lønningen ikke fast, den er i højeste Grad baseret paa Procenter.

For at op hjælpe Latinskolerne var det dengang bestemt, at Byens omliggende Sogne ikke maatte have bosiddende

Degne, men Degnetjenesten skulde forrettes af Elever fra Latinskolen. Degnelønnen blev derved til en Slags Studiehjælp. Ordningen var ikke god. Eleverne blev sinket overordentlig meget i deres Skolearbejde, og Bønderne var langt fra tilfredse med, at Skoledrenge skulde fungere som Degne. I Almindelighed var det Eleverne i øverste Klasse, der blev Degne, men havde man de rette Forbindelser, kom man hurtigt til. Saaledes nævner Anders Perlestikker, at hans Kones Lillebror, Otto Andersen, 1624 blev Løbodegn i Løjtofte kun 13 Aar gammel!

Men en økonomisk Hjælp for Eleverne var det jo. Anders Perlestikker nævner, hvem der fik Degnekaldene, og hvad de skulde have for det. Ovenfor har vi set, hvad Skolemesterens Hjælper fik for at passe Horslunde Sogn, og som et andet Eksempel kan nævnes, hvad Løbodegngen i det omtalte Løjtofte Sogn fik: 6 Tdr. 5 Skæpper Byg; Paaske Rente; Korsemad; en levende Gaas af hver Mand, det er 18 Gæs, og 18 Skæpper Havre til samme Gæs. Paaskerenten er 180 Æg og 18 Brød. Korsemeden er 4 Oste og 8 Brød. Som man vil se, en ikke ubetydelig Studiehjælp. Alle Sognene ydede selvsagt ikke lige meget, saa for at faa en retfærdig Forde-ling frem. maatte nogle af de mere vellønnede afgive noget af den Indtægt til dem, som fik de ringere Kald.

De Sogne, der var lagt ind under Nakskov Latinskole, var følgende 12: Horslunde, Sandby, Vesterborg, Søllested, Skovlænge og Gurreby, Købelev, Vindeby, Aunede, Branderslev, Nordlunde, Løjtofte og Karleby. Til yderligere Hjælp var det bestemt, at Sædedegnene i en vis Omkreds, paa den Tid vistnok ca. 2 Mil, hver skulde yde en Afgift af deres Løn. Den samlede Afgift, Skolen fik paa denne Maade, var 13 Tdr. $\frac{1}{2}$ Skæppe Byg. Afgiften blev ydet af følgende Sognedegne: Arninge, Tillitze, Vestenskov, Danne-marre, Birket, Landet, Ryde, Utterslev, Gloslunde og Stokkemark. Den største Ydelse kom fra Vestenskov med 4 Tdr., og den mindste fra Arninge med 3 Skæpper. Denne Ydelse blev, efter at Rektor og Hører havde taget deres Part — 6 Tdr., fordelt til 7 af de Elever, som ikke havde faaet Sogn. med en Tønde til hver. Halsted var af en eller

anden mærkelig Grund slet ikke afgiftspligtig til Latin-skolen.

Endvidere var Ligpengene en Indtægt for Skolen. I Aaret 1617 beløb de sig til 19 Daler 3 Mark og 4 Skilling, men efter at Rektor og Hører havde taget deres Part, blev der til Eleverne kun 4 Daler, 3 Mark og 13 Skilling.

En anden Indtægtskilde var Sangen paa Gaderne ved Højtiderne. Og at det ikke var helt smaa Penge, den kunde indbringe, kan ses af Optegnelsen for 1617, hvor Mortensaften, Juleaften, Nytaarsaften og Hellig tre Kongers Aften 1618 tilsammen indbragte 53 Daler. Sangkoret var delt i tre Dele, Harmonister, Gradualister og Psalmister, der tilsyneladende samlede ind hver for sig, Harmonister fik 43 Daler, Gradualister $7\frac{1}{2}$ Daler og Psalmister 8 Mark. De to sidstnævnte Grupper beholdt selv de indsamlede Penge, medens Harmonisterne maatte dele med Rektor og Hører, ovenikøbet saaledes, at disse to Herrer fik de tre Fjerdedele. Den tilbageblevne Fjerdedel blev fordelt mellem 15 Sangere.

Latinskolen var paa den Tid delt i 4 Klasser, hvoraf den øverste igen var delt i 2. Elevantallet var i 1617 i øverste Klasse $16 + 12 = 28$; i næstøverste 22; i tredie 26 og i nederste 29; ialt 105 Elever. Kun en lille Brøkdel af disse naaede dog nogen Sinde at blive Studenter. Ved en Undersøgelse over Studenterne fra Nakskov er der kun truffet tre af disse Elever som Studenter. Endvidere er der vistnok fire af dem som Studenter fra andre Skoler. Altsaa et meget ringe Antal. Men Undervisningsforholdene var heller ikke gode. Skiftende Rektorer og Hørere gik som et stadigt Sus gennem Skolen. I det her behandlede Tidsrum skiftede Skolen saaledes Rektor 1617, 1618, i 1620 2 Gange, 1623 og 1626 og Hører lige saa hyppigt. Naar man erindrer Elevernes lange Skoletid, fristes man til at sige, at disse var Skolens faste Stab, medens Lærerne var dens skiftende.

Træk af retskredsenes historie på Lolland-Falster

Af *V. Ravnholt Rasmussen*

Fra gammel tid har landet været inddelt i forskellige områder, der havde fælles tingsted; disse inddelinger fortsættes i vore dages retskredse.

Kong Valdemars jordebog fra ca. 1230 nævner 4 lolland-ske herreder, nemlig Arninge, Horslunde, Fuglse og Musse, samt Falsters nørre og sønder herreder; siden 1922 har der på Lolland-Falster været fire retskredse, samlet om købstæderne Nakskov, Maribo, Saksøbing og Nykøbing F. De officielle navne er: 1) Nakskov købstad med Lollands nørre samt sønder herreder, 2) Maribo købstad og birk med Rødby købstad og Fuglse herred samt Fejø birk, 3) Saksøbing købstad og Musse herred med Nysted købstad og birk, samt 4) Nykøbing F. købstad og herred og Falster vester herred med Stubbekøbing købstad og herred.

I flere af retskredsenes navne forekommer ordene herred og birk. *Herred* er sammensat af hær og gammeldansk red i betydningen ridt; det har først betegnet en hærskaare, der rider ud, dernæst det område, hvorfra en sådan skaare samler sig. Herrederne falder sammen med steder, hvor der tidligt har været en sammenhængende bebyggelse; de ældste går tilbage til oldtiden, idet hedenske helligdomme har givet plads for tingstederne; de fleste er dannet lidt efter lidt og uden statsmagtens indgriben, skønt ledingsordningens militærinddeling, skipæn, bygger på herredsinddelingen. Herredstinget bestod af en kreds af ansete mænd; kongens ombudsmand deltog som dommer, men da lens-

mændene ikke havde tid til at gæste alle herredsting i lenet, beskikkedes blandt kronens bønder en foged til herredstinget (herredsfogden) som kongens repræsentant. Efter 1660 blev herredsfogderne kongelige embedsmænd med ringe indtægter, så at flere embeder måtte forenes. Først efter 1736 havde flere og flere af disse embedsmænd nogen juridisk uddannelse.

Birk er et fremmed, måske frisisk, låneord i betydningen område eller retskreds. Store dele af herrederne udskiltes og blev til birker; det skete først med købstæderne, hvis grund tilhørte kongen, og dernæst med krongodserne (de kongelige birker). Middelalderens kirkegods tilhørte bispestole, kapitler og klostre og udgjorde gejstlige birker, som efter reformationen blev kongelige birker. Flere adelige godser opnåede birkeret (adelige birker); især efter 1536 dannede godserne sluttede områder og fik birkerettigheder; ved privilegierne for greverne og friherrerne af 1671 fik alle lensbesiddere birkeret. men Christian den Femtes Danske Lov 5—3—20 og 21 forbeholdt birkerettighederne for adelen med komplette sædegårde; forordning af 3. juni 1809 gjorde indskrænkninger, og grundloven af 1849 § 97 bragte de private birker til ophør.

Flere herreder udgjorde et land og havde fælles ting, landstinget. Landene er sikkert levninger af oldtidens småstater, og nogle landsting lå, hvor flere stammer havde fælles helligdom. Landstingene dømte i større straffesager (manddrab, fredløshed), oprindeligt uden kongens medvirken, men fra ca. 1300 optrådte en kongelig embedsmand, landsdommeren; efter 1536 ansattes flere landsdommere ved de større landsting, samtidig indførtes et appelsystem, så at herreds-, by- og birketingenes domme kunne indbringes for landstinget.

Nakskov købstad med Lollands nørre samt sønder herreder.

I kong Valdemars jordebog udgør Vestlolland to herreder, Arninge herred og Horslunde herred, begge opkaldt efter sogne af samme navn. Medens jordebogen bruger

Lollands nørre herred side om side med Horslunde herred, varede det over 100 år, før Arninge herred benævnes Lollands sønder herred (Arild Huitfeld: Danmarckis Rigis Krønike (1360) folio 520.

Nakskov hørte oprindeligt under Horslunde herredsting, men fik ved kongeligt brev fra Erik Glipping i 1274 samme rettigheder som Næstved, og herunder hørte retten til eget byting.

Med købstadens vækst gennem tiderne fulgte indlemelse under købstadens jurisdiktion. Fra nørre herred er det meste kommet, men sønder herred har også bidraget, så at væksten har været

ca. 1550 Krogsbølle,

ca. 1650 Færgelandet,

1921 Nakskov landsogn,

1938 40 ha af Christiansdals jorder.

Arninge herred eller Lollands sønder herreds tingsted har sandsynligvis ligget i Arninge sogn. I 1686 holdtes tinget i sognebyen Gurreby, måske fordi herredsfogden fra 1668 til sin død 1695 havde en fæstegård i Volshave, men tingstedets tilknytning røbede sig også derved, at der i Gurreby sogns sydøstlige hjørne lå en galgebakke. I 1780 lå sønder herreds tinghus på Ore fællid i Arninge sogn ved Tassebæk et kort stykke vest for vejen fra Ore til Ullerslev. Herredsfogden boede nu i Nakskov og havde en besværlig og undertiden livsfarlig tingvej, hvis han ikke ville køre om vejen over Halsted. Ved reskript af 27. september 1780 flyttes tingstedet til Nakskov, og tinghuset i Ore sælges.

Horslunde herred eller Lollands nørre herreds tingsted må sikkert søges i Horslunde sogn, hvor en gård stadig hedder Tinghusgård, men i historisk tid lå tinghuset på Sandbjerg hede i Løjtofte sogn, syd for landevejen, der går gennem Sandbjerg til Horslunde. I 1780 flyttes også dette tingsted til Nakskov, således at rådhusets eneste tingstue var fælles for Nakskov købstad og de to herreder; bidraget herfra var kun 10 rigsdaler årlig. Først i 1876 indrettedes 3 tingstuer på rådhuset; fra 1. juli 1921 blev tingstedet på det nyopførte ting- og arresthus i Nybrogade i Nakskov.

Af de nedlagte birker skal kun nævnes enkelte. Abildtorpe birk fandtes i 1450, men indlagdes 1510 under Engelsborg len. Christiansdal birk oprettedes 1743; tinghuset lå på venstre side af Christiansdalsvej; hovedgården med husmænd og en gård i Abildtorpe overgik til Sæbyholm birk, (reskript af 2. maj 1811), medens byerne Abed og Tjennemarke henlagdes til Lollands sønder herred (reskript af 16. maj 1815). Gammelgård birk nedlagdes ved reskript af 29. januar 1811. Halsted klostets birk har muligvis eksisteret fra 1284; indtil 1520 var det et priorat under Ringsted klostets overhøjhed, senere et selvstændigt abbedi. Ved reformationen inddroges det under krongodset og gaves som len, indtil det sammen med det øvrige krongods på Lolland-Falster i 1588 henlagdes til enkedronningens livgeding (pension). Klostergodset blev baroni og tog navneforandring til Juellinge (brev af 26. december 1721); fra 1. oktober 1856 nedlagdes baroniet Juellinge birk, og området deltes mellem Lollands nørre og sønder herreder (bekendtgørelse af 8. august 1856). Hardenberg-Reventlows vestre distrikts birk ophævedes ved bekendtgørelse af 9. august 1856 og henlagdes især under Lollands nørre herred. Hoby birk eksisterede i 1516 som et pantelen, men henlagdes 1578 under Halsted kloster. Næsby birk, der blev givet som kronens pantelen 1476, havde samme skæbne i 1568. Sæbyholm birk hørte fra ca. 1673 under baroniet Wintersborg; efter dets opløsning i 1801 indlemmedes det i Hardenberg-Reventlows vestre distrikt. Wintersborg birk oprettedes i 1673 og forenedes i 1811 med Lollands nørre herred (Cancelli promemoria af 27. juli 1811). Urne eller Nybølle birk fandtes i 1572 og bestod af gårde i Ravnsholt, Urne, Nøbbet, Nybølle. Bulbro og Tvede.

Maribo købstad og birk med Rødby købstad og Fuglse herred samt Fejø birk.

Fuglse herreds tinghus har stået på Holeby nørremark, nord for vejen fra Sædinge, men det var borte i 1705. Det blev da oplyst, at man længe havde ladet stokkemændene

(de pligtige vidner til tinget) betale lejen af det husværelse, som benyttedes til retslokale, men at et par havde nægtet at betale deres andel.

Herredet udvidedes med de 4 sogne Tågerup, Torslunde, Errindlev og Olstrup, der kom fra Musse herred (reskript af 24. maj 1805), samt med de to godser, Bremersvold og Kjørstrup, som hidtil havde hørt under Christiansholm birk, og med Søholt birk (reskript af 22. januar 1810). Endvidere afgav Musse herred til Fuglse herred Vester Ulslev, Øster Ulslev, Herritslev, Bregninge sogne samt Godsted by (reskript af 18. april 1827).

Maribo købstad skylder Birgittinerklostret sin Tilblivelse og sin byret af 1488. Det gamle Maribo birk ophævedes og deltes mellem Fuglse og Musse herreder (reskript af 30. maj 1691); Knuthenborg birk, der var oprettet i 1714, omdøbtes fra 1. oktober 1857 til Maribo birk (bekendtgørelse af 9. august 1856); samtidig flyttedes birkets tingsted fra hovedgården Knuthenborg til Maribo (reskript af 1. september 1856).

Rødby købstad fik ved forordning af 28. januar 1682 et byting og en byfoged, men i 1689 henvendte 18 borgere sig til kongen og bad om, at Rødby igen måtte nyde ting og rettergang ved Fuglse herredsting, fordi byfogden fandt på adskillige nye påfund. Kongen imødekom andragendet i 1690, så at der igen ansattes en sognefoged, men 1696 bad 15 borgere om påny at få byfoged og blev hørt. Fra 1719 forenedes byfogedembederne i Rødby og Maribo, og fra 1778 havde Rødby og Fuglse herred samme dommer, men Fuglse herred skulle for benyttelse af Rødby rådstue betale årlig 10 rigsdaler til kærnerkassen (reskript af 7. maj 1803). Som et kuriosum kan nævnes, at byfogedembedet i Rødby havde rettighed til færgefart imellem Rødby og Holsten, indtil privilegiet afgaves til generalpostdirektionen (kgl. resolution af 10. juli 1819).

Fejø, Femø og Askø havde hver sin foged og sit ting. I 1557 berøvedes Femø birkerettighederne og henlagdes under Falsters nørre herred, hvilket var upraktisk og må

være ophævet, eftersom der i 1576 og igen i 1618 nævnes en foged på Femø. I 1683 suspenderedes fogden på Femø, og fra 1686 gik både Femø og Askø op i Fejø birk. Skifterne på alle øerne forvaltedes af birkedommeren på Fejø (cancelli promemoria af 30. august 1794). Da en ansøgning om tinghus blev afslået, byggede birkedommeren i 1737 et hus, som indeholdt et værelse til tingstue; han modtog 2 skilling årlig af hver tønde hartkorn i birket for at skaffe tingstue og forsyne den med ildebrændsel (reskript af 4. april 1781). Først i 1827 opførtes eget tinghus (reskript af 17. januar 1827).

Stokkemark birk forsvandt i 1691 (reskript af 30. maj 1691); Birket sogn kom under Lollands nørre herred, medens det øvrige henlagdes til Lollands sønder herred. Da Aarsmarke (= Knuthenborg) ca. 1700 erhvervede al jorden i Stokkemark sogn, kom det ved grevskabets oprettelse i 1714 under Knuthenborg birk.

Ved bekendtgørelse nr. 697 af 23. december 1920 gjordes det nyopførte ting- og arresthus i Musæumsgade i Maribo til tingsted. Der findes bitingsteder i Rødby (for Rødby købstad og Fuglse herred) og på Fejø (for Fejø birk); kontorafdelingerne er åbne, i Rødby hver søgnedag i tre timer (bekendtgørelse nr. 505 af 29. november 1922), på Fejø en dag om ugen i to timer (bekendtgørelse nr. 334 af 21. december 1934).

Sakskøbing købstad og Musse herred med Nysted købstad og birk.

Indtil 1742 stod Musse herreds tinghus i Nysted, hvorefter det flyttedes til Slemminge (reskript af 9. februar 1742) og i 1802 til Sakskøbing, således at det skulle afholdes på samme sted som bytinget, imod at herredet udrødede 10 rigsdaler årlig i tinghuspenge (reskript af 8. oktober 1802).

Sakskøbings købstadprivilegier går tilbage til 1337; i 1827 forenedes byen og Musse herred til et retsbetjentembede (reskript af 18. april 1827).

I tidens løb har Musse herred afgivet område til Fuglse herred, nemlig sognene Tågerup, Torslunde, Errindlev og Olstrup (reskript af 24. maj 1805), Vester Ulslev, Øster Ulslev, Herritslev og Bregninge sogne samt Godsted by (reskript af 18. april 1827), men tilvækst er kommet fra den halve del af det nedlagte Maribo birk (reskript af 30. maj 1691), fra Toreby og Slemminge sogne (bekendtgørelse af 9. august 1856), fra nogle ejendomme i Hunseby sogn (bekendtgørelse nr. 87 af 6. august 1875), samt fra den opførte jernbanebro med dæmning over Guldborgsund (justitsministeriets skrivelse nr. 258 af 23. november 1875).

Kettinge birk blev ophævet og henlagt under Musse herred (reskript af 30. maj 1691), men navnet genoptoges af det lollandske regimentsdistrikts ryttergods, hvis tinghus anbragtes i Kettinge by (patent og anordning af 3. maj 1720). Lang varighed fik det nye Kettinge birk ikke, idet det lollandske ryttergods omkring 1725 var bortsolgt ved auktion, og distriktet ophørte at eksistere (jfr. reskript af 21. marts 1727).

Af Berritsgård og Orebygård dannedes baroniet Guldborgland i 1784; dets birkerettigheder bestod til 1861, da det sammen med andre områder inddrogtes under Musse herred (lov af 19. februar 1861 § 3).

På tilsvarende måde dannede Aalholm, Bramslykke og Egholm grevskabet Christiansholm, hvis birk fra 1. oktober 1857 omdøbtes til Nysted birk, samtidig med at Fuglse herreds jurisdiktion i Bregninge, Herritslev, Godsted, Ø. og V. Ulslev henlagdes under Nysted birk (bekendtgørelse af 9. august 1856).

Fuglsang og Priorskov birker oprettedes 1731; tinget holdtes i det dertil indrettede hus på Fuglsang (bevilling af 18. februar 1773), indtil tingstedet flyttedes til Saksøbing (reskript af 8. juni 1848); det nedlagdes ved vakance, og området henførtes under Musse herred (bekendtgørelse af 9. august 1856).

Grevskabet Hardenberg-Reventlows østre distrikts birk nedlagdes ved lov af 19. februar 1861, som forenede em-

bedet som birkedommer med embedet som by- og herredsfoged i Saksøbing by og Musse herred.

Fra 1. oktober 1917 afholdtes Nysted købstad og Nysted birks ret under et (bekendtgørelse nr. 415 af 30. august 1917), og fra 1. oktober 1919 finder ordinær ret sted på bitingstedet i Nysted den 1. og 3. onsdag i måneden (anordning nr. 268 af 13. maj 1918), medens kontorafdelingen i Nysted er åben hver anden søgnedag i 3 timer (anordning nr. 400 af 5. juli 1919).

*Nykøbing F. købstad og herred og Falster vester herred
med Stubbekøbing købstad og herred.*

I kong Valdemars jordebog findes på Falster kun sønder herred og nørre herred. Tingstederne har været i henholdsvis Sdr. og Nørre Kirkeby.

1624 tillystes på nørre herreds ting, at ingen måtte fordriste sig til at udstøde eller indstøde noget af tingmuren eller i det hele gøre skade på muren, tømmeret eller på bygningen.

I 1687 var der bestræbelser i gang for at samle begge herrederne under een herredsfoged, men først i 1695 gaves der bestalling på dem begge.

Store dele af krongodset udlagdes ca. 1715—20 til underhold for rytteriet »ryttergods«. Til et regiment udkrævedes 700 rytterportioner à 8 tdr. hartkorn; men da der på Falster var mere gods end til eet regiment og ikke nok til to, blev der et rytterdistrikt på Falster, og det overskydende, ca. 6½ sogne, blev til det lollandske distrikt.

Det falsterske regimentsdistrikts tinghus stod i Sdr. Kirkeby; det lollandske regimentsdistrikts første birk (Alstrup birk) omfattede de falsterske byer Vaalse, Nr. Vedby, Nr. Alslev, Brarup, Lommelev, Ravnstrup såvelsom Nøbøllegård i Nr. Kirkeby sogn og havde tinghus i Alstrup; det andet birk (Kettinge birk) søgte ting i Kettinge (patent og anordning af 3. maj 1720).

I 1725 henlagdes de 6½ sogne til det falsterske regimentsdistrikt, men tinghuset i Alstrup bestod stadig og

skulle, da det i 1727 var faldet ned på grund af forråd-nelse. genopstå som et 9 fags hus bestående af vognhus, forstue og tingstue; der fandtes et bord 6—7 alen langt, 2 lange bænke langs bordet, 1 kort bæk og en træstol til birkedommeren for enden af bordet. Tinghuset flyttedes fra Alstrup til Kraghave (reskript af 21. januar 1735), me-dens det gamle tinghus i Sdr. Kirkeby bortfæstedes. Som tiden gik, blev også Kraghave-tinghuset ubrugbart for-medelst ælde, og der gaves tilladelse til, at Falsterlands birketing holdtes i det nyopbyggede arresthus på Nykø-ving F. gamle slotsgrund (cancelli promemoria af 22. ok-tober 1796).

Fra Falsterlands birk henlagdes dele af slotsgrundene til Nykøbing F. købstad, så at grænserne var på søndre og østre side konsumtionsbommene, på nordre side hvor åløbet, der adskilte byens marker fra Vestensborgs jorder, indtil 1820 faldt i Nykøbing fjord (reskript af 30. maj 1823).

Af Falsters sønder og nørre herreder dannedes af Ide-strup, Veggerløse, Skjelby, Gedesby samt Nykøbing land-sogn Nykøbing herred, der forenedes med Nykøbing F. købstad, og af Systofte, Sdr. Kirkeby, S. Alslev, Karleby, Horreby, N. Ørslev, Ønslev, Eskilstrup, Tingsted, Stadager, Nr. Kirkeby, Kippinge, Brarup, Vaalse blev Falsters vestre herred (bekendtgørelse af 29. november 1858).

Nykøbing købstad delte med Musse herred jernbanebroen med dæmning over Guldborgsund (justitsministeriets skrivelser nr. 258 af 23. november 1875).

Stubbekøbings købstadprivilegier er af 1354. Til byfoged-embedet hørte et stykke jord i byens skovmark imellem landevejen og stranden; det mageskiftedes med byfogdens private jord på marken i det såkaldte Paareskifte ved stran-den (reskript af 4. april 1788).

Af Aastrup, Maglebrænde, Lillebrænde, Torkildstrup, Gunslev, Horbelev, Falkerslev, Nr. Vedby og Nr. Alslev oprettedes Stubbekøbing herred, der forenedes med Stubbe-købing købstad (bekendtgørelse af 29. november 1858).

Bogø, der udgjorde et birk, henlagdes fra Nykøbing amt til Møns amt, fordi Møn ikke kunne levere foder nok til

livgarden til hest, der var forlagt til øen (resolution af 2. februar 1689), og kort efter ophævedes birketinget, så at øens indbyggere skulle svare til herredstinget på Møn (brev af 25. december 1694). I 1860 kom Bogø under Stubbekøbing herred (resolution af 3. marts 1860 § 1).

Fra 1923 samledes Nykøbing F. købstad og herred og Falsters vester herred med Stubbekøbing købstad og herred til eet embede (anordning nr. 561 af 30. december 1922) med hovedtingsted i Nykøbing F. og bitingsted hver 1. og 3. tirsdag i måneden i Stubbekøbing; kontorafdelingen i Stubbekøbing er åben hver søgnedag i 3 timer (anordning nr. 562 og bekendtgørelse nr. 563 af 30. december 1922).

Lolland og Falster var to lande med hver sit landsting. Lålandsfare landsting har været holdt på Aageby mark i nuværende Landet sogn, inden det blev henlagt til Maribo. Falsters landsting holdt til i Tingsted, hvorfra det flyttedes til rådhuset i Nykøbing F. (brev af 20. oktober 1633).

I Maribo fandt landstinget husly på Maribo kloster, indtil det forlagdes til rådhuset (brev af 16. juni 1613), og derfra til et af de bedste huse ved klostret (brev af 7. maj 1642).

I 1650 bestemtes det, at landstinget for Lolland og Falster skulle holdes i Maribo (brev af 24. februar 1650), og det varede indtil 1661, da Falsterbo landsting igen henlagdes til Nykøbing F. (brev af 11. august 1661). Adskillelsen vedvarede til 1683, hvorefter begge ting samledes i Maribo (brev af 24. marts 1683), formentlig i stifts- og landstings skriver Poul Andersens hus. Efter hans død solgtes huset til gæstgiveri og værtshus, så at der ikke kunne holdes landsting i den rolighed og skikkelighed, som loven til siger; landstinget henlagdes i 1700 igen til Nykøbing rådhus, men kom atter tilbage til Maribo i 1708, efter at rådhuset var repareret (brev af 17. august 1708), og her blev det, indtil landstinget ophævedes ved forordning af 25. januar 1805 og erstattedes med landsoverretten i København.

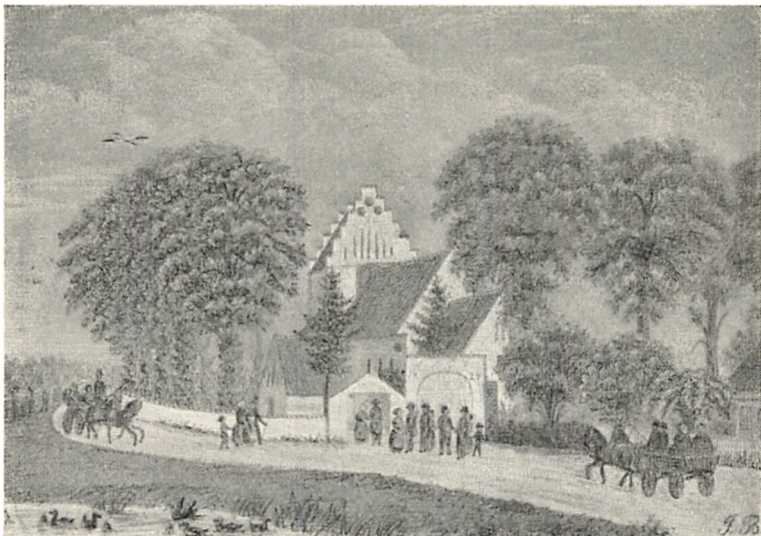
Nogen overdaadighed prægede ikke tingstuerne. En klage fra 1728 over landstingsstuen har sikkert haft almen gyl-dighed; det hedder i klagen, at der hverken fandtes stole eller borde, så at man, når retten skulle sættes, først måtte låne det bord, der brugtes i bytinget, og undertiden måtte man i byen for at låne stole.

— — —

De forskellige retskredse har bestemte ugedage til såkaldt ordinær ret. En sådan ordning træffes i Christian den Femtes Danske Lov 1—3—5, der bestemmer, at herreds-, birke- og byting skal holdes een gang om ugen på de dage, som sædvanligt er; muligvis kan den føres tilbage til Christian den Andens landret § 39.

— — —

Det har ikke været muligt at give de lolland-falsterske retskredses historie fra 1230 til nutiden, men dette bidrag skulle vise enkelte træk i den århundredgamle udvikling.

Gammelt Slik af Hunseby Kirke. Fra Midten af forrige Aarh. (Signeret J. B.)

Ved Juletid i Hunseby Kirke og Præstegaard for hundrede Aar siden.

Af Martin Poulsen.

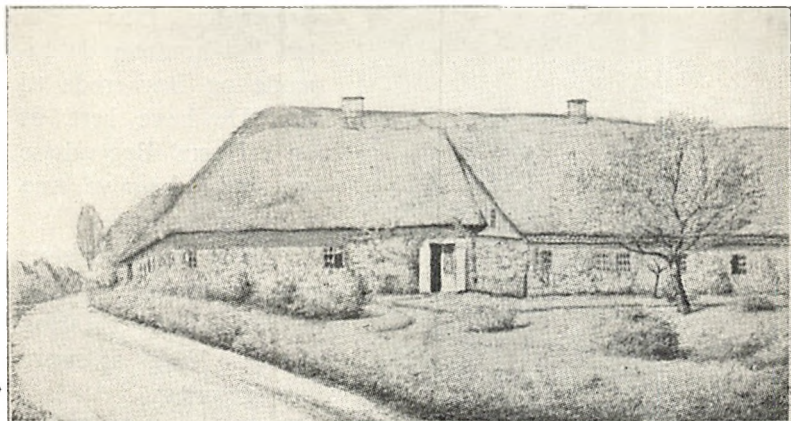
Dette skal ikke være en Fortælling som den kendte »Nøddebo Præstegaard« om igen. Her er ingen Nicolai, som laver Spilopper og ingen »Gamle« eller »corpus juris«. Her er ingen Emmy eller Andrea Margrethe, som bliver forlovede. Her høres ikke Piskesmæld og Kanebjælder, og der kommer ingen Niels Kusk ind med Sne paa Frakkekraven, som man maaske vilde vente det.

Det er et Uddrag af nogle Breve blandt min Morfaders efterladte Papirer, skrevet ved Juletid i Hunseby Præstegaard i 1850'erne.

Som Familiebreve er meget kun for den snævre Kreds, men i korte Uddrag kan de i al Beskedenhed give et og andet Indtryk fra Julen i Hunseby Kirke og Præstegaard for hundrede Aar siden og ikke mindst i Præstens Sind og Tanker, naar han sendte Julehilsen derfra.

Den 3die September 1848 (11. Søndag efter Trinitatis) holdt Pastor *Ludvig Jacob Mendel Gude* sin Tiltrædelsesprædiken i Hunseby Kirke over Teksten Ap. Gern. 4,11—12 »... der er ikke noget andet Navn under Himmelen, givet blandt Mennesker, ved hvilket vi skulle vorde frelste«.

Kort forinden var han sammen med sin Kone *Amalie*, f. *Meinig* (til daglig kaldet »Malle«), og en eetaarig Datter flyttet ind i den gamle, firlængede, straatækte Præstegaard,

Hunseby Præstegaard.

Brændt 1873.

Tegning af Carl Thomsen.

som ikke just var velholdt. (Denne brændte Søndag den 23. November 1873. Ilden blev opdaget under Gudstjenesten, saa denne maatte afbrydes).

Mellem dem og Pastor *Bergenhammer* i Maribo, »den rare Mand, som havde den store Sorg i een Uge at miste sine 3 yngste Børn«, bestod det hjerteligste Forhold.

Det hedder saaledes i et Brev:

»I Dag har jeg en glad Dag. I Formiddags kom den kjære *Bergenhammer* her og holdt Communion for os, hvad i lang Tid ikke har kunnet skee«.

Med *Madam Bjerre*, Enke efter en tidligere Præst i Hunseby og Datter af dennes Formand, af Børnene kaldt »Maderre«, og med *Grev Knuth* paa *Knuthenborg*, som var Kirkeejer, sluttedes et nært og varigt Venskab.

Iøvrigt var det en stor Overgang for dem begge at komme fra Hovedstaden til en Landhusholdning og et Landbrug med 7 Heste, 16 Køer, 10 Faar og en Del Svin, 3 Karle, 1 Røgter, 1 Dreng og 4 Piger, og desuden var der nok at tage Vare i Sognet med Sogneforstanderskabet, »de Fat-

»Maderre«.

tiges Kasse«. som han fik oprettet o. a. »Mandag Formiddag er min egentlige Sjælesørgertid« skriver han 1853. »Paa den Tid kommer de Lidende og Besværede til mig. De have lært, at jeg i Ugens Begyndelse kan bedst hengive mig til at trøste dem«.

»Det er og bliver efter min Formening og hidtil indvundne Erfaring en egen Sag at være Landsbypræst.

Foruden at være Præst og Sjælesørger og Theolog skal han og ved Siden af nødes til at være Landmand og Kjøbmand, Møller (rigtig har vi anskaffet et Mølle-

værk, hvor paa alt Mel og Gryn til Husets Brug formales). Bager. Brygger, Slagter. Sogneforstander, Skoleinspektør, i flere Ting Politimester, hvortil endnu kommer det mere almindelige Huusbond, Mand og Fader«.

I Køkken og Bryggers var der naturligvis Juletravlhed, som i Sognets andre Gaarde med Slagtning og Bagning og meget andet, men det fortælles der ikke om i de efterladte Breve. Her møder vi først Præsten, hvis Tanker kredser om Julen i Hunseby Kirke, saa den kan blive Menigheden til størst Velsignelse.

I en Efterskrift til et Brev af 7. December 1851 hedder det:

»Endelig naaer jeg, hvad jeg ofte har ønsket at faa her, som jeg tidligere har forsøgt i Nøddebo Juleaften, en Intimation til Julefesten. Kirken bliver oplyst Juleaften (og Nytaarsmorgen) med 6 Lysekroner, som for Tiden bliver forarbejdet af Jern og malede hvide, hængende Kirkegangen igjennem i lige Linie i fine, hvide Snore under Loftet, ialt omtrent 100 Lys. Jeg har betroet Idéen til min lille, kjære Grevinde og i Forening med hende først i Stilhed udklækket dens Udførelse og lagt Raad op om, hvorledes Greven heri skulde tages og indtages, hvad ogsaa lykkedes. Jeg kan dog ikke opgive Haabet, skjønt dette Folkefærd herovre er saa svært at arbejde i, om at Hunseby Menighed og Kirke dog maa kunne hæve sig.

En saadan Intimation, mener jeg, svarer til de gamle Vigilier før de store Fester. Jeg har tænkt mig denne Gang at ville holde mig til: »Hyrderne, som holdt Nattevagt paa Bethlehems Marker«. Julesange i denne Anledning efter Brødrene Fengers smaa Hefter ere allerede indøvede i begge Skoler. Kakkellovnen varmer ypperligt, hvad der er forsøgt i denne Tid for at tørre Kirken. Prædikestolen er blevet restaureret, saaledes at alle enkelte Figurer og Billedskærerarbejder ere gjengivet sine Forgyldninger og forskellige Farver, som de oprindeligt have været, og jeg maa tilstaae, at jeg er ganske forundret over, hvor straalende den er blevet; den seer i Frastand ud, som bare Guld, og Inscriptionerne ere saa levende, saa det seer ud, som den kan prædike uden Præst.

Nu kom Bergenhammers. Gud velsigne Jer alle!«

Til Juleforberedelserne hørte ogsaa Besøg i Skolerne.

18/12 1860. »Jeg er lige kommen hjem fra en lang Skole-Eksamen, skal fremdeles tilbringe to Dage paa denne Maade og derefter en Dag med Prøve over mine egne Børn, hvor »Maderre« er Censor. En Skik, der vel er ubequem foran Festen, men som jeg gjerne vedligeholder og betragter det som medhørende til Juleforberedelserne at tage et ikke ringe Hensyn til Børneverdenen«.

Saa oprandt Juleaften. Hunseby Kirkes Klokker kimede sammen til Julefest, og det fortælles i et Brev 1853:

»Kirken har i denne Juul været ganske propfuld, igjennem Kirkegangen af Staaende, i Vaabehuset paa Bænkene, saa langt ud paa Kirkegaarden, de have kunnet høre, og

Pastor Gude 1861.

mange have vendt tilbage uden at kunne komme ind. Der maa være mange andetsteds fra, især fra Maribo; thi Hunseby Sogn alene har ikke saa mange, som der alene er hos Jer paa Vestergade. Kort, der er prædikedet Juul for aabne Døre, saa at sige paa aabne Marker.

Ikke desto mindre veed jeg ikke med Sikkerhed, før jeg seer det, om der er mere end 20 Mennesker i Kirke paa Søndag.

2 nye høje, smukke Voxlys paa Alteret. Før har vi havt disse malede Pharisæere med Lamper

i. Sangen gik godt igjennem og saa kraftigt, at jeg oppe ved Alteret næppe kunde høre Orglets Toner. Kirken skal ses. Jørgen Hansen har tilbragt Dagen med at berede den«.

Og saa stod Præsten paa Prædikestolen og holdt en kort Prædiken, hvoraf et lille Brudstykke fra Juleaften 1854 kan finde en Plads her.

»O, Du, hvis Hjerte bliver bevæget medens jeg taler, veed Du, hvad det er, som bevæger Dig?

Det er Jule-Evangeliets hemmelige Velsignelse, som bevæger Dig, det er Evangeliet selv, som begjærer at oprinde

i Dit Hjerte, det er Jesus selv, som vil begynde at fødes i Din Sjæl.

Thi fra Evangeliet om Guds Søn, den Eenbaarne, udgaaer en underfuld Kraft til alle Sjæle, som vækker dem og kalder dem til at være Guds Børn. Hvad hindrer Dig nu?

I dette hellige Øjeblik, da alle Ting ere stille omkring Dig, da er der Intet, der hindrer Dig. Saa giv da efter for Dit eget Hjertes Trang, bed da, bed:

Ja, kom jeg vil oplukke
mit Hjerte, Sjæl og Sind
og bede, syng, sukke:
Kom Jesus, kom herind!

Men jeg veed vel, hvad Du vil sige: til andre Tider og paa andre Steder er der meget, der hindrer Dig. Der er mange Tanker og Sorger, mange Fristelser og Lidelser og Bekymringer, som drager Dig bort. Saa hør da nu, hvad jeg vil sige Dig, hvad jeg har sagt mig selv og vil sige Eder.

Efterdi Du altid har saa mange Hindringer, saa bliver der vist aldrig et Guds Barn af Dig. Den eneste Maade, jeg veed, er, om Du foresætter Dig at have Din Frelsers Liv stadig for Øje. Du taler om Dine Fristelser og Lidelser. Du skal høre om Din Frelsers Liv og hans Lidelse.

Ja, mærker det alle; thi nu skal enhver fornemme, at han ikke har været forgjæves i Kirke. Mærker det nu alle, Gamle og Unge, Store og Smaa!«

»Til Slutning Ingemanns »Glade Jul ...«, som jeg havde ladet særskilt aftrykke og lægge i Stolene som Julepresent fra Hunseby Kirke«.

Tankerne gik ogsaa ved Juletid paa Langfart med een og anden Julehilsen til Slægt og Venner. De naaede ikke altid frem til selve Højtiden, for »Mor Malle« var vist ikke saa skrivende og havde nok med Huset og Børneflokket, og Præsten havde i Grunden nok med sine mange Prædikener, men til Gengæld var de mere indholdsrige end de mange Julekort nu om Dage.

De følgende Uddrag fortæller lidt om Præstegaardens Jul 1851, og hvilken Magt Julen har over Præstens Sind,

medens han prøver at gøre andre delagtig i Julens Glæde.

»Ved Siden af Festen i Kirken havde jeg en anden Sag for i det Skjulte, hvoraf jeg havde en større og dybere Glæde. Et Par Dage forud havde jeg ladet tilsige i alle Huse, hvor der er fattige Børn, som forsørges paa Com-

»Mor Malle« med to af Børnene.

munens Regning, disse smaa fødte Fattiglemmer, naturligvis for Størstedelen uægte Børn, som ingen Forældre have, da Moderen gjerne tjener, og Faderen har bortsvoret Paterniteten, Konen i Huset at møde med Barnet, ialt 11 saadanne Børn, i Præstegaarden Juleaften Kl. 6.

Da jeg kom fra Kirke, var de der, og de blev beværtede i Confirmandstuen med Risengrød, Kalvesteg, Æbleskiver og fik tilsidst at tage med hjem af Louise og Elisabeth hver en Hvedekage. Disse Børns Glæde var ubeskrivelig og rørte mig til Taarer;

en lille Pige paa 4 Aar var saa lykkelig over sin runde Hvedekage, som om hun gik med Alverden i sin Haand. De opvartes af vore egne Børn, inden de kommer til deres eget Juletræ.

I vor Julestue var der som sædvanlig Smaaforænger til Børnene, Madam Bjerre og Folkene, der alle komme ind og synge med os et Par Julesange, hvilket kendelig gør et dybt Indtryk paa dem. — Som det væsentligste Punkt i Julestuen er at nævne et Gulvtæppe til Moer Malle til hele Dagligstuen, hvilket jeg havde tilkjøbt mig uden Penge

for 80 Pd. Uld«. — En Svigerinde, som havde været Enke i mange Aar, faar Hilsen med kønne Tanker om Aandens Fællesskab mellem Levende og Døde ved Juletid og Del i den Trøst, hvormed han selv er blevet trøstet, efter at hans femaarige Datter er død og blevet lagt til Hvile ved Kirkens Mur. Han skriver:

»Kære Gine! Tak for Dit af Troens og Kjærlighedens Aand velsignede Brev i Gaar. — — Om det Savn vi første Gang har smagt ved at samles om Juletræet denne Gang uden vor lille Dorothea, vil jeg ikke tale, da Du allerede igjennem flere Aar kjender et langt større, men jeg vil sige, som jeg har sagt til min Kone: I Julen bør vi allermindst sørge over de Døde, da den giver os et Glimt af Lysverdenens salige Glæde, hvori de ere altid.

Vi have ogsaa tænkt paa Dig, som sidder alene, da vi tog vort Juleglas til at erindre alle vore Kjære baade Levende og Døde, baade dem, som ere i Himmelen og dem, som ere endnu paa Jorden, og drak deraf med noget af den Troens og Kjærlighedens Aand, hvormed vi drikke Vinen ved Guds Bord.

Julefesten udøver altid en meget velgjørende, styrkende, jeg kunde næsten sige sacramental Virkning paa mit Sind. Jeg lader Psalmen: »Bort Sorg og krænk ej mer vort Sind« tilligemed alle de andre Julepsalmer aldeles realiseres paa mig og tilbringer Festen ude over alle Ting i en højere Tilværelses Orden.

Jeg har under Overvejelse, om der lod sig sammenbinde en lille Bouquet under Titel: »Hellige Taler paa Juleaften«. (Disse udkom først i 2 smaa Bind, »Juleaften« 1873 og 1879, efter at han i 1866 var blevet Domprovst i Roskilde).

Der skulde ogsaa Jule- eller Nytaarshilsen til Biskop *Martensen*, som var en hyppig Gæst om Sommeren i Hunseby Præstegaard, og da blev Theologiens og Tidens mange Spørgsmaal drøftet mellem de to, som i Aarets Løb vekslede adskillige Breve om disse Ting.

I det første meget aabenhjertige Nytaarsbrev til Martensen hedder det bl. a. (Jan. 1849):

»I Hunseby Sogn hersker megen Skikkelighed. Jeg har

erfarede, at nogle skulde have yttret, de vilde gjerne høre den nye Præst hver Gang, men det vilde dog være altfor paafaldende. De leve i en traditionel Jævnhed, ifølge hvilken de vide, at de engang imellem skulle i Kirke ligesom engang imellem til Maribo. En Slags Tradition er det, hører jeg, at paa Langfredag komme faa eller ingen i Kirke. De anse ikke denne Dag for en rigtig Helligdag, fordi der ikke er Orgelspil eller Messe.

Disse Mennesker har meget Arbejde med den Jord, som vel paa Grund af sin Fugtighed og Fedme giver meget, men af samme Grund ogsaa fordrer megen Behandling.

De høste godt og leve godt og kjende ikke til Nøden, den udmærkede Prædikant, som saa godt kan komme en Prædikant til Hjælp. Her maa prædikes ofte over den Tanke: »Veed Du ikke, at ogsaa Guds Godhed vil lede Dig til Omvendelse«, men naar jeg saa læser i Skriften, ser jeg jo, at Propheter og Apostle tilskynde og tilraabe os ikke at tabe Modet«. —

Det kunde man maaske ogsaa fristes til, naar der i et Nytaarsbrev 1861 staar: »I 4 Dage er der ikke kommet Post herover, og man befinder sig som de, der ere langt ude paa Havet«.

Til Højesteretsassessor *Stellwagen*, hans Onkel og faderlige Ven, med hvem han stod i stadig Brevveksling om alt vedrørende Præstefamiliens og Sognets timelige og aandelige Vel, skriver han om Præstegaarden 1849:

»Borgerstuen er gjort i Stand, et Pige-kammer aflukket for sig selv, hvad her ikke har været før og dog er saa indlysende nødvendigt især i en Præstegaard; før have Pigerne ligget i Borgerstuen, hvor Karlene vare tidligt og sildig, og naar de vil. Nu bliver Indgangen til Pige-kammeret tæt ved Indgangen fra Kjøkkenet til vort eget Sovekammer og førstnævnte Indgang bliver endda en Glasdør; thi jeg tager en af de gamle Havestuedøre dertil. Paa den store Stue bliver nemlig sat Havedør og den gamle i den lille Stue lukket«.

En ret karakteristisk Bemærkning findes i et paa Grund af Indberetninger, Regnskaber og Sygdom forsinket Nytaarsbrev 1857:

»2. Søndag efter H. 3 K. tog jeg en fri Text og lod Nathanael i Joh. Evang. 1 spørge: Kan noget godt komme fra Nazareth? og Du kan da tænke, at vi bleve ham ikke Svar skyldige«.

Og der maatte en Hilsen til Grevinde *Knuth*, hvis Sjælesørger han var blevet, hvorom adskillige Breve vidner.

5/1 1857. ... »Vi takker Dem for al Deres kjærlige Deltagelse mod os og vore Børn, som De end ikke i dette svære Aar har glemt. (Grev *Knuth* var død 1856). Jeg takker Dem ogsaa i de mange Fattiges Navn, som De saa ofte og saa rigelig har betænkt. De kender en stor Deel af dem, og jeg er saa fri at vedlægge en Udsigt over den i November tilsendte Sum 150 Rdl.«.

At der ogsaa blev tænkt paa Dyrene, kan man nok slutte af nogle Linier i et Brev til Professor *Martensen* 1849:

»Jeg har betænkt at sørge for, at der til Foraaret kan paa Præstegaardens Jord, der støder op til Kirken, blive bygget en Staldlænge, saa at Bønderne kunde om Vinteren kjøre til Kirke. Thi Bonden lader ikke sine Heste staae i Slud og ondt Vejr paa Vejen et Par Timer. Han holder af dem, som af sine Brødre, og deri maa man ikke fortænke ham«. —

Min Morfader holdt meget af Heste, som han fra Barndommen yndede at tegne. Han red en Del rundt i Sognet ogsaa paa Grund af de tidt daarlige Veje og skriver i et Brev ind under Jul 1855:

»Min dejlige graae Hest har faaet en heftig Lungebetændelse, der vel kan helbredes, men altid er livsfarlig. Dyret lider ikke saalidt, bliver hver Dag aareladt og har en stor Sime i Brystet, der skal virke som Spanskflue. Det er i Dag den fjerde Dag, den intet har villet æde, hvilket betyder noget for et Dyr. En saadan kostbar Hest (den har kostet 200 Rdl., og ifjor blev jeg af Grev *Reventlow* budt 300 Rdl.) kjøber man ikke mere end een Gang, og skulde jeg miste den, er derfor min ypperlige Befordring samt Ridning ophørt«.

At der ogsaa i de Tider var noget, der hed Juleselskabelighed baade i Præstegaarden og paa Egnens Herregaarde,

hvor Præstefamilien fra Hunseby var vel set, maa lige antydes.

8/1 1852. »2. Juledag vare vi paa *Knuthenborg*, hvor der var Juletræ for Børnene. Mandag imellem Jul og Nytaar vare vi i et uhyre stort Selskab paa *Engestofte*. Der

Peter Bergenhammer.

blev spillet Komædie, hvoriblandt Kammerherren gav Clara Raphael. Imellem Stykkerne blev der givet fine Tableauer. Antallet af Mennesker var 70 og af Tjenere 6«.

... »Om Mandagen havde vi selv stort Selskab bestaaende af alle her omkring med Undtagelse af Grevens. Det var dels et Juleselskab og dels Forlovelsesgilde for Lise Thanning og Holck. (Den senere Amtsforvalter Holcks Forældre). Tractementet var stærkt, men det stammede fra en

Fedekalv, jeg havde slagtet, som baade gav Brisler og Skildpadde.

Først Suppe med Rosenkaal. 2) Krustader med Brisler. 3) Skildpadde. 4) Kaffe budding. 5) Dyresteg (Present fra Grevinden, meget opmærksomt). 6) Hjemmebagt Kage og Æbler. Rødviin, Portviin, Madeira«.

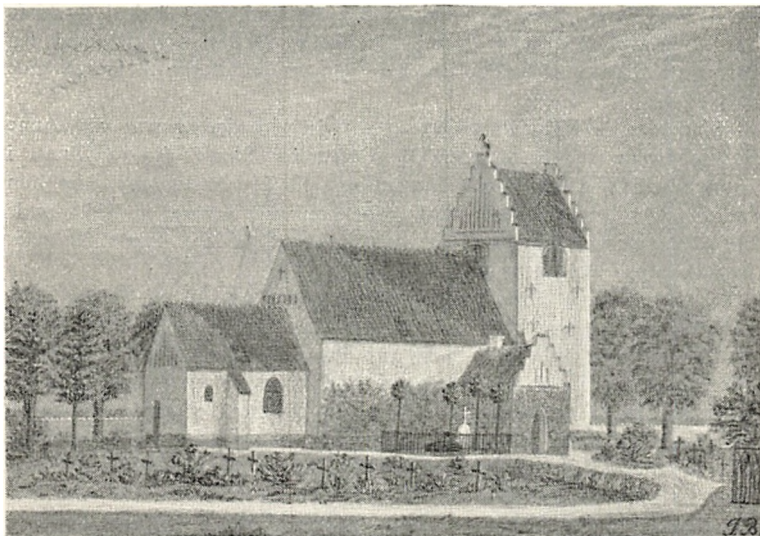
29/12 1853. »I Gaar var jeg hos Rosenørns paa *Orebygaard* til en stor Diner. 1. Suppe. 2. Krustader. 3. Kalkun. 4. Salt og Ærter. 5. Viinbudding. 6. Karper. 7. Dyresteg. 8. Kage og Frugt.

1. Bordviin. 2. fin Rødviin. 3. Portviin. 4. Madeira. 5. Rhinskviin. 6. Champagne. 7. Lynet — dette til Efterretning for Bedstemoder«.

Lad disse Uddrag af de gamle Brevark med deres gammel dags Udtryk og tidt lidt højtidelige Vendinger kun have Præg af at være skrevet for de mange Aar siden.

Lad Navnene være glemt; der er ingen Tvivl om, at der er fejret Jul med Glæde og Velsignelse i Hunseby.

Man kommer lettere til Hunseby nu, end da man den Gang enten maatte med Diligence eller med Dampskibet »Flora« fra København til Bandholm eller Guldborg, hvor-

Endnu et gammelt Billede af Hunseby Kirke. (ligeledes signeret J. B.)

fra man blev hentet i Præstens Vogn. Man udtrykker sig anderledes nu, og Julen former sig maaske noget anderledes i vor Tid, men Julens Indhold er det samme som for 100 Aar siden.

Noter.

Hovedpersonen i denne Skildring, Sognepræst Ludvig Jacob Mendel Gude, var født 23. April 1820 i Rude ved Holsteinborg, hvor Faderen var Birkedommer. Han tog teologisk Embedseksamen med Udmærkelse 1844, og efter nogle Aars Virksomhed som Lærer og Manuduktør blev han 1848 af Grev F. M. Knuth paa Knuthenborg kaldet til Embedet som Sognepræst i Hunseby. Her var han til 1866, da han blev Domprovst i Roskilde.

Domprovst Gude berømmes som en begavet Taler og en fremragende Videnskabsmand. 1874 erhvervede han den teologiske Doktorgrad med en Afhandling om »Den hellige Nadver« (2. Del af Afhandlingen kom dog først 1887). Allerede i 1859 — altsaa i hans Hunsebytid — udgav han et Værk om »Irvingianismens Betydning i vor Tid«.

Domprovst Gude døde i Roskilde 1895. Efter hans Død udgav Svigersønnen Biskop A. S. Poulsen, Viborg, en Samling af hans efterladte Prædikener (1895).

De øvrige i Afhandlingen omtalte Personer er Hustruen Marie Henriette Amalie Meinig (til daglig kaldet »Malle«), Datter af en Justitsraad og Birkedommer Meinig i Nøddebo paa Sjælland. Hun døde i Roskilde 1894. I Ægteskabet var 6 Børn, af hvilke en Datter blev gift med den førnævnte Biskop A. S. Poulsen, hvis Søn er Forfatteren til nærværende Afhandling.

»Maderre« — Madam Bjerre — hvis virkelige Navn var Anne Sophie Holm, var Enke efter Ole Christoffer Bjerre, der var Præst i Hunseby 1815—1828. Hun tilbragte hele sit Liv i Hunseby, idet hun fødtes i den gamle Præstegaard, hvor hun selv senere en Tid skulde blive Præstekone! Hendes Mor var en Datter af den første Godsejer Jørgensen paa Søllestedgaard.

De to unge, hvis Forlovelsesgilde fejredes mellem Jul og Nytaar 1851, var den senere Sognepræst ved Frelsers Kirke Johan Christopher Holck og Lise Thaning, hvis fulde Navn var Thyga Elisabeth Kirstine Thomine Thaning. Johan Holck var Søn af en tidlig afdød Præst i Sandby, Søren Hagerup Holck, og hans Moder Laurine Dorthea Jørgensen fra Søllestedgaard var Søster til »Maderre«s Mor. Johan Holcks Moder boede nu i Tjennemarke, og Familien gæstede af og til »Maderre« i Enkesædet i Hunseby. Her var det, den unge Holck traf Lise Thaning, hvis Forældre, Vilhelm Thaning (1790—1848) og Mette Katrine Lyngbye (1797—1891), ogsaa havde været Præstefolk i Hunseby. (Se iøvrigt Ida

Holcks Artikel: »Præstegaardsliv paa Lolland i Tiden 1800—1870. To lollandske Præstekonere«, (Aarbog 1945 pag. 415 ff.)

Blandt Vennerne af Familien i Hunseby Præstegaard fremhæves især Pastor Peter Bergenhammer (1806—1875) i Maribo. Han kom 1837 hertil som Kateket og blev Sognepræst 1843. Som nævnt i Brevene var hans Liv rigt paa Prøvelser. Han maatte med Sorg lægge to Hustruer — Constance Mynster og Nicoline Mathilde Mynster, begge Døtre af Biskop J. P. Mynsters Broder Professor Ole Hieronymus Mynster — i Graven. Pastor Gude nævner desuden, at han »havde den store Sorg i een Uge at miste sine 3 yngste Børn«.

En særlig Stilling indtog Conferensraad, Højesteretsassessor Johan Herman Christian Stellwagen (1782—1864), der var gift med Marie Hedevig Thomsen (1788—1870), en Søster til Gudes Moder. Denne døde, da han var 5 Aar, og han fandt gennem Barndomstiden og især i Studietiden et andet Hjem hos Stellwagens. (Red.).

Hvor lå Folmer Jakobsen Lunges Tvede?

Af *Christian Lisse.*

En af unionstidens mest kendte og fremtrædende mænd var rigsråden Folmer Jakobsen af den rige Lungeslægt, søn af rigsråden Jakob Olufsen Lunge til Højstrup og Ryegård og broder til rigshovmester Anders Jakobsen Lunge og endnu et par af rigets mægtigste mænd.

Folmer Jakobsen Lunges fødselsår kendes ikke; man ved blot, at han ved skiftet 1387 efter faderens død fik udlagt Højstrup i Stevns, og at han da var ridder og rigsråd og kaldes kammermester. 1393 er han høvedsmand på Gurre, før den tid lensmand på Københavns slot, og han er en af dronning Margrethes vigtigste rådgivere, medudsteder af det berømte unionsbrev i Kalmar 1397 og ofte anvendt i diplomatiske sendelser til udlandet. Han levede endnu 25/4 1411, da han medbeseglede et skøde, men er formodentlig død kort efter, idet Skovkloster samme år bortforpagter fire bøndergårde på Falster, som han havde haft i forpagtning et års tid — de tre af dem, beliggende i Ravnstrup, var forøvrigt en gave til klosteret fra hans broder Niels¹⁾. 4/4 1413 nævnes hans enke, som nærmere omtalt nedenfor.

Som nævnt hørte Lungeslægten til landets rigeste. Dens hovedbesiddelser lå på Sjælland, stamgodserne var Højstrup i Stevns og Ryegård i Volborg Herred. Folmer Jakobsen Lunge arvede Højstrup, som han først pantsatte og endelig i 1406 skødede til dronning Margrethe, men forinden havde han udkøbt sin Broder Anders, således at han blev enejer af Ryegård. Desuden ejede han hele Magleby i Stevns, gods i Bråby og flere andre steder på Sjælland. Et indblik i hans udstrakte besiddelser og talrige ejendomshandeler får man

af en registratur over en del af hans breve, trykt i *Thiset. Danske adelige Brevkister* (1897) p. 9—19, hvoraf det fremgår, at han efterhånden også får betydelige interesser på Falster og Lolland, især bøndergods i mængde, men også hovedgårde, f. eks. Asserstrup på Vestlolland, som han fik 1406—7, og en del af Årsmarke, det senere Knuthenborg.

Hans interesser på de to øer er faktisk så store, at man må antage, han har haft en sædegård her, hvad han nok også har. I en kort årrække — fra 1403 til 1407 — skrives han ialt syv gange *til* eller *i Tvede*. Første gang er 30/10 1403²⁾, da en væbner Jens Jakobsen på hans vegne kvitterer for 700 mark lybsk fra Anders Laurensen, høvedsmand på Københavns slot, på biskop Peders vegne; anden gang er 15/10 1404, da ridder Per Basse til Svendstrup oplader ham al sin rettighed i Årsmarke og Årsmarke Fang; tredje gang er 6/1 1405, et gælds-brev fra væbner Jens Olsen Lunge i Falkerslev til Folmer Jakobsen Lunge; fjerde gang er 21/4 1405, i en kvittans fra brødrene ridder Jakob og væbner Per Olsen Lunge til deres »fætter« Folmer Jakobsen Lunge, der har været deres formynder; femte og sjette gang er 11/11 1406 og 6/1 1407, da henholdsvis væbner Jens Jakobsen i Radsted og fru Abele, enke efter Godfred Bang, skøder ham hele Asserstrup gård; endelig syvende gang 6/1 1407, da to slægtninge skøder ham alt deres gods i Nørre- og Sønder-Jylland.

Intet af disse breve giver imidlertid noget fingerpeg til stedfæstelse af Tvede, og de almindelige håndbøger, Trap, Adelsårbogen, Biografisk Leksikon m. fl. undlader da også ligesom registeret til »Danmarks adelige Brevkister« at tage stilling til spørgsmålet om beliggenheden. I Molbech & Petersens gamle udgave af *Danske Diplomer* (I 196) henføres Tvede derimod til Lolland, dog uden at det antydes, hvilket Tvede det kunne dreje sig om. Der tænkes vel snarest på Tvede (N.-Tvede og St.-Tvedegård) i Horslunde sogn. Denne by eller gård nævnes i Kong Valdemars Jordebog blandt de byer, der skylder til kongen.

Men Folmer Jakobsen Lunges Tvede nævnes vistnok

endnu en gang, efter hans død, idet det Tvede, hvor hans slægtning væbneren Jesse Lunge 4/4 1413 udsteder et gældsbevis til hans efterleverske fru Elisabeth Hansdotter for »7 lødige mark 2 skill. grot mindre«, med stor sandsynlighed kan antages at være hendes bopæl og identisk med Folmer Jakobsen Lunges gård. Og her får vi endelig et holdepunkt for stedfæstelse, idet dokumentet er medbeseglet af de gode mænd hr. Hermen Stoltæ, præst og kirkeherre i Stubbekøbing, samt væbnerne Curd Rebærgh og Per Jænsøn. Om disse to ved vi, at de ved denne tid er hjemmehørende i Tharp eller Thorp på Falster, der kun kan være den forsvundne lille hovedgård i Tårup, Torkilstrup sogn. Kurt eller Konrad Reberg skriver sig til Thorp 6/1 1407 og henføres hertil to gange i 1417 i Skovklosters gavebog³⁾, medens væbner Per Jensen (Markmand) skriver sig i Thorp 22/2 1410. Registeret til Erslevs Repertorium henfører da også dette Tvede til Falsters Nørre-Herred, hvorimod H. J. Helms i »Næstved Skt. Peders Kloster (Skovkloster)« p. 457 (med en trykfejl 1418 for 1413) mener, det er i S.-Kirkeby sogn i Falsters Sønder-Herred. Formodentlig tænker han på Egebjerg Tvede, men det kan ikke være rigtigt, da dette Tvede er en ganske ung bebyggelse, opstået på et sent opdyrket område sydligst i sognet og uden tilknytning til den forsvundne hovedgård i Egebjerg. Den eneste falsterske lokalitet, der kan komme i betragtning, er den nuværende proprietærgård Tvede eller Tvedegård ved Stubbekøbing (delvis i Lillebrænde sogn). Beliggenheden kan ikke passe bedre. Fru Elisabeth har som vidner ved gældsbevets udstedelse benyttet de nærmestboende »gode mænd«, præsten i Stubbekøbing og de to væbnere i nabobyen Tårup. Det ville være noget påfaldende, om netop disse tre mænd fra samme egn og så vidt vides uden tilknytning til Lungerne eller fru Elisabeth, skulle være hentet til et fjernere Tvede, om det så kun var til Vestlolland.

Men det er iøvrigt også det eneste virkelige indicium. Tvedegårds ældre historie er ukendt. Dens størrelse ifølge de ældste matrikler (1664 og 1688) er ikke imponerende, kun c. 6 tønder hartkorn, en almindelig bondegård, men

den udgør en selvstændig matrikulær enhed, et ejerlav, og af markbogen 1682 fremgår det, at dens tilliggende er adskilt fra Lillebrænde og Barup byers samt Stubbekøbings jorder. Dens jord er delt i tre vænger: Nørre Wenge (med Kierchebroe stycher), Øster Wenge og Wengit Ved Gaarden (med Øsster schifte og Tofte Schifte), men der forekommer ingen egentlige marknavne. Gården nævnes ved navn i Kronens Skøder 12/9 1603, da Kronen erhverver en del falstersk og skånsk gods af Axel Brahe til Elved, og 1619 nævnes Peter Dideriksen af Tvedegård, der klager til dronning Sophie over, at den skov ved Tvedegård er blevet sat til 30 svins olden, som han altså skal svare oldengæld af til dronningen (Hjelholt, Falsters Historie I 190). I 1682 drives gården af bonden Rasmus Pedersen, senere har forskellige Stubbekøbingborgere drevet den, sidst den kendte byfoged Jørgen Scheel, der købte den ved krongodsets bortsalg 1766 for den sum 600 rigsdaler, »som sandelig er langt over dens værdi«, i hvert fald efter hans mening (Hjelholt, Falsters Historie II 576), og hans efterkommere ejer den i hele det 19. århundrede. Dens tilliggende og værdi er forøget betydeligt i denne periode, idet den 1905 ansættes til 15,1 tønder hartkorn og med et areal på 76 ha.

Selv om der altså ikke i gårdens nyere historie er noget, der tyder på anden oprindelse end af en almindelig bondegård, så er der dog den kendsgerning tilbage, at det er en gammel enemærkegård med eget navn, hvad der er et sær-syn på denne egn. Der kan godt have været tilløb til en lille hovedgård i middelalderen, men det er i så fald blevet ved tilløbet, eller det oprindelige tilliggende kan være blevet reduceret i 15.—16. århundrede; bl. a. kunne man tænke sig, at Stubbekøbing havde gjort indhug i det.

Noter.

- 1) H. J. Helms, Næstved Skt. Peders Kloster (Skovkloster) (1940): 458.
- 2) De med dato citerede dokumenter findes let gennem Erslevs Repertorium.
- 3) *Scriptores Rerum Danicarum* IV 354 f. jfr. Helms' anf. værk p. 456 f.

Ludvig Ditlev Hansen.

Et livsbillede.

Af *Birger Isaksen.*

I første halvdel af det 19. århundrede boede der på den fynske herregård Brahetrolleborg en sadelmager, som hed Hans Christoffersen. Han var født i året 1785, og han var kommet til Fyn fra Holsten. Han var en flittig og dygtig håndværker, der foruden at levere arbejde til gården også udførte meget arbejde for andre fynske herregårde. Hans virkelyst og forretningstalent gav sig iøvrigt udslag derved, at han fik oprettet et garveri, som han drev ved sine sønners hjælp, der alle seks måtte lære sadelmagerhåndværket.

I sit ægteskab med Maren havde Hans Christoffersen, der af en sønnesøn skildres som en lille, lidt duknakket mand, der altid gik med kasketten lidt bag i nakken og gerne med sin pibe i munden, 10 børn, af hvilke den næstældste var *Ludvig Ditlev Hansen*, som skal omtales i det følgende. væsentligst på grundlag af sønnens, Adolph Thorkild Hansens erindringer (fra 1922) og dattersønnen. L. D. N. Mortensens optegnelser.

Ludvig Ditlev Hansen blev født den 8. juli 1805. Efter konfirmationen kom han på faderens værksted, hvor han blev uddannet til en dygtig sadelmager. Ifølge slægtens optegnelser var Ludvig D. Hansen allerede i sin ungdom en god fløjtespiller, og når der var fest oppe på slottet hos greve Dittl. Chr. Ernst Reventlow, måtte han sammen med broderen Christoffer ikke sjældent spille for herskerne til dans.

Mere end een gang hændte det, at Ludvig D. Hansen var med greven på hans køreture til de omliggende herregårde, for greven satte stor pris på ham. På disse ture lærte den opvakte ungersvend meget, for han brugte sine øjne og øren flittigt.

Den 22. juli 1832 blev han gift med Nikoline Johansen og bosatte sig nu i landsbyen Skydebjerg. Sin hustru havde

Ludvig Ditlev Hansen.
1805—1871.

Nikoline Hansen. f. Johansen.
1808—1873.

Ludv. D. Hansen lært at kende, da hun var selskabsdame hos grevinde Schaffalitzky de Muckadell på herregården Erholm i Rørup sogn. Hun var født den 28. januar 1808 som datter af skibsfører Just Johansen i Faaborg. Hun var en rolig og dannet kvinde, der blev en god moder for de seks børn, der fødtes i ægteskabet. Aldrig gjorde hun forskel på dem, og altid var hun retsindig til det yderste. Når hun om eftermiddagen var færdig med husgerningen, satte hun sig gerne ved sit sybord med sit håndarbejde og sin bog, for hun holdt meget af at læse. I det hele holdt hun mest af hjemmet, og hun kom sjældent ud.

I foråret 1833 brød det unge ægtepar op fra Fyn og satte kursen mod Lolland, hvor de bosatte sig i Rødby. Her begyndte Ludvig D. Hansen sadelmagerforretning i den ejen-

dom i Østergade, hvor nu Magasin du Nord har udsalg, og her fik han snart en betydelig forretning, så han måtte holde flere svende og lærlinge. Samtidig rejste han til markederne i købstæderne med seletøj, hvor han næsten altid havde en god fortjeneste. Efter nogen tids forløb fik han også oprettet et farveri og uldspinderi, som en af hans brødre bestyrede. Men det blev dog hurtigt nedlagt, da det ikke svarede sig.

Ludvig D. Hansen var således en virksom mand. Og store mål satte han sig. Da han havde mere lyst til landbruget end til sadelmagerhåndværket, og da greve Reventlow på Trolleborg hjalp ham med et lån på 3500 rdl., købte han i 1841 Lidsø. Købesummen var 6000 rigsdaler. Efter vor tids forhold et usædvanlig godt køb. Men gården har i de tider næppe været mere værd, idet arealerne jo ofte blev oversvømmet under højvande i Østersøen.

I februar 1841 flyttede familien så til Lidsø, hvor der for en virkelysten mand som Ludv. D. Hansen var nok at tage vare på. Da han i de første år var spændt særlig hårdt for, gav han sig til at handle med kreaturer. Mange af de dyr, han købte, lod han komme på sommergræs. Derved trivedes de godt, og når de havde tabt de gamle hår, så var de ikke til at kende, og så kunne han sælge dem med stor fortjeneste.

Utvivlsomt har Ludvig D. Hansen været en dygtig handelsmand. Og slagfærdig var han. Derom vidner følgende historie, optegnet af sønnen Adolph Th. Hansen:

Når der om foråret var brug for alle arbejdshestene i marken, kunne det hændes, at fader kørte til Rødby med et par af de magre krikker. På en sådan tur til byen kom han til to af sine venner, doktor Vett og toldforvalter Bruhn, der stod uden for hotellet og gjorde nar af ham. Fader standsede dyrene og sagde: »Nu er det gået mig som min kone sagde, da jeg kørte hjemmefra«. »Saa! hvad sagde hun da?« spurgte de. Hun sagde: »Kør ikke ud med de to heste, du vil træffe narre, der vil gøre nar af dig! Og nu har jeg truffen to!« Herrerne blev flove og gik tavse deres vej.

Da Ludvig D. Hansen kom til Lidsø, var han straks klar over, at der kunne indvindes store arealer ved at inddæmme Rødby fjord. Imidlertid havde han ikke selv kapital til dette foretagende. Han satte sig derfor i forbindelse med konsul Hage i Nakskov og udviklede sin plan for ham. Konsulen fandt planen meget fordelagtig, og de blev derfor straks enige om, at Hage skulle købe Lidsø, og at Ludv. D. Hansen skulle opkøbe Rødby fæland og øerne Syltholm og Myggefjed for at få disse indbefattet i inddæmningen.

I 1846 lykkedes det Ludv. D. Hansen at få købt fælandet (d. v. s. arealerne til Bindernæs og Strandholm) på nogle få lodder nær. Prisen, han skulle give, blev sat pr. høveds græsningsret (1 høved ca. 6 skp. land) og androg fra 10 til 20 rigsdaler pr. høved. Derefter blev fælandet udskiftet, sat i hartkorn, takst og delt; det blev tiendefri i 20 år efter udskiftningen.

L. D. Hansen var nu kommet i besiddelse af ca. 550 td. land, når vi regner øerne Syltholm og Myggefjed med. Han gik da straks i gang med at grave en stor kalkkule og lod læske kalk til opførelse af en gård. Nogle beboere i Rødby bemærkede hertil: »Den mand må jo være gal, hvis han tror at kunne gennemføre et sådant projekt!« Men forsøget lykkedes, og gården blev opført, og det var ikke små bygninger, men store og rummelige«.

Lineslyst (det nuværende Strandholm) omkring 1870.

Gården fik navnet »Lineslyst« (efter hustruen Nikoline). Da direktør Salicath mange år senere erhvervede den, lod han tinglæse deklaration, og den fik navnet »Strandholm«. Det varede dog nogen tid, inden det nye navn fortrængte det gamle.

Den 30. oktober 1847 flyttede L. D. Hansen og hans familie fra Lidsø til »Lineslyst«. Kort efter udbrød treårskrigen, og der kom nu en trang tid for dem. De fik indkvartering af borgervæbningen i Rødby, der holdt strandvagt på kysten. De havde kun få kreaturer og måtte købe smør hos naboerne.

Men trods alt blev årene på »Lineslyst« en lykkelig tid. Og et smukt hjemliv levedes på gården. I de lange vinteraftener læste L. D. Hansen gerne højt for familien. »Det var«, oplyser sønnen, Adolph Hansen, »morsomt at se ham kaste et sideblik til moder ved den tid, hun hver aften gik ud for at lave punch. Hun forstod ham straks og sagde med et smil: »Ja, nu skal jeg gå««.

Hjemmet var i øvrigt præget af Nikolines sans for orden og hygge. Hun tog sig af alt, og hun gjorde det med et glad sind. Hun var hjemmets gode fe, som L. D. Hansen satte meget højt. Aldrig syntes han om, at *hans* fødselsdag skulle festligholdes. Men når det var *Nikolines* fødselsdag, så skulle der festes. Så blev nogle af hans bedste venner inviteret, for at de kunne få en rigtig god og hyggelig aften. Han fik da fløjten frem, og børnene måtte synge. Nikoline bryggede så punch, og der var i det hele den bedste feststemning.

Men nu hverdagen på »Lineslyst«. Ja, den var til tider streng, for opdyrkningen af jorden, der var fyldt med kampesten og vandhuller, var i det hele et overordentlig besværligt arbejde. Men omsider, da sønnen Johan var blevet konfirmeret, lysnede det. Han viste sig at være en dygtig plovmand, og han fik snart stor færdighed i at vippe kampestenene op af hullerne med et par forspændte heste.

En ikke ringe energi skulle der således til for at drive »Lineslyst«. Men L. D. Hansen havde den i rigt mål, og han havde, skønt han ikke var uddannet som landmand,

et skarpt blik for, hvor der skulle sættes ind. Bestandigt tilkendegav han, at han var en ven af fremskridt, og bestandigt var han rede til at gøre en indsats.

Efterhånden kunne han da også begynde at se frugterne af sit arbejde. Han fik i flere år en god rapshøst, og da rapsen var i god pris (den kostede 18 a 20 rigsdaler tøn- den), var det jo en god indtægt for gården. Men besværligt var det at høste raps, da den skulle skæres af med store krumme knive. Og ikke mindre besværlig var tærskningen, der foregik med plejl på store udbredte sejl på marken. Men hvad enten det gjaldt høst eller tærskning, så havde L. D. Hansen let ved at få arbejdskraft. Det var jo almindelig kendt, at folkene havde det godt hos ham, og at han efter endt høst holdt et gilde for dem, hvor der intet manglede.

Som landmand havde L. D. Hansen således nok at tage vare på. Men også andre pligter kaldte snart på ham. Han blev valgt til repræsentant og taksationsmand for Østifternes Kreditforening på Lolland, hvad der havde til følge, at han ofte måtte være borte fra hjemmet. Han fik da antaget en forvalter, og først nu kom »Lineslyst« ind i rigtig herregårdsdrift. Besætningen bestod nu af 60 malkekøer, 50 til- læg, 30 heste og 200 får. Men græsgangene egnede sig ikke for får, der da blev solgt på auktion.

I en årrække var Ludv. D. Hansen også strandfoged. Som sådan var han overordentlig pligtopfyldende og hjælpsom. Når der strandede et skib, og det skete ikke så sjældent, for der var intet fyr på Hyllekrog, så gav han de forliste søfolk ophold på sin gård, indtil der indløb ordre fra deres respektive rederier.

Midt i sin omfattende gerning glemte L. D. Hansen dog ikke inddæmningen af Rødby fjord. Den optog hans tanker tidlig og silde. Men det tog sin tid, før man kunne få bevilling til dette arbejde, da borgerne ikke ville give afkald på sejladsen til Næsbæk. Først i 1861 opførtes diget i Kramnitze gab og den lille dæmning fra Hages fæland til Myggefjed. En pumpestation blev også opført ved Kramnitze. Dampmaskinen kunne imidlertid ikke pumpe halv-

delen af fjordens tilløbsvand ud i Østersøen, fjordvandet gik i forårstiden op på de tilgrænsede lodsejeres marker. Beboerne klagede da til amtet, og konsul Hage måtte lægge sluser i dæmningen ved Kramnitze og Myggefjed. Samtidig blev der også lagt store hæverter ved Kramnitze diget.

Imidlertid ville L. D. Hansen et skridt videre. I 1865 fik han da med bistand af digemester Bruhn fra Slesvig opført østre dæmning fra Syltholm til Hyldtofte fæland. Denne dæmning var 1500 alen lang, 20 alen i bunden, 8 alen foroven og 4 alen høj. Den var beklædt med ler og kampesten på den udvendige side. Der var indlagt en kampestenssluse med selvoplukkende jernporte. Ved vestlige vinde var der altid lavvande, derved førtes vandet naturligt til udløb gennem slusen i østre dige.

Forbundet med ikke ubetydelige udgifter havde opførelsen af denne dæmning været, idet den stod L. D. Hansen i 11.000 rigsdaler. Han tog da et lån i Kreditforeningen for Landejendomme, hvorved han fik større udgifter på sin gård. Men som helhed kunne det nok svare sig. Fladstranden mellem »Lineslyst« og Syltholm havde et areal af 530 td. land, så der nu var ialt 1000 td. land til »Lineslyst«.

Men arbejdet og pligterne sled på L. D. Hansen. Mere end han selv regnede med. En aften, da han kom hjem fra en køretur, fik han pludselig et apoplektisk anfald, der gjorde ham lam i hele højre side. Der blev da straks sendt bud efter doktoren, men da han kom, havde Hansen det bedre. Muligvis regnede doktoren derfor ikke tilfældet for alvorligt. Men 14 dage efter døde imidlertid L. D. Hansen, kun 65 $\frac{3}{4}$ år gammel, den 11. marts 1871.

Et overmåde virksomt liv var afsluttet. Af de i første halvdel af det 19. århundrede mere eller mindre gølge arealer syd for Rødby havde L. D. Hansen fået opdyrket ca. 250 tdr. land. En indsats og bedrift, som havde vakt beundring over hele stiftet, og som fortjener at blive husket i tiden fremover.

Men L. D. Hansens kongstanke: at »Lineslyst« skulle forblive i slægtens eje, blev ikke virkeliggjort. Allerede i juni måned 1873 solgte Nikoline gården til justitsråd Ed-

vard Meincke til Skovnæs for 150.000 rigsdaler, idet stormfloden den 13. novbr. 1872 havde gjort hende ængstelig for at blive på »Lineslyst«. Hun døde imidlertid kort efter salget, og hun blev som sin mand begravet på Rødby kirkegård.

— En anden slægt bor og virker altså nu på »Lineslyst«, d. v. s. »Strandholm«. Men Ludvig Ditlev Hansens slægt lever endnu på egnen. En dattersøn er således skomagermester L. D. N. Mortensen i Østergade, Rødby.

Voldstederne Trælleborg og Bredemad i Aastrup sogn.

Af *Knud Morsby.*

Da jeg engang besøgte Stednavneudvalget, gjorde kontorchef Gunnar Knudsen mig opmærksom på, at også Falster kan opvise et »Trælleborg« (besøget fandt sted på den tid, kontorchefen arbejdede på sin afhandling »Navnet Trælleborg« til bogen om vikingeborgen ved Storebælt¹⁾), men han var ikke rigtig klar over, hvor det havde ligget, måske dog i nærheden af Bønned. »Rejs De hjem til Falster«, sagde kontorchefen, »og opdag denne borg. Hvis De graver på stedet, har De store chancer for at finde dens nøgle« — og her gjorde han en armbevægelse som den, lystfiskere bruger, når de beretter om deres fangst.

Derefter gik jeg på borgjagt, dog ikke med spade, men i bibliotekerne og arkiverne. Naturligvis begyndte jeg med min hjemegn, Aastrup sogn, og det viste sig at være heldigt. Her findes ifølge Trap hele tre unavngivne voldsteder, der omtales således:

Yderst på Kongsnæs på en isoleret banke, der tidligere har været omflydt af vand på de tre sider, ses rester af gammel befæstet plads, hvor der er fundet store røde mursten. I lavningen øst for Carlsfeldt ved åen synes der også at have været et gammelt borganlæg, og et tredje skal have ligget på den isolerede banke »Præsteborren« eller »Borreknold« c. 600 m vest for Grønsund færgested; det er nu ødelagt.²⁾

Ingen af disse steder er der foretaget egentlige udgravninger, og mig bekendt vides der faktisk ikke meget om,

hvad det er for rester, vi her har for os. Jeg vil derfor begynde med at berette, at Kongsnæs måske rummer resterne af Stubbekøbings St. Jørgensgård. Ved den gamle åovergang nær nuværende Carlsfeldt på den østlige bred lå borgen Bredemad, og på Borreknolden — et gennem tiderne strategisk betydningsfuldt sted — har Falsters Trælleborg stået, det er i hvert fald de resultater, jeg mener at turde udlede af det følgende.

Trælleborg.

Sammenhængen mellem »Borreknolden« — eller rettere »Borren« — og »Trælleborg« fremgår af de i rigsarkivet opbevarede jordebøger og regnskaber fra Nykøbing len.

Således findes i regnskabet for 1640/41 blandt indtægterne for græsgang:

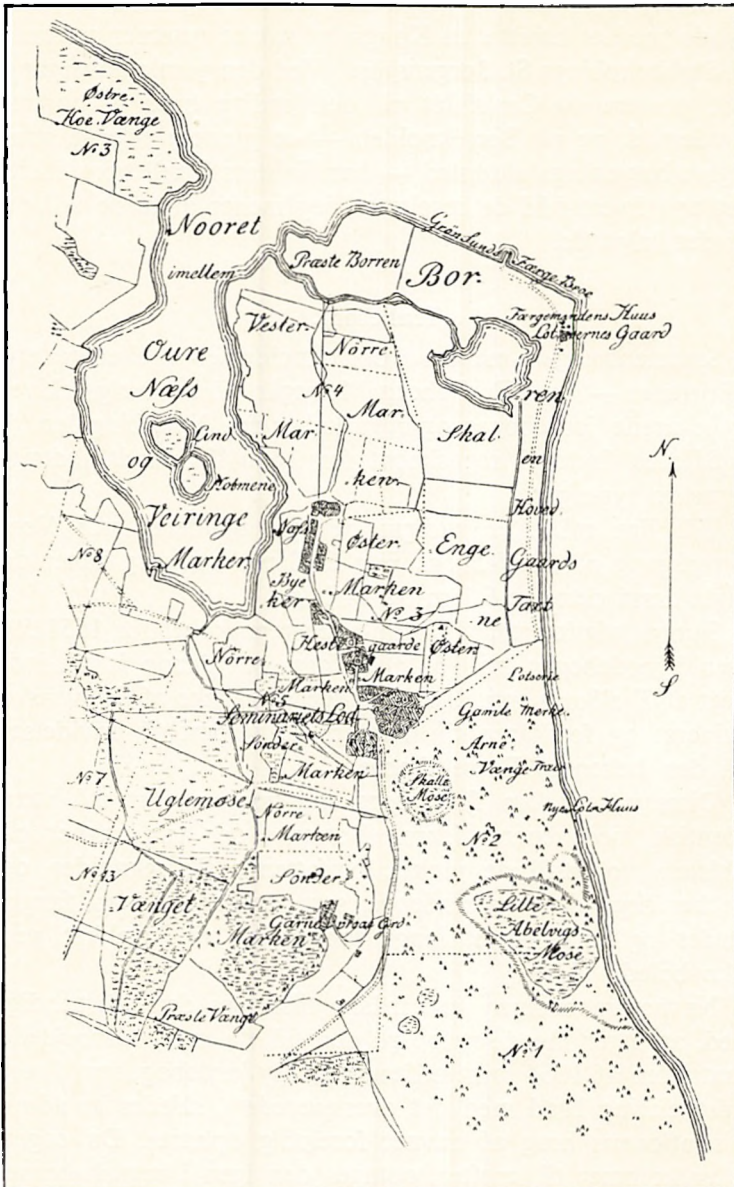
Udi lige måde er nådigst bevilget bønderne udi *Nees* avredsgang på *Trelleborge Eng* til deres kvæg og haver de givet deraf dette år 6 lam og 24 høns.

Samme afgift nævnes endnu i lensregnskabet for 1658/59, men i jordebogen fra 1661³⁾ anføres om denne årlige indtægt af *Trelborig* eng, at engbunden er ganske af de svenske ruineret og forskåren til skanser, utvivlsomt til udvidelser på den bekendte Borre skanse.

Disse udsagn om Trælleborg eng viser, at den må være identisk med senere tiders »Borren«, der var navnet på Falsters nordøstligste vinkel, omfattende Borreknolden og de her begyndende strandenge, som strakte sig forbi færgestedet og lodshusene, langs landevejen til knækket ved Skovboled.

Navneforandringen kan måske tilskrives den omstændighed, at engen lå øde netop på den tid, da man udarbejdede matriklen af 1664 samt udfærdigede ny jordebog, som i stor udstrækning brød med det overleverede⁴⁾, således at administrationens brug af navnet foreløbig ophører. Da engen atter kommer til kræfter, optages den igen i regnskaberne, men nu med det stedlige, forkortede navn Borren.

En borg på Falster ved navn Trælleborg omtales ikke i historien. At der alligevel er noget om borgsnakken, støt-

Næs by og Borren ca. 1800.

Efter A. la Cour: Den Classenske Agerbrugsskole paa Næsgaard
1799—1849—1899.

tes af forstander Gaardmands iagttagelse o. 1940, hvor han på Borreknolden, der dengang bar lucerne, i den grønne mark tydelig skelnede omridset af en ringformet »bebyggelse«. Han foretog en mindre prøvegravning på stedet og fandt rester af trækul samt en slaggeagtig stenmasse, der dog ikke kunne nærmere bestemmes⁵).

Den eventuelle borg synes forsvunden inden 1509, da registret over Nykøbing len under overskrift *Trelleborg* anfører en indtægt på 2 pund 7 skæpper havre af *Trelleborges enge*, men intet brugernavn som ved gårdene⁶). Måske har lensmanden Oluf Holgersen Ulfstand selv anvendt engen til sin gård Bønned, for kort efter hans død får en arving brev på en eng i Falster, som kaldes *Treelburg* eng, og som hører til Nykøbing, mod årlig at give til slottet, hvad der plejer at gå deraf⁷).

Endnu i 1569 og 1582/83 bruges engen af et medlem af Ulfstandslægten, fru Sidsel til Bønned, mod afgift 2 pund havre, hvilken indtægt er tillagt Tjæreby birk⁸).

Kronen erhvervede Bønned i 1585, og det varede ikke længe, før dronning Sophie overtog gården. I oktober 1589 hører vi, at hun vil købe øksne på Roskilde marked, bl. a. til opstalding på Bønned, og næste sommer får hendes lensmand ordre til igen at indtage den eng til Bønned, som kaldes *Threlleborg* eng, for nu skulle Claus Hollænder forpagte gården og der drive hollænderi. Senere tog formynderregeringen dog Bønned fra dronning Sophie, men da hun i 1597 atter fik overladt gården, gav hun straks besked om, at Marrike (Hollænders?) igen skulle indsættes på Bønned, hvor der skulle være 50 malkekøer.

Det ser dog ud til, at hollænderiet på Bønned ret hurtigt blev opgivet, for i 1600 bortforpagtedes gården meget billigt til kromanden på Gedser, og Marrike flyttede da nok til Bremersvold, hvor hun nævnes i 1617⁹).

Når vi gør så meget ud af engens historie, skyldes det, at vi vil søge bekræftelse på, at den til Bønned knyttede Trælleborg eng, der nævnes uden nærmere angivelse af beliggenheden, er den samme som den, vi stedfæstede ovenfor ved bemærkningerne om eftergræsningen.

Men lensregnskabet 1640/41 fortæller også — længere fremme i regnskabet — hvad der skete med høhøsten af engen. Under overskrift Indtægt af *Trelleborrigs Engh* forklares, at hvad det hø angår, som i dette forleden år er indkommen af *Træleborrigs Engh*, det er blevet indført på Skørringegård at forfodre på Hans Prinselige Nådes kvæg der sammesteds i dette år. Og revisionen bemærker, at samme forklaring fandtes i sidste års regnskab.

Denne oplysning udbygger yderligere forbindelsen mellem Trælleborg og Borren, idet det salte hø fra engen *Born* slået som hidtil (det vil vel sige ved hoveri) fra 1675 fast tillægges Skørringe, der i mellemtiden var blevet bortforpagtet¹⁰).

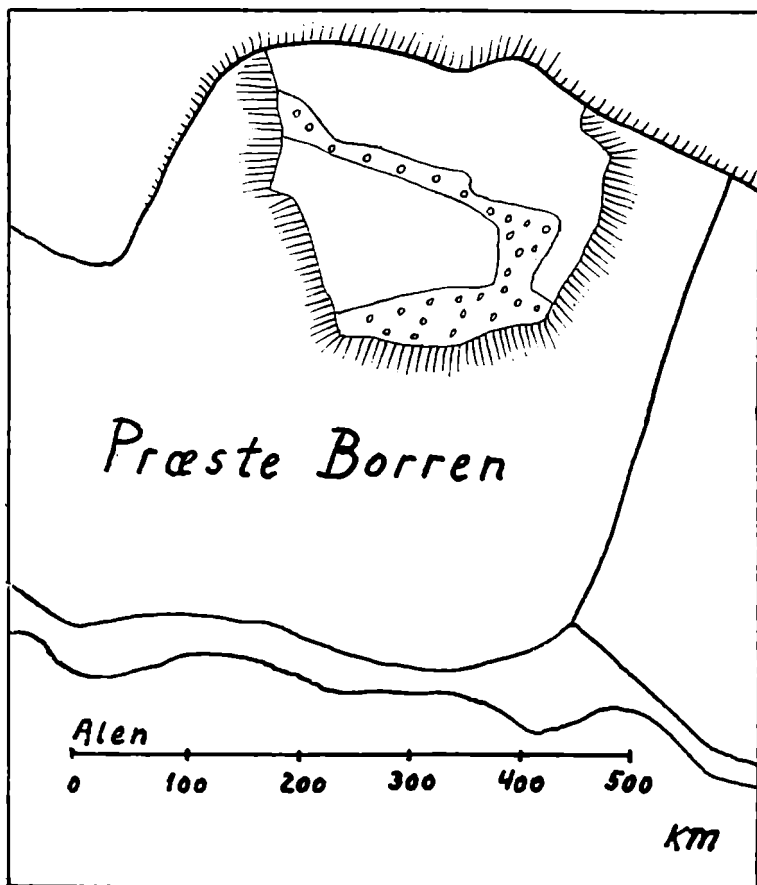
Men hvornår man er kommet ind på at høste Trælleborgengen til Skørringe i stedet for til Bønned får foreløbig stå hen. Det er allerede antydnet, at o. 1600 — netop på den tid, da kronen erhverver Skørringe — synes der ikke mere at have været brug for høet på Bønned, som efterhånden glider i baggrunden og kun tjener som kongeligt lyst- og jagtslot. I prins Christians tid, navnlig o. 1640, synes der at have været en art planteskole på Bønned¹¹). Den del af jorderne, der ikke benyttedes til haverne, udlejedes nok, for i lensregnskabet 1640/41 omtales, at prinsens frugthave havde bevirket nedsættelse i Rasmus Pederens og Laurids Pedersens årlige afgift af Bønned fra tilforn 10 pund byg til nu 8 pund.

Endnu mangler vi at gøre rede for Borrekoldens andet navn: »Præsteborren«.

Skørringes tilliggende udvidedes igen i 1695, bl. a. med Dalby øde bys marker med undtagelse af den engbjærgning af hartkorn 2 skæpper 1 fjerdingkar, som præsten i Moseby havde heri¹²). Man skulle nu synes, at begge parter ville høste fordel af et mageskifte på den måde, at præsten for sin part i Dalby marker fik passende erstatning på Borren, der jo også lå til Skørringe, og et sådant mageskifte kom virkelig i stand, men først i 1719 og formodentlig på initiativ af kommissionen til indrettelse af ryttergods på Lolland-Falster. Præsten i Moseby fik da c. 22 tønder land

af Borrens vestligste del med Borrekolden, hvilket stykke jord han beholdt ved krongodssalget og først afgav ved udskiftningen i 1799¹³⁾.

Den resterende del af Borren — undtagen den ene tønde land, der siden 1706 var tillagt Borrehuset — udlagdes til rytterhestene. Da dragonregimenterne senere gjordes uberedne, bortforpagtedes græskoblerne ved auktion, og højstbydende på Borren alene til høbund og græsning blev bønderne i Næs, som vistnok beholdt forpagtningen til o. 1762, da den første af Grønsunds lodser fik tilladelse til at flytte

Borrekolden for digeanlægget.

Efter udskiftningskort i matrikulsarkivet (Næs by).

sit hus fra Næs by ned i koblet Borren. I 1766 er Borren tilfæstet denne lods¹⁴). Som pendant til »Præsteborren« taler man herefter om »Lodsborren«.

Hele Borren ejes idag af Det classenske Fideicommiss og dyrkes under Næsgård.

En stor del af Borrekolden bortgravedes i 1854 og anvendtes til diget ved Norets inddæmning.

Bredemad.

Medens Trælleborg i kildematerialet kun forekom som betegnelsen på en eng, findes Bredemadnavnet hæftet på en falstersk gård.

Bredemad nævnes første gang uden stedsangivelse i 1349, da Niæls Jenssøn aff *Bredhæmathæ* pantsatte gods i Sydsjælland til Jepp Bassæ (af Wglæthorp, en forlængst forsvunden by ved Systofte)¹⁵), men et udateret brev fra o. 1400, måske fra 1401, fortæller, at Marquard Sten igen oplader dronning Margrete den gård *Bredemad* i Falster med sin tilliggelse¹⁶). Det omtales senere, at han i stedet fik et (andet?) len af dronningen¹⁷), rimeligvis i Sverige, hvor der fra 1402, ja måske allerede fra juni 1401, optræder en tysker af dette navn. 1409 havde han lenet Østhammers hus i Upland¹⁸).

Fra 1414 har vi Marquor Stens brev på, at han har solgt dronning Margrette sin anpart i *Brijdjad*¹⁹).

Gården Bredemad omtales ikke senere, men navnet bruges nogle gange fra 1458 til 1527 om et falstersk birk. Da Dronning Margrethe er kendt for at have nedbrudt en mængde af de befæstede gårde, hun erhvervede for kronen, fordi de havde vist sig farlige for freden og roen i riget²⁰), kan man gætte på, at Bredemad har lidt samme skæbne.

Men var da Bredemad befæstet? og hvor på Falster lå den?

Først det sidste spørgsmål:

Jeg mener at kunne påvise, at Bredemad jord, der nævnes 1509, er det samme som de såkaldte Kongens 16 Stubbekøbing-jorder, ved følgende beviskæde:

Bredemadz berck bestod i 1509 af 12 gårde i Særslev,

14 i Moseby, 7 i Aastrup og 11 i Vejringe samt *Peregordhen*. De 44 bønder svarer ialt i kornafgift $7\frac{1}{2}$ læst 4 pund byg (= 94 pund) og i pengeafgift omtrent 80 mark. Af *Peregordhen* svares $\frac{1}{2}$ lødemark (= $22\frac{1}{2}$ skilling). Endvidere betales af al Sørslev by 9 lam, 9 gæs og 9 skæpper gåsehavre. Afgifterne af de nævnte byer og Pæregård er summeret op og indført som samlet indtægt af birket nederst på siden. Øverst på den følgende side anføres indtægten af *Bredemadz iordt*: $13\frac{1}{2}$ og $1\frac{1}{2}$ pund havre, men skriveren er vistnok blevet forstyrret i arbejdet, og resten af siden står tom²¹⁾.

Disse tal fra 1509 harmonerer ret godt med kansler Claus Giordsens lensregister fra o. 1523²²⁾, ifølge hvilket indtægterne af *Bredematzbierck* udgør: 8 læster byg minus $\frac{1}{2}$ pund byg (= $95\frac{1}{2}$ pund), 15 pund havre hvert tredje år (skulle vist have været »hver tvende år«) og 10 pund det tredje år. 82 mark 5 skilling. 1 eng. 9 lam, 9 gæs, 9 skæpper havre.

I den næste bevarede jordebog, som er fra 1569, genkender vi under Sønder herred dette birk, men nu har det ændret navn til *Morsby bierck* og består kun af gårde i Vejringe, Aastrup, Sørslev og Moseby²³⁾. Pæregården findes derimod under Nørre herred sammen med 14 mænd i Stubbekøbing, hvis afgifter er:

82 skæpper havre (er åbenbart opført for den ene tønde havre, alle markmændene senere omtales at svare i fællesskab) — 38 skæpper havre — 95 skæpper havre samt 2 tønner havre af *Bøgeskoffven*, *Borvoldne* og en *Møllestuv* — 95 skæpper havre — 38 skæpper havre — 38 skæpper havre — 38 skæpper havre — 19 skæpper havre — 38 skæpper havre — 38 skæpper havre — 38 skæpper havre — 19 skæpper havre — 19 skæpper havre — 19 skæpper havre — Per Bring i *Halskouff* af *Pæregaardt* $22\frac{1}{2}$ skilling. Ialt 1 læst havre 24 tønner 2 skæpper (= 15 pund 4 tønner 2 skæpper) og $22\frac{1}{2}$ skilling²⁴⁾.

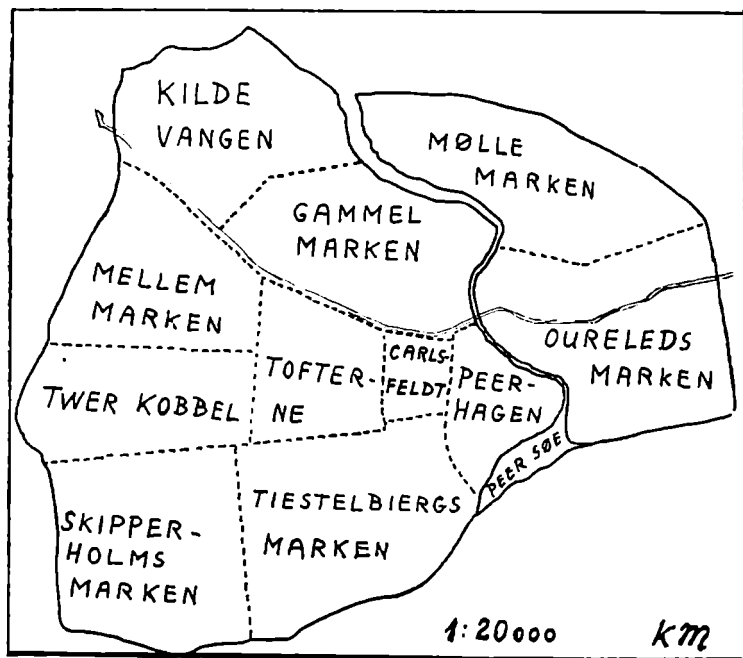
Ses bort fra den ene tønne havre, som ydes i fællesskab, samt nr. 3's ekstrajord, bliver den samlede afgift 15 pund 8 skæpper havre, omtrent den indtægt, der i 1509 gik af

Bredemad jord, og hvorom Claus Giordsen forklarede, at den nedsættes hvert tredje år med en trediedel.

De enkelte brugeres afgifter er medtaget her, fordi de antyder de 16 »hele« jorder, som vi senere hører omtalt, f. eks. i lensregnskabet 1582/83, hvor der er 17 brugere. Bl. a. i dette regnskab forklares udtrykkelig: Alle markmændene giver årlig 1 tønne havre. Af hver hel jord gives hver to år tillige 38 skæpper havre, og det tredje år gives ikke uden 26 skæpper havre.

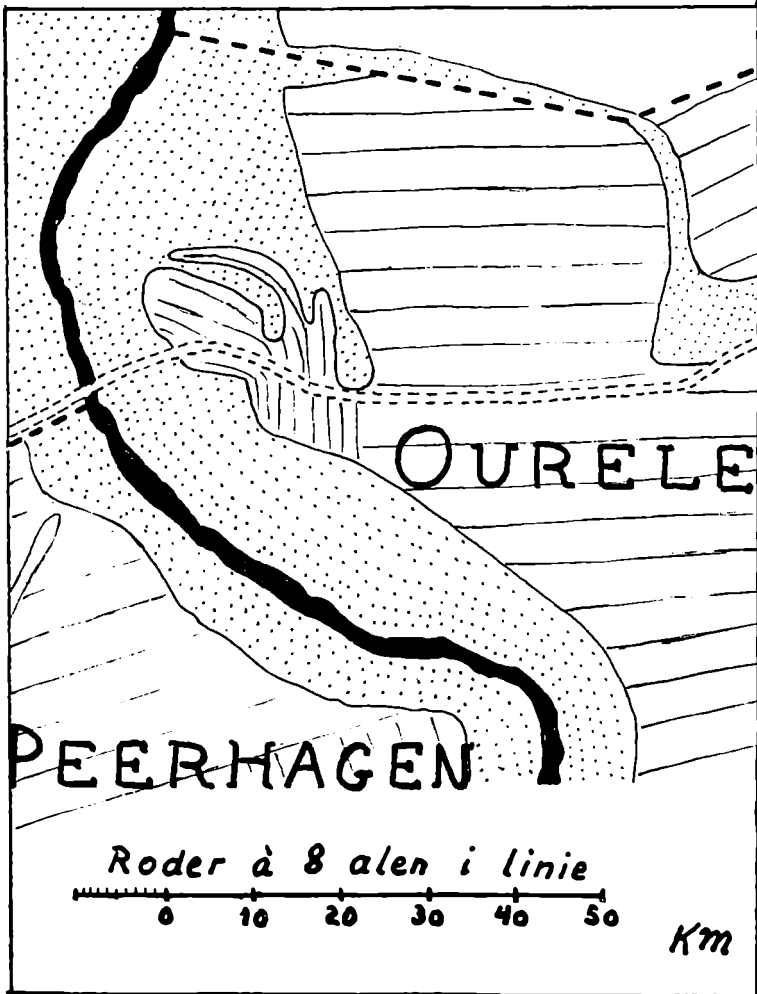
Er vi først så langt, er det forholdsvis nemt at svare på spørgsmålet: var Bredemad befæstet?

Kongens 16 jorder var delt i 3 marker: Møllevangen i Sønder herred og Tidselbjergvangen og Gammelmark i Nørre herred. Disse navne ses på nedenstaaende kort, der er tegnet på grundlag af Bærners kort over Carlsfeldt i 1774²⁵).

Kongens 16 Stubbekobingsjorder inddelt i marker til den ny hovedgård Carlsfeldt.

Efter J. J. Bærners kort 1774.

Voldstedet i Oureledsmarken (= Slotsmarken).

Efter J. J. Bærners kort 1774.

I markbogen fra matriklen af 1688²⁶⁾ fortælles, at disse tre marker har i forrige tider hørt til et slot ved Stubbekøbing, som kaldtes *Perregaards slottet*, der har stået i Møllevangen, hvor de små Slotsagre nu er. Men siden slottet er blevet øde, er samme tre marker delt i 16 lodkast jorder og

forundt Stubbekøbing indbyggere, som — hvem der kommer først — fæster dem af Nykøbing slots ridefoged.

Man gør for resten samtidig opmærksom på, at i vænget *Perrehaven* kunne der belejligt bygges en by, hvortil de tre marker så kunne henlægges. Det var jo omtrent det, der skete ved krongodssalget i 1766, blot var det ikke en by, man oprettede af 16-jorderne, men hovedgården Carlsfeldt.

Den del af Møllevangen, som på kortet pag. 336 kaldes Oureleds Mark, hedder på et kort fra 1888²⁷⁾ Slotsmark. I Oureledsmarkens nordvestlige hjørne viser Bærners kort tydeligt omridset af borgstedet med grave og volde. I dag er alt sløffet og stedet overpløjet.

Men markbogen kaldte det forsvundne slot »Pæregårds slottet« og ikke »Bredemad«, som vi var nået til, at det skulle hedde. Jeg tror nu alligevel, at det er Bredemad, der er det rigtige, idet jeg giver Pæregård betydningen pærehave på samme måde, som vi kender det fra ordene abildgård og kålgård. Kilderne omtaler ikke nogen gård Pæregård. Vi hører 1532²⁸⁾ om en kronens jord uden for Stubbekøbing, som kaldes *Pere Gaard*, og jeg mener altså, at dette jordstykke og Pæregården nævnt i jordebøgerne 1509 og 1569 samt i regnskaberne 1582/83 og 1641/42 er samme stykke jord, som i markbogen 1688 og senere kaldes Pærehaven.

Borgene ved Stubbekøbing er ellers behandlet af Bering Liisberg i hans bog om Stubbekøbing. Han opererer med en oprindelig borg på Kongsnæs, hvis jorder senere skal være tillagt borgen i det skarpe hjørne, hvor åen forandrer sit østlige løb og drejer mod nord. Denne anden borg kaldtes »Slottet« eller »Peregaard«. Endvidere mener han, at der har været en tredje borg noget vestligere på Skipperholmen, hvor vi endnu mindes om tilværelsen heraf ved navnet »Borreknold«²⁹⁾.

C. Strandgaard har her i årbogen givet et bidrag til besvarelse af spørgsmålet: Har Stubbekøbing været befæstet i middelalderen?³⁰⁾ Heri kalder han Bering Liisbergs tre borge for Stubbekøbings ydre forsvarslinie og placerer Pæregården på åens vestre bred.

I en anden afhandling¹¹⁾ fortæller Strandgaard, at ruinerne af den lille borg på Kongsnæs endnu sås i 1743, men denne meddelelse må vist bero på en misforståelse af den pågældende kilde, formentlig byfogedens indberetning af 30. august 1743¹²⁾.

Byfogden forklarer, at Stubbekøbing ingen tryk havn har. Skibene må ligge for anker dels på grunden Føstet nord for byen og dels imod øst ved nogle nedrammede pæle. »Bedre østen for byen indløber en vig, kaldes Kongens Næs, hvor imellem landet og denne huk løber en å, en halv fjerdingvej op i øster, som med mudder og morads er begravet, hvor ikkun både kan indflyde. Var vel bekostelig en tryk vinterhavn for fartøjer at optiure.. Lige overfor samme havn i sønder ligger en gammel grundvold slottet, hvis rudera (ruiner) endnu ses; den haver en sø for sig, Møllesøen kaldet, som og en vandmølle omdriver«.

Jeg kan i hvert Fald ikke se rettere, end at byfogden hermed tænker på markbogens slot i Møllevangen.

Bering Liisberg gør opmærksom på, at Kongsnæsborgen omtales i Scheels bog fra 1785: Almindeligt Udkast af Krigens Skueplads, side 238. Scheel skriver: Vigen ved Kongens Næs er lavvandet. Her skal fordem have været en god havn, beskyttet af et gammelt borgslot, og hvor man tillige havde samleplads, når man i fordums tid drog ud på søtogt.

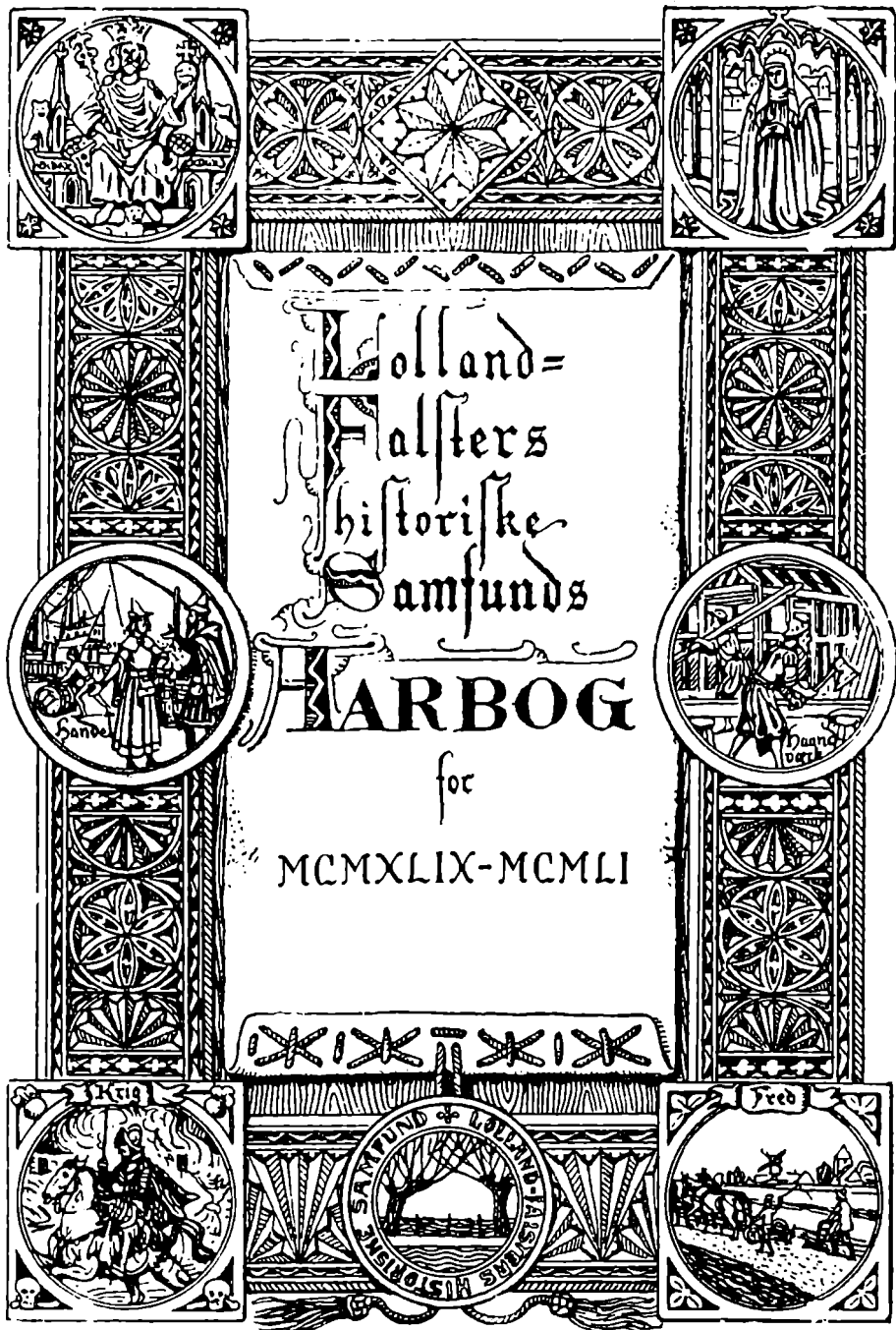
Men noget mere konkret om Kongsnæsborgen har jeg ikke fundet. Næssets afsondrede beliggenhed forleder mig til at fremsætte teorien, at resterne på Kongsnæs måske kan stamme fra Stubbekøbings St. Jørgensgård, der omtales 1481, 1486 og 1505, men hvis beliggenhed man ikke kender¹³⁾, for St. Jørgensgårdene var jo tilholdssted for de spedalske og af den grund anlagt uden for byerne.

— — —

Måtte resultatet af denne min borgjagt alligevel blive en nøgle, ikke den store portnøgle, men en nøgle i overført betydning, som skulde kunne åbne rette vedkommendes interesse for Aastrup sogns voldsteder.

Noter.

- ¹⁾ Poul Nørlund m. fl.: Trelleborg, s. 189. — ²⁾ Trap »Danmark« IV udgave, bd. IV, s. 260. — ³⁾ Indsendte jordebøger 1660—65 II Lolland-Falster, tredje pakke: Nykøbing hospital, kirker og slot, læg 4. — ⁴⁾ Hjelholt: Falsters Historie II, s. 11 f. — ⁵⁾ Nationalmuseets arkiv: indberetning 17/10 1944 fra Svend Laursen. — ⁶⁾ Pakke: lens- og jordebøger 1498—1513, Nykøbing lens jordebog 1509, side 16 a. Om målene her og i det følgende oplyses: 1 læst havre = 12 pund = 80 tønder = 480 skæpper; 1 læst byg = 12 pund = 48 tønder = 288 skæpper; 1 mark = 16 skilling; 1 lødemark her = 22½ skilling. — ⁷⁾ Fr. I's danske Registranter, s. 336, 26/10 1532. — ⁸⁾ Nykøbing lens jordebog 1569, s. 35 b samt jordebog i lensregnskabet 1582/83. — ⁹⁾ Sv. Thomsen: Fr. II's Enke Dronning Sophies Kopibøger, Hjelholt: Falsters Historie I, s. 180 ff. — ¹⁰⁾ Sophie Amalies arkiv: Resolutions- og brevbog 1673—74, 19/12 1674. — ¹¹⁾ Årbogen 1929, s. 48. — ¹²⁾ Hjelholt: Falsters Historie II, s. 272, samt Nykøbing amts matrikel af 1688. — ¹³⁾ Classenske Fideicommis arkiv (landsarkivet for Sjælland) I 3: Den trykte specifikation på jordegodset i 1766, konditioner 5—20, i pakke »Diverse sager angående godserne på Falster 1766—92«. — ¹⁴⁾ Hjelholt: Falsters Historie II, s. 368, 426, 470 f. 489. Rytterdistrikternes kgl. resolutioner 1727, nr. 184, og 1728, nr. 22. Den under ¹⁵⁾ nævnte specifikation. — ¹⁶⁾ Ældste danske Arkivregistraturer I, s. 129. — ¹⁷⁾ Ældste danske Arkivregistraturer I, s. 116. — ¹⁸⁾ Diplomatarium Christierni Primi, s. 103, 11/10 1458. — ¹⁹⁾ Svensk Diplomatarium fra og med 1401: 30/3 1402, 23/6 1401, 21/8 1409. Erslev: Dronning Margrethe, s. 261. Styffe: Skandinavien under Unionstiden, 3. oplag, s. 348. — ²⁰⁾ Ældste danske Arkivregistraturer IV, s. 35. — ²¹⁾ Erslev: Dronning Margrethe, s. 353. — ²²⁾ Den under ⁶⁾ nævnte jordebog, s. 20 a og b samt s. 21 a. — ²³⁾ Ny danske Magasin VI, s. 304. — ²⁴⁾ Nykøbing lens jordebog 1569, s. 31 ff. — ²⁵⁾ Nykøbing lens jordebog 1569, s. 24. — ²⁶⁾ Classenske Fideicommis arkiv IV C 1. — ²⁷⁾ Markbog 587: Stubbekøbing købstad. — ²⁸⁾ Classenske Fideicommis arkiv IV C 16. — ²⁹⁾ Fr. I's danske Registranter, s. 304, 24/3 1532. — ³⁰⁾ Bering Liisberg: Stubbekøbing, s. 14 ff. — ³¹⁾ Årbog 1925, s. 86. — ³²⁾ Årbog 1935, s. 3. — ³³⁾ Bering Liisberg: Stubbekøbing, s. 11. — ³⁴⁾ Bering Liisberg: Stubbekøbing, s. 93.

VI Række (Bind XXXVII—XXXIX)

Indhold

	Side
<i>Christensen, Aage</i> , Lærer:	
Fra Vesterborg Seminarium. Seminaristernes Oplæring i Havebrug.....	185—190
Giertrud Hansdatter. Et lollandsk Tidsbillede.....	212—222
<i>Fuglsang, Anthon</i> , Forfatter:	
Da Kvægpesten rasede paa Lolland-Falster 1777.....	227—231
<i>Grøn, A. Howard</i> , Professor, Dr. polit.:	
C. D. F. Reventlow som naturvidenskabsmand og skovbruger.....	109—119
<i>Henningsen, Henning</i> , cand. mag.:	
Sagn og folketro fra Femø, Fejø, og Vejvø.....	16—30
<i>Isaksen, Birger</i> , Førstelærer:	
Vestlollandske folkeminder.....	223—226
Ludvig Ditlev Hansen. Et livsbillede.....	320—327
<i>Iversen, Paul Evald</i> , Disponent:	
En gammel lollandsk Slægt fra Fuglse Herred.....	191—195
<i>Jørgensen, J.</i> , Adjunkt, cand. mag.:	
Af Sundby Færgstedes Historie fra de ældste Tider til 1867	376—386
<i>Jørgensen, Svend</i> , Lærer:	
Fra den gamle Holeby Præstegaard.....	366—375
<i>Klessens, J.</i> , katolsk Præst:	
Mine polakminder fra Lolland-Falster.....	1—15
<i>Kolbye, V.</i> , fhv. Bestyrer:	
Svensk og polsk Arbejdskraft til Lolland-Falsters Roemarker.....	202—211
<i>Larsen, Alfred</i> , Grosserer:	
Nakskov 1618—1626. Et Studie over »Perlestikkerbogen«.....	120—136, 161—175, 278—290
<i>Larsen, Otto</i> , Postmester:	
Bondelivsskildringer fra Nordøstlolland.....	52—72
<i>Lisse, Christian</i> , cand. mag.:	
Hvor lå Folmer Jakobsen Lunges Tvede?.....	316—319

	Side
<i>Marstrand, Vilhelm, Civilingeniør:</i>	
Nysted bys oprindelse og ældste historie	341—365
<i>Morsby, Knud, Overassistent:</i>	
Voldstederne Trælleborg og Bredemad i Aastrup Sogn ..	328—340
<i>Nielsen, Rasmus, Overlærer:</i>	
Lolland-Falster under Vaaben	102—108
Bonderøret paa Lolland-Falster 1842—46. Falsters og Lollands Landboforeninger	232—252
<i>Norregaard, Georg, Dr. phil.:</i>	
Næringslivet i Nykøbing i 1840'erne	36—44
<i>Olsen, Chr., Gaardejer:</i>	
Gravhøje i Gunslev sogn	45—51
<i>Petri, Axel, Civilingeniør, cand. polyt.:</i>	
Et Minde fra Grønsund Færgested under Besættelsen....	196—201
<i>Poulsen, Einer, Redaktør:</i>	
En falstersk Bondepiges Skæbne. Bodil Rasmussen fra Ønslev, der blev Martsministeren A. F. Tschernings Svigermoder	176—184
<i>Poulsen, Martin, Pastor emer.:</i>	
Ved Juletid i Hunseby Kirke og Præstegaard for hundrede Aar siden	302—315
<i>Rasmussen, V. Ravnholt, Dommerfuldmægtig:</i>	
Træk af retskredsens historie på Lolland-Falster	291—301
<i>Skov, Sigvard, Museumsinspektør, mag. art.:</i>	
En sølvske af Sakskebøbingmesteren Gotfred Høfner	31—35
<i>Tholle, Johannes, Havearkitekt:</i>	
Lungholm Have. Nogle Oplysninger og Betragtninger i Anledning af 100 Aaret for dens Anlæggelse	73—101
<i>Smaastykker</i>	137—146, 253—256, 387—397
<i>Fra Bogverdenen</i>	147—155, 257—270, 398—404
<i>Aarsberetning, Regnskab m. v.</i>	156—159, 271—277, 405—407
<i>Register</i>	I—XVII.

Nysted bys oprindelse og ældste historie.

Af *Vilhelm Marstrand.*

Nysted hedder en by i det østlige Låland. Den ligger på øens sydside op til en vig af Østersøen. Byens *Adelgade* er over 1 km lang. Fra den går 4 små tværgader ned til havnen og til den allé, der fører over til den endnu middelalderligt udseende borg *Ålholm* på den modsatte side af vigen. Omtrent sydligst i byen ligger det ret store *Gåsetorv* med enkelte sidegader, af hvilke den vigtigste, *Østergade*, fortsatte mod nord i et *Bagstræde* til ejendommene på *Adelgades* østre side.

I vore dage gør byen et velhavende og idyllisk indtryk. Byens rådhus er måske det finest virkende rådhus i hele landet, og byens forhave er om sommeren fyldt med blomster, en fryd for både øjet og sindet.

Byens navn er let gennemskueligt. Det viser, at byen må have afløst en ældre by, hvis plads er blevet flyttet til det »ny sted«, hvor byen nu ligger.

Den gængse forestilling, der i sidste udgave af Trap¹⁾ har fået følgende udtryk: »Nysted (1339 Nystæth) nævnes ikke i Vald. II's jordebog og er utvivlsomt først opstået senere omkring slottet Ålholm og Franciscanerklostret«, kan således kun i meget begrænset omfang være rigtig.

Gennem skriftlige kilder lader den sig måske ikke modbevise. Det er så få, der foreligger. Negative vidnesbyrd er yderligere ikke af synderlig værdi, og navnlig ikke, når de på det bestemteste modsiges af stedets topografiske forhold. Ser man på kort over byen fra tiden før banens anlæg 1910, vil man øjeblikkelig se, at både borgen og klostret

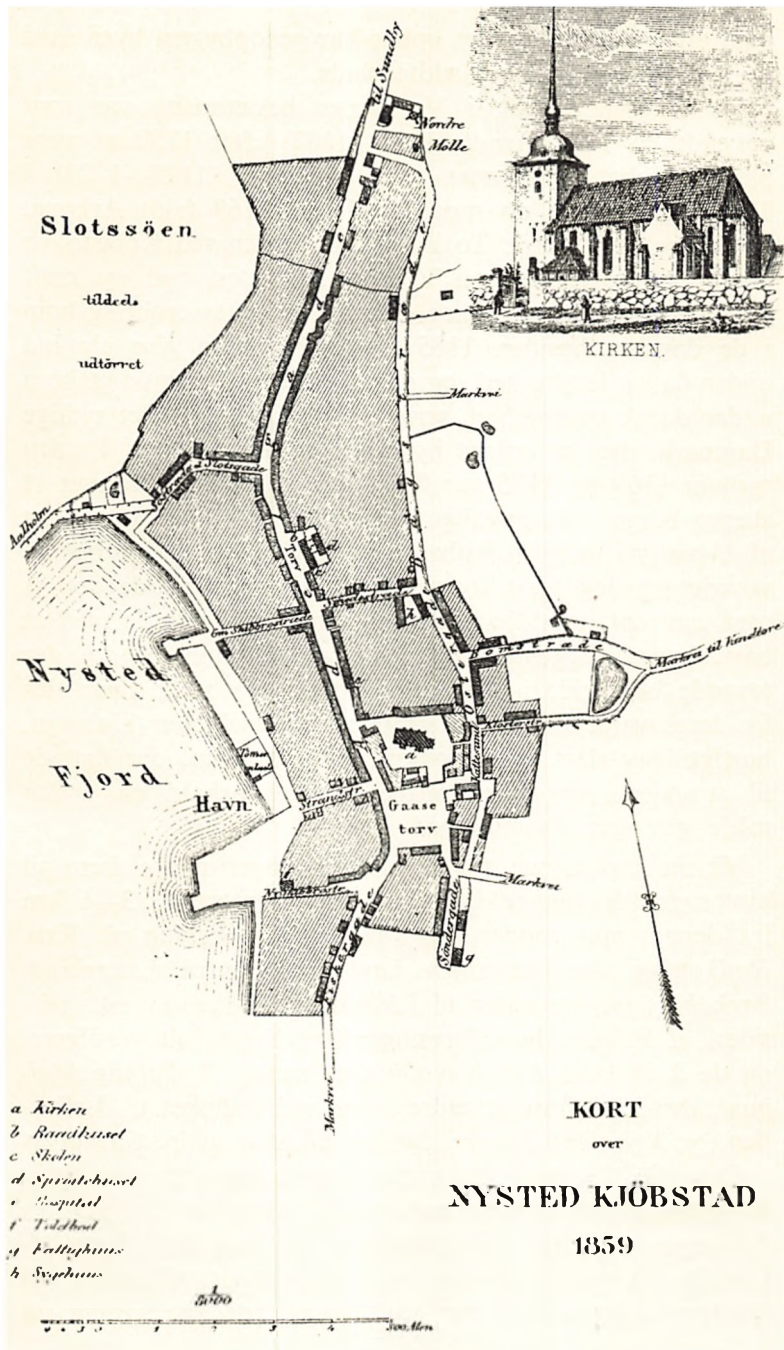
ligger udenfor det egenlige byområde. Man vil hurtigt se, at byen må være ældre end både Ålholm og klostret.

Ålholm er anlagt på en lav holm, der oprindeligt har ligget frit i vigen. Ved vejdamninger sattes holmen i forbindelse med skovlandet vest for vigen, hvor ladegården nu ligger, og med byen øst for vigen. Ved disse damninger blev den inderste del af vigen afskåret fra det salte vand. En mindre del af denne blev ved endnu en vejdamning til voldgrave omkring slottet, resten en ferskvandssø, den tidligere Slotssø, der nu for største delen er en tilgroet rørsø. samt enge nord for den langt yngre landevej fra Maribo.

Det er let at se, at vejen ud til slottet er tilsluttet et ældre *Søstræde*, der fra Adelgade førte ned til vigen. Havde slottet været ældre end byen, ville Adelgaden og byen have fået en helt anden form, og bebyggelsen ville have strakt sig ud i rørsøen, ihvertfald langs alléen. Knækket i Søstrædet viser endvidere, at den nordre vejdamning må være den ældste.

Ovenfor rørsøen ligger den nordligste del af den nuværende by. Bebyggelsen dér har grunde fra Adelgade ned til rørsøen og kan ikke være en fra nutiden stammende bebyggelse, der er voxet ud langs adgangsvejen nordfra til byen, da der så også ville have været bebyggelse ved skræntens fod. Det er følgelig nødvendigt at regne denne del af byen for den ældste. Det er forøvrigt også ganske naturligt, at byen tidligst har ligget ved den skærmede del af vigen, og udstykningen af de derværende grunde må følgelig være sket i tiden forud for anlæget af Ålholm, ja, forud for den nordlige vejdamning.

Allerede før anlæget af Ålholm må trangen til at ligge ved dybere vand have gjort sig gældende, således at man har flyttet byen mod syd, før anlæget af Ålholm, hvorfor man her må have det »ny sted«, der gav den yngre by navn. Når man nu iøvrigt tager i betragtning, at Venderangrebene på de danske kyster, der tog sin begyndelse i 1120erne, under tronstridighederne 1147—1157 nåede et sådant omfang, at byerne ved alle de sydlige kyster blev opgivet som tjenlige til beboelse, så er der ikke noget mærkeligt i, om

Nysted efter Trap: Danmark 1. udgave (1861).

man efter Venderkrigenes ophør har genopbygget byen med ny bymidte syd for dens ældre plads.

De afgørende træk i Vendernes bekæmpelse var som bekendt, at *Valdemar I* (1131—1182) efter 1157 at være blevet enekonge sammen med *Absalon* (1127—1202) i 1158 tog kampen op mod Venderne. 1169 faldt Arkona, og Rügen blev dansk. To år før var borgen ved København anlagt, og togterne mod Venden fortsattes med ny kraft takket være de store midler, der ved Arkonas erobring kom i de danskes hænder. 1185 måtte Pommern give sig ind under dansk lenshøjhed, og da Mecklenburg samtidigt kom under dansk overhøjhed, vovede befolkningen i det sydlige Danmark atter at opføre byer ved de åbne kyster. I tiden mellem 1169 og 1185 var flere byer voxet frem dækket af stærke borge, hvis gavnlige betydning man klart havde set af Absalons borg i København. Flertallet af kystbyerne vovede sig dog først frem efter 1185, men gjorde det så også omtrent samtidigt, idet den økonomiske fordel ved at have byerne liggende ved søen var så stor, at de, der tøvende blev inde i »axelkøbingerne«, d. v. s. de byer, der fik deres varer tilført fra stranden pr. axel eller hjulvogn, hurtigt blev slået ud i konkurrencen af dem, der flyttede til stranden, når ikke ganske særlige forhold på anden måde gav dem livsmulighed.

Vi ser ved denne tid de skånske byer rykke frem til kysten fra de mange *købinge*, man der træffer 3—6 km fra denne; man møder her i landet *Ærøskøbing* på Ærø, *Rudkøbing*, der har afløst *Lavindskøbing* på Langeland, *Saxkøbing* på nordsiden af Låland, *Stubbekøbing* på nordsiden af Falster, hvis forgænger har ligget lidt vestligere, og de 2 af landets 3 *Nykøbing'er*, nemlig *Nykøbing Sjælland*, der har afløst et ældre *Isøre* ved indløbet til Isefjorden, og *Nykøbing Falster*, der har afløst et ældre *Guldborg*.

Det 3dje *Nykøbing* må være omtrent samtidig med disse, da byens nedrevne kirke var fra ca. 1190, men her skyldes flytningen dog ikke venderangreb. De kan ikke have afbrændt det gamle *Morskøbing*; her var det tilgroning af fjordens inderste del, der nødvendiggjorde en flytning ud

til *Hartholmen*, »den faste holm«, der sammen med *Duholmen* »den bløde holm«, dækkede inderfjorden. Den ny by voksede imidlertid hurtigt ud over de af *Hartholmen* bestemte grænser, og da navnlig over den gamle bys areal, der udgør den nordlige del af den nuværende by.

Akkurat det samme har fundet sted i *Nysted*; den ny-opførte by er lagt ud ved dybere vand syd for den gamle bydel, og da byen dér trivedes, har den udvidet sig mod nord over den gamle bys areal, og dette er af de ovenfor nævnte grunde sket inden anlæget af den nordre vejdæmning.

Når det er tillagt vægt, at *Nysted* ikke er anført i den såkaldte *Valdemars jordebog*, så må dog dertil bemærkes, at det eneste sted, man her kan vente den anført, er i den såkaldte »købstadliste«. Den er ikke fuldstændig bevaret, idet afskriftens hovedsum er betydeligt større end summen af indtægterne fra de opførte byers, så det betyder ikke noget videre. Da listen tilmed må dateres til ca. 1186, så kan det på engang være rigtigt, både at byen ikke er opført, og at den alligevel var til. Den har som den mest udsatte af alle byer været så medtaget, at den ikke er blevet sat i skyld, så længe genopbygningen fandt sted, og da den næppe er påbegyndt før lidt efter 1185, saa er der, som det ses, god sammenhæng i de foreliggende oplysninger.

Indirekte nævnes byen da også godt nok. Alle ældre byer er anlagt på kongens eller kronens gods, og der kan ikke være tvivl om, at *Nysted* er anlagt på jord, der oprindeligt lå under kongsgården *Vantore*, idet byen den dag i dag har sin østgrænse stødende op til landsbyen *Vantore*, hvis jord tilmed ligger under byens landsogn. I en liste over »hr. kongens gods i Låland« nævnes:

Wantæworæ vj bool ualent xviiij mr. auri.	Vantore: 6 bol af værdi 18 mark guld.
--	--

Denne oplysning frembyder meget af interesse. For det første har den 1 bol = 3 mark guld, skønt omregningsforholdet på listens tid må regnes at have været 1 bol = 8 mark guld. Listens seneste udgiver, Sv. Aakjær²⁾, mener, at det kan skyldes, at *Vantore* da »endnu var inddelt i svinelæg fra den tid, da den udnyttedes ved græssvin eller

oldensvin«, og er altså klar over, at oplysningen må stamme fra tidligere tid end listen iøvrigt.

Dette stemmer godt med, at der i alle tilfælde er tale om en tilføjelse, thi den står sammen med en anden oplysning fra det østligste af øens 4 herreder, *Musse herred*, opført under »Arnunghæ heret«, skønt dette herred aldrig kan have strakt sig så langt mod øst.

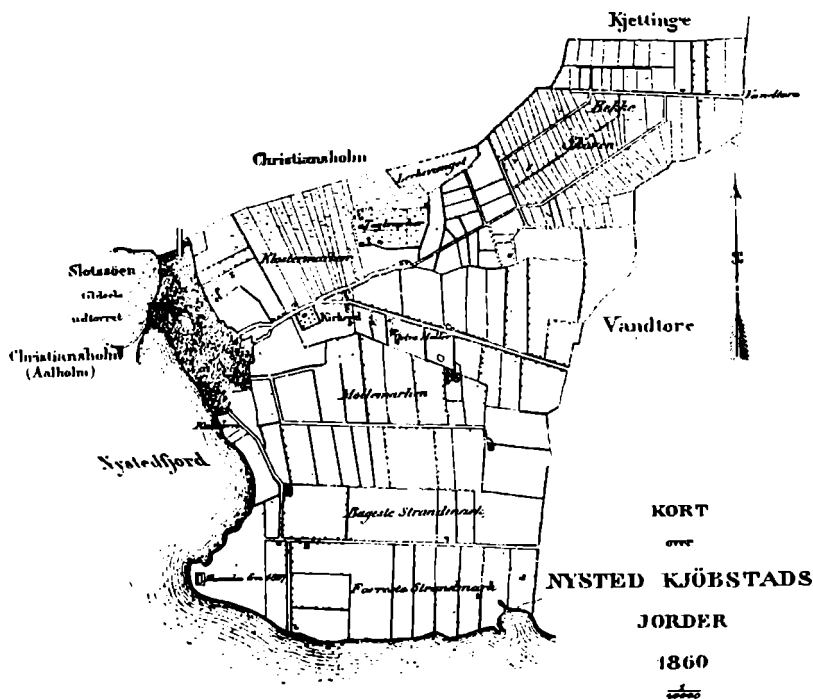
Efter de af Sv. Aakjær fundne middeltal for bolets størrelse (1 bol = 105,2 tdr. land) synes *Vantore* dengang at have omfattet mindst 600 tønder land, der vel for største delen har været dækket med egeskov, svarende til den fortrinlige egeskov *Roden*, som endnu dækker det meste af arealet mellem *Vantore* og *Guldborgsund*. Hvor gårdens bygninger har ligget, er let at bestemme, den har ligget lige op til byens østgrænse, og det er, fordi dele af gårdens bygninger i 1286 er blevet afstået til klostret, at den egenlige byjord her på dette sted havde en udposning mod øst på den iøvrigt næsten retliniede grænse i syd-nord, som danner skel mellem byen og den kongsgård, på hvis jord byen er opstået, og hvortil man oprindelig kom ad *Bagstræde*.

Dengang kongsgården endnu var til, er det ganske udelukket, at byen har skudt sig ind mellem kongsgården og stranden. Det vil den imidlertid heller ikke have gjort, om byens sydgrænse oprindeligt gik i en linie omtrent fra *Bomgade* ret ud mod vest. Forholdet vil da have været det, at byen har rådet over den nordlige del, borgen over den sydlige del af den nuværende havn, og endvidere det, at denne grænse hindrede byen efter genopførelsen ca. 1187 at vokse syd ud langs stranden, hvad på forhånd var mere sandsynligt, end at den voksede mod nord på den gamle bys grund, når stranden ud herfor var opgivet som egnet til byanlæg på grund af for ringe vanddybde.

At forholdet har været det her nævnte fremgår også af selve byplanen, thi mens man nord for denne grænse blot træffer en *Adelgade* med grunde mod vest ned til stranden og mod øst til *Bagstræde*, så har man syd for denne linie en rigere udformet byplan med et vældigt torv *Gåsetorvet*, på hvis nordside byens kirke ligger, et tidligt gotisk byg-

ningsværk, hvis ældste dele stammer fra ca. 1300, nemlig koret og de 2 østligste fag af skibet. De 2 vestligste fag af skibet kan stilmæssigt og teknisk ikke skilles fra de østligste fag, men faglængden er blevet større, og denne ændring må være sket under arbejdets gang, således at man nok har bragt den østligste del under tag, før de næste fag opførtes, og under opførelsen af de østligste fag er man så blevet enig om at gøre de næste lidt bredere.

Slottet (1330 Aleholm) nævnes første gang 1329, men må være adskilligt ældre, thi det er ganske udelukket, at den ældre kongsgård *Vantore's* bygninger kan være brugt til kloster i 1286 og den sydlige del af byen udlagt, før det ny slot har været taget i brug. Det store hjørnetårn har murværk fra 1300-årene, men kærnen er sandsynligvis ældre, og hele anlægets karakter peger hen på 1200-årenes

Nysted bys jorder. 1:40000 Efter Trap: Danmark 1. udgave (1861).

midte. Når man nu ved, at *Valdemar II* (1170—1241) ved sin død efterlod sig 3 sønner: *Erik pløvpenning* (1216—1250) og *Abel* (1218—1252), der allerede da var hertug af Sønderjylland, samt *Kristoffer* (ca. 1219—1259) og at sidstnævnte i 1245 findes betegnet som »herre over Låland og Falster«, og i 1248 på Femern ægtede den både energiske og meget dygtige hertugdatter *Margrethe Samborsdatter* (ca. 1225—1282) af Pommern, så er det helt i sin orden, at han for at have et sikkert tilholdssted under brødrenes indbyrdes kampe og for sin kone og børn har påbegyndt *Ålholm* og haft en del af borgen færdig til indflytning i 1248.

Borgen blev gennem lange tider det sted, hvorfra Låland og Falster styredes. Den blev 1329 pantsat af Kristoffer I's sønnesøn *Kristoffer II* (1276—1332) til hans sammenbragte broder på mødrene side grev *Johan d. milde* (ca. 1286—1359) af Kiel, der allerede i 1326 af ham havde fået Femern. Under ham er borgen sikkert blevet udvidet og forstærket, og det må være ham, der fik byens borgere lagt ind som tjenere under Ålholm, hvad de først hørte op med, da de 7/12 1409 fik frihedsbrev. Man har i dette forhold villet se en støtte for de førnævnte antagelser om byens tilblivelse, men ikke med rette. Man har ganske tilsvarende forhold i Nykøbing Mors, og afhængigheden er et resultat af de holstenske grevers besættelse af Danmark 1330—1340, ikke et oprindeligt forhold. Man kan tværtimod af selve byplanen se, at byen har været inde i en rig udvikling netop i den tid, slottet opførtes og udvidedes, hvad der er ganske naturligt, da slottets opførelse krævede mange menneskers arbejde og megen arbejdskraft.

Et torv af *Gåsetorvets* størrelse må anses for aldeles utænkeligt i de første Valdemarers tid, hvor selv større byer nøjedes med langt mindre torve, som regel kun skibsbrygge eller udvidelse af byens Adelgade. Det har også været for stort for Nysted, det er den dag i dag ikke blevet midtpunkt for byens liv og udvikling, det er blot blevet en plads med spredt bebyggelse omkring. Og man kan om dette torv yderligere sige, at det næppe kan være udlagt før efter klostrets anlæg 1286.

Af klostret er der i dag ikke andet tilbage end navnet *Klosterstræde*, der fra *Østergade* strækker sig mod øst udenfor det oprindelige byområde. Der er dog i tidens løb fundet mange rester af klostret ved den ydre ende af dette stræde, og når vejen fra øst her bøjer mod nord gennem *Bomstræde* lidt nord for *Klosterstræde* for efter at have passeret *Østergade* gennem *Smedestræde*, nu *Jernbanegade* at nå *Adelgaden*, så er alt dette udtryk for, at her i dette kvarter lå i sin tid først kongsgården Vantores bygninger, siden klostrets.

Det understreges af forholdene omkring *Østergade*. I den nordlige ende har der lige til jernbanernes anlæg ikke været bygninger, den var blot bagstræde. Naar man nu ser, at dette bagstræde forlænget retliniet mod syd rammer kirkegårdens østside, Gåsetorvets østside og direkte fortsætter i *Søndergade*, hvortil *Østergade* nu blot har forbindelse gennem gaden *Kattesund* og et dobbelt retvinklet knæk, så står det en hurtigt klart, at den fra gammel tid bebyggede del af *Østergade* er opstået ved, at gaden er ført i en bue mod øst for at få direkte forbindelse med bebyggelsen på begge sider af *Kattesund*. Der må altså her være tale om en meget gammel bebyggelse, der før kongsgårdens nedlæggelse må have ligget på kongsgårdens grund.

Gadenavnet *Kattesund* er meget mærkeligt. Der er nok nogen forbindelse mellem dette navn og navnet *Kattegat*, men nogen sprogligt tilfredsstillende forklaring er der ikke givet af disse navne, så det hjælper os ikke. Navnet findes i en række danske og nordtyske byer, sidstnævnte sted en enkelt gang også som navn på en kort havnekanal på tværs af hovedkanalen. Det står i klasse med navnet *Ramsherred*, der også findes brugt i en lang række byer, og hvorpå der heller ikke findes nogen umiddelbar tilgængelig forklaring, således som tilfældet er med gadenavnene *Adelgade*, *Algade*, *Storegade*, *Bredegade*, *Smallegade*, *Nørregade*, *Vestergade*, *Søndergade*, *Østergade* og lignende.

I årenes løb er der givet adskillige forklaringer på de nævnte sælsomme navne *Kattesund* og *Ramsherred*. De har været taget fra topografiske, fra fortifikatoriske og

sociale synspunkter, og fælles for dem alle er, at de passer meget godt for den by, for hvilken forklaringen er fremsat, men man finder hurtigt en anden by, hvor de virker højest usandsynlige. Der må imidlertid være en forklaring på, hvorfor disse 2 navne forekommer så hyppigt, som de faktisk gør.

Når man ser, at de er benyttet lige fra hovedgader, som *Kattesund* i København, der var hovedforbindelsen fra den ældste by til stranden, og *Ramsherred* i Aabenraa, der er navn på hovedgaden ud af byen mod nord, til snævre afsides liggende gader, som *Kattesund* i Nysted og *Ramsherred* i Assens og Odense, så kommer man let på den tanke, om ikke forklaringen på disse gadenavne er en lignende som for benævnelsen »På slotsgrunden«, der også findes i flere byer som i Haderslev, nemlig at beboerne i de pågældende gader en overgang har været under en anden jurisdiktion end byens, akkurat som beboerne »På slotsgrunden« var det op til nutiden.

For navnet *Ramsherred's* vedkommende ligger en sådan forklaring næsten udtrykt i selve navnet. Efterleddet er samme ord som det almindelige ord for en retskreds, *et herred*, og forleddet giver da udtryk for, at talen er om en retskreds forskellig fra byens. Den kan sikkert med fordel gennemføres overalt, idet den også lader sig gennemføre på landet, hvor man har enkelte sådanne navne, således i S. Kirkeby sogn, Falster. Man har her i begge øens herreder et *Kirkeby* sogn med kirke blot ca. 1 km fra et *Alslev*. Man kan under de forhold vanskeligt bestride, at kirken er opført ved kristendommens første antagelse, så man har kunnet dyrke enten Kristus i kirken eller Tor i herredets hovedhelligdom. Ved kristendommens endelige gennemførelse er sognet så blevet til to, et om kirken og et om det til kirken omdannede *vi* eller *al*. Betingelsen for, at en sådan tidlig kirke lod sig opretholde var, at den var skærmet af samme kongsgård, der værnede tinget. For N. Kirkeby og N. Alslevs vedkommende var dette den forsvundne *Ravnsborg*, hvis jord gav grundlag for *Ravnse* (1231 *Ranæs*, 1638 *Rauns*) i N. Alslev sogn, og det ca. 1028 opståede torp *Ravnstrup* (1231 *Rafnsthorp*) i N.

Kirkeby sogn, for S. Kirkeby og S. Alslevs vedkommende *Korselitze* (1231 *Køcæliz*), der som *Køge* har navn efter en gammel befæstning. Har der fra den gård været anlagt en særlig blokpost ved S. Kirkeby kirke, vil denne, om den er frigivet til bebyggelse ca. 1020, bedre kunne have givet anledning til en bebyggelse *Ramsherred* end til et torp.

For navnet *Kattesund's* vedkommende ligger en tilsvarende forklaring fjærnere. Umulig er den dog ikke. Som man i vore dage kan karakterisere en dårlig bebyggelse ved et sproglig set så neutralt udtryk som »på det yderste Nørrebro«, således kan man tidligere have karakteriseret en på en kongsgårds jord opstået, men ikke udskiftet, bebyggelse for et »Kattesund«, en fattig, en snæver bebyggelse, selv om vi ikke mere kan se den nøjagtige sammenhæng mellem det anvendte ord og det begreb, det dækker. Det forhold møder man imidlertid også andre steder, og at betegnelsen har holdt sig, kan nok forklares ved, at en udskiftning til særeje kan have ladet vente lige så længe på sig, som der har skullet til, for at et gadenavn som *Klædeboderne* i vore dage ikke længere fastholder den store forskel, der i middelalderens byer var på bygrunde, som man ejede, og bodegrunde, som kun kunne lejes for et åremål.

Denne forklaring af navnet passer udmærket de fleste steder. Grundene langs *Kattesund* i København kan have været udlejet fra kongsgården *Vestergård*, og tilsvarende forklaringer kan jævnlige gives. For grundene langs *Kattesund* i Nysted er forklaringen særlig god, fordi de ovenfor nævnte grænseforhold gør det naturligt at regne denne bebyggelse opstået, før kongsgården *Vantore* flyttedes til *Alholm*, og at bebyggelsen først senere er lagt under byen. Det længe savnede bevis for forklaringens rigtighed findes i de senere omtalte privilegier af 1409, hvis særbestemmelser om et »stræde« i byen kun kan forstås under de her nævnte forudsætninger.

Når den ny by, der ca. 1187 opstod syd for den ældre by, fik navnet *Nysted*, så skete det både for at glemme det tidligere navn og al den ulykke, der var kommet over denne by, og for at udnytte den værdi, der lå i navne sam-

mensat med ordet *ny*. Man kender denne værdi gennem alle tider, også vor egen, og ser den i 1180erne lige så bevidst udnyttet som i vore dage — ellers havde man ikke fra denne periode et *Nysted*, en *Nyborg* og hele 3 *Nykøbing*. Og vi forstår den dag i dag, at der under de givne omstændigheder opstod lede ved det gamle navn, der efter vort kendskab til den tids navngivning antagelig har været *Vantoreborg* eller blot *Oreborg*.

En by i de tider kunne ikke være til uden kirke og uden borg, det lå udenfor mulighedernes grænse. I den ældste by må kirken have ligget i den nordlige ende af den nuværende by — en nærmere bestemmelse er det ikke muligt at give, før det ved en eller anden udgravning lykkes at finde spor af dens fundamenter eller grave fra dens kirkegård. Nærmest i betragtning kommer området lige syd for Bagstrædes udmunding i Adelgade. Nord herfor kan et trekantet torv af tidlig type have ligget.

I den ny by *Nysted* kan kirken ikke være opført på den gamle kirkes sted, da det isåfald ikke med rette kunne siges, at der var tale om et nyt sted. Heller ikke her kendes kirkens nøjagtige beliggenhed, og den lader sig her som i den ældste by kun bestemme sikkert den dag, man finder spor af dens fundamenter eller grave. Her er man dog også istand til at udpege et sted, hvor den sandsynligvis har ligget, nemlig hvor det nuværende rådhus ligger. Det er muligt, at grunden til, at rådhuset i nutiden kunne finde plads her, netop var, at denne grund først sent synes at være blevet bebygget. Bevis ligger der dog ikke i dette, så også her må man afvente, hvad spaden kan afsløre.

Denne by er som den tidligere by anlagt paa jord, der oprindeligt lå under kongsgården *Vantore*. Denne satte en grænse for byens udstrækning mod syd, idet kongsgården naturligvis måtte beholde sin direkte forbindelse med søen.

Det gamle *Vantore* havde ikke været tilstrækkeligt til at skærme byen, det ny *Vantore* var heller ikke stærkt nok, og allerede i slutningen af Valdemar II's tid er man sikkert begyndt at tænke på, om byens forsvar bedst nåedes ved en flytning af *Vantore* nærmere til vandet syd for byen

eller ved en flytning ud i vigen. Man valgte det sidste, for denne udvej muliggjorde, at man kunne lægge borgen i et fra naturens side godt beskyttet terræn, på en ø med både indre og ydre voldgrave omkring.

Det blev vistnok Valdemar II's yngste søn *Kristoffer I* (ca. 1219—1259), der kom til at virkeliggøre disse planer³⁾. Vi ved ganske vist intet om i hvilket omfang, og vil heller ikke kunne få det at vide, før omfattende grundundersøgelser har fundet sted, så man kan se, om borgens grave alle tilhører det oprindelige anlæg eller først har fået deres form gennem senere udvidelser af borgen. Det eneste, der kan siges, er, at en del af borgen nok har været færdig til hans bryllup 1248, for så har man passende tid til de overvejelser, der endte med, at en del af Vantore's bygninger 1286 stilledes til rådighed for klostret og den del af jorden, som lå syd for byens ældre sydgrænse, stilledes til rådighed for en udvidelse af byen.

Vejdæmningen nord for slottet er anlagt for at sætte *Stubberup* i nærmere forbindelse med byen end den oprindelige vej norden om vigen. Den var forholdsvis let at udføre, da en lang smal holm i forvejen dækkede for omtrent hele inderfjorden, og det var en så betydelig vejforkortelse, der nåedes, at man fandt sig i, at man derved samtidigt lukkede inderfjorden for sejlads.

Vejen, der meget godt kan være begyndt med vad ved begge ender af holmen, må være yngre end torpets anlæg, der kan henføres til ca. 1028, siden torpet må regnes opstået ved udflytning af kronens trælle på Vantore, og tilhører sikkert den ældste bys tid, da vigens og de eventuelle vads dybde næppe har været tilstrækkelig for sejlads i 1100årene, således at man allerede da har måttet henlægge skibsfarten til stranden syd for vejdæmningen.

Vejens nuværende meget retliniede løb fra *Stubberup* til holmens østende er naturligvis et resultat af udskiftnings-tidens markoplægninger, men det oprindelige løb har næppe afvejet synderligt fra den nuværende linie, idet den oprindelig må have fortsat lige ud til *Søstrædes* nuværende udmunding i *Adelgade*. Dette viser vejens høje ælde, idet

man derved samtidigt får en naturlig forklaring på det ellers uforklarlige skarpe knæk i Søstræde. Det er opstået ved slottets anlæg, hvor bebyggelsen ved Adelgade var så tæt, at ny gadegennembrud ikke var til at gennemføre.

På det tidspunkt må den nordre del af byen igen regnes at have været sammenhængende bebygget, thi var Adelgade først genopbygget under slottets opførelse, ville en del af bebyggelsen have fundet sted nede ved rørsøen, ikke oppe ved Adelgade, ligesom anlæget af Kattesund på Vantores område viser, at de normale bebyggelsesmuligheder på det tidspunkt var udtømt, så at kongen af sin egen gårds område måtte stille jord til rådighed for de arbejdere og håndværkere, der arbejdede på slottet. De fik anvist boliger i strædet *Kattesund*, en ringe bebyggelse på kronens grund, hvor ingen har ønsket at bo, om der havde været mulighed for bolig andetsteds i byen.

En sådan »barak«-bebyggelses navn måtte få en lige så nedsættende betydning, selv om denne senere blev glemt, og særligt, når beboerne ikke fik fulde byrettigheder, men blot blev kongsgårdens tjenere. Naturligvis, i længden har sidstnævnte forskel ikke kunnet opretholdes. Det måtte ende med, at de blev stillet lige med byens borgere. Det er de først blevet ved frihedsbrevet af 1409, thi i det hedder det om borgerne i byen »Item under vi dem, at de må få det stræde fri, som de os har ombedet«. Det har ikke været muligt tidligere at angive, hvad der egentlig mentes med disse ord. Efter det ovenfor udviklede kan der ikke mere være tvivl om, at der hermed menes *Kattesund*, og i frihedsbrevets ord har man da omvendt den bedst mulige bekræftelse på, at den foran givne forklaring er rigtig.

Dette understreges yderligere ved, at beboerne vanskeligt kan have opnået denne frihed tidligere. Den slags forhold er mere end vanskelige at få ophævet. Og når det lykkedes i 1409, er hovedårsagen den, at også byens øvrige borgere noget efter pantsættelsen af by og slot i 1329 til de holstenske grever må være kommet ind under tilsvarende kår, idet de alle da blev tjenere under Ålholm. Det tjener borgerne i 1409 til stor ære, at de, da deres egen frihed kom

i sigte, ikke glemte deres medmennesker i Kattesund, havde medborgerlighed, kammeratskab nok i behold til at bede kongen også unde dem samme frihed.

Det passer altsammen godt med at borgen er anlagt ca. 1242—1248, og med, at byudvidelsen mod syd fandt sted forud for kirkens opførelse ca. 1300.

Før denne udvidelse blev der udlagt plads til et stort rektangulært torv *Gåsetorvet* med plads langs nordsiden til en ny kirke, da byens vækst havde gjort den allerede eksisterende kirke alt for lille. At dette skete inden kirkens opførelse ses også af den mærkelige usikkerhed i bebyggelsen, som man her møder. Snart ligger kirken ud til torvet, snart er der bebyggelse imellem.

Samtidig med torvets udlægning blev *Adelgade* ført videre langs torvets vestside og fortsat i *Fiskergade*, og *Bagstrædet*, nu *Østergades* nordlige del, blev udlagt videre langs torvets østside og fortsat i *Søndergade*.

Derved kom bebyggelsen i *Kattesund* imidlertid til at ligge trafikmæssigt uheldigt, og dette i forbindelse med det fortsatte krav om grunde så nær slottet som muligt medførte, at man fulgte den vej, trafikken selv banede sig, så der langs denne vej fra *Kattesund* til *Bagstrædet* kunne opstå bebyggelse langs begge sider, også ud for kirkegården. Denne del af vejen fik derefter navnet *Østergade*. Sammen med den ny bebyggelse langs torvets østside gav det den dårlige forbindelse fra *Kattesund* til *Søndergade*, men det spillede ingen praktisk rolle, da der ingen anden trafik var syd ud af byen end almindelig markvejstrafik til de dér liggende jorder.

Den vækst og trivsel, alt dette bærer vidne om, gjorde det naturligt at få et *Gråbrødrekloster* til byen. Gråbrødrene tog sig af både sjælepleje og sygepleje for de fattige, så det har været ganske naturligt, at de fik indrømmet brugsret til en del af den gamle kongsgårds bygninger. Efter anlæget af *Ålholm* var disse bygninger nærmest overflødige. De gjorde ihvertfald bedre nytte ved at overlades til klosteret, således at dettes stiftere kunne nøjes med at opføre dormitorium og kirke. 1291 fik de ny midler gennem en pavelig

tilladelse til at give aflad til dem, der besøgte klostret på bestemte dage, og 1293 må klostret og dets kirke have været så vidt færdigt, at ordenen kunne holde sit første kapitelsmøde i det⁴⁾.

Derefter måtte turen komme til byens ny kirke, den nuværende kirke, ved hvis indvielse den ældre kirke må være nedlagt, siden der endnu ikke er fundet spor efter den, hvoraf man vistnok har lov til yderligere at slutte, at den ligesom byens første kirke blot har været af træ. Der var nok af fortrinligt træ at få i omegnen, og byens første kirke er afbrændt, før der var rigtig gang i opførelsen af kirker af sten. Den anden kirke er af hensyn til den øvrige genopbygning sikkert også opført i træ, og er ikke blevet ombygget i sten, fordi man et stykke ind i 1200-årene har været klar over, at der måtte skaffes bedre plads til kirken, og for at få den har man måttet afvente opførelsen af Ålholm og nedlæggelsen af Vantore som kongsgård.

De ældste dele af den ny kirke er koret og langskibet. Begge dele synes fuldført i én omgang, men skibets 2 vestlige fag er længere end de 2 østligste, så man må under arbejdet have vedtaget at gøre skibet længere end først plan-

lagt⁵⁾. Også dette kan tages som vidnesbyrd om, hvor godt byen trivedes i 1300årenes begyndelse.

Rigtigheden af hovedtrækkene i denne fremstilling bekræftes af byens ældste kendte segl.

Seglet⁶⁾ viser et på bølger stående skib af den gamle nef-type med korsprydet mast støttet af 4 stagtove uden

Nysteds ældste kendte segl. 1:1

sejl og udstyret med højt svungne stavne mellem opvoxende indadbøjede planter med store blade.

Det kendes fra et brev dateret 22/7 1535. Omskriften er delvis ødelagt, rester og pladsforhold tillader udfyldningen:

S[IGILLVM CI]VIVM [D]E V[RBE N]I[ESTE]D

oversat: S[egl for bo]rgerne [fr]a b[yn N]y[ste]d. Både blade-
nes former og skibstypen viser, at seglet må være udført efter
forbillede ældre end

1241. Dermed stem-
mer, at seglet ikke
viser Ålholm, hvad
det utvivlsomt ville
have gjort, om det var
yngre end slottets an-
læg ca. 1242—1248.
I en henføring af seg-
let til tiden før 1241
er der ikke noget
umuligt — jvnf. min
tidligere påvisning af
tilsvarende alder for
seglene fra Varde,
Aabenraa, Tønder,
Kolding o. s. v.⁷).
Nævnes kan også
Roskilde domkirkes

*Nysteds næstældste segl.
1:1*

ældste segl, der er fra før ca. 1150⁸). Byen må have fået stor betydning efter Valdemar II's erobring af Holsten 1201 med ny privilegier til Lybeck af 26/11 1202. Og da denne bys segl synes at have været benyttet som forbillede, må en henføring af byens segl til ca. 1205 anses for den mest naturlige.

I byens næste segl⁹), der tidligst kendes fra brev dateret 1/6 1584, er skibet moderniseret til et handelsskib med kasteller for og agter, 3 korsprydede master støttet af stagtove både over og under en udkigskurv på midtermasten. Uden segl og uden planter. Her er omskriften:

SIGILLUM CIVIVM DE NEAPOLIENS

hvor sidste ord er en forkert latinisering af det

latinske navn svarende indbyggernavn, der naturligvis heller ikke kan stå efter *de*, blot sideordet *civium*. Skibstypen er her fra 1500årene. Stampen udført af *Jacop Ebbesøn 1584*.

Endnu en bekræftelse på fremstillingens rigtighed finder man i beliggenheden af de 4 stræder, der fra *Adelgade* førte ned til søen. De har på kortene i Trap følgende navne:

1859	1873 og 1897	1923
Søstræde el. Slotsgade	Søstræde el. Slotsgade	Slotsgade
Gamle Skibbrostræde	Gamle Brostræde	Brostræde
Strandstræde	Nybrostræde	Nybrostræde
Ny Skibbrostræde	Strandstræde	Havnegade

Man ser, at selv om disse navne jævnlgt har skiftet med en tydelig tendens til at gøre dem kortere og finere, så efterlader de ikke tvivl om, at *Søstræde* eller *Slotsgade*, hvorfra man først kom ud til dæmningen mod Stubberup og senere gennem et skarpt knæk til dæmningen til Ålholm, er den ældste. Dette er yderligere understreget ved, at *Adelgade* har sit vestligste punkt udfor denne vinkelformede gade, der i idyl og skønhed er noget ganske enestående.

Gamle Skibbrostræde, nu *Brostræde*, er den næstældste, den går fra det egenlige Nysted, nu den midterste del af byen, ned til havnen, omtrent i forlængelse af *Smedegade*, nu *Jernbanegade*.

Nybrostræde og *Strandstræde*, nu *Havnegade*, er de yngste. Den første går fra *Adelgade*, kort før denne udmunder i *Gåsetorvet*, ned til den gamle havns sydlige ende. Den anden går fra *Fiskergade* kort syd for *Gåsetorvet* ned til det sted, hvor nu den ny havn ligger, men hvor der tidligere kun var stejlepladser for fiskerne. Begge disse gader fortsætter efter al sandsynlighed kongsgårdens køreveje ned til henholdsvis havnen og stranden, og må begge have været udlagt, inden kongsgårdens bygninger i 1286 overlodes til klostret.

Ved *Gåsetorvet* lå byens rådhus, mellem kirkegården og det egenlige torv. På Resens kort fra 1677 står nemlig udfor nuværende nr. 5 og 7 ved torvet: »Stedet, hvor rådhuset har standet, som for nogle år siden er afbrudt«. Kort før må det være flyttet til det sted, hvor det nu ligger; det lå dér mere

midt i byen og har antagelig kunnet drage nytte af, at her har byens kirkegård nr. 2 ligget.

Det nuværende rådhus er opført 1839 og ombygget i 1920 på usædvanlig god måde. Det virker meget smukt, som det ligger i gaden, en lille smule tilbagetrukket. Denne tilbagetrækning fandt sted 1839; før den tid lå rådhuset helt ud til gaden.

På torvet lå vistnok også præstegården. Den brændte i 1654 og synes at have ligget her i 1503, da *Oluf Erikson* blev sognepræst istedetfor *Peder Nielsøn* (ca. 1430—ca. 1505). Han nævnes som præst i Nysted i et tingsvidne fra Musse herreds ting 1496 30/6 og har vistnok været det meget længe, siden han i 1503 trådte tilbage fra embedet. Hans efterfølger *Oluf Eriksson* udstedte nemlig et gavebrev »til Helligkorsalter i Nysted kirke for gudstjeneste at holde«. I dette gavebrev nævnes blandt det gods, han skænkede: »en gård og jord«, om hvilken det siges: som »hr. Peder Nielsøn nu ibor«. Den lå mellem gaden og stranden på nordsiden af *Bystræde*, der må være et af de ovenfor nævnte stræder, vistnok det 2det. Dette viser, at han overlevede efterfølgeren, og har fået bolig i en af dennes ejendomme, thi præstegården er der ikke her tale om, som det vil fremgå af det følgende referat af gavebrevets skildring af det øvrige gods. Det omfattede *Munkevænge* mod øst op til klostret, og *Sielekars venge* op til stranden syd for byen og mod nord til »Søndermark«. En *eng og fiskepark*, vest for klostrets abildgård og nord for Klosterstræde, må være det meste af det til byen i tidligere tid hørende område øst for Østergade mellem Bomstræde og Klosterstræde. En *jord* »liggende hos Torfgaden i Nysted« må have ligget ved Adelgade, og kan måske have været den grund, hvorpå det nuværende rådhus ligger. Endelig nævnes forrest i gavebrevet *en gård* vest for »præstegården« og efter den endnu *en gård* vest for denne ud til gaden mellem en skrædders ejendom i syd og kirkegården i nord. Denne angivelse viser, at torvets nordside i 1507 var tæt bebygget. Det var altså branden i 1654, der medførte, at torvet siden blot har haft spredt bebyggelse.

Byens tyngdepunkt lå dengang som nu i byens midterste trediedel, det egenlige *Nysted*.

Meget før gavebrevets tid kan den tidligere kirkegård midt i byen ikke være nedlagt, og pladsen er som tidligere nævnt muligvis delvis anvendt til det ny rådhus. Det må anses for meget ønskeligt, om man ved grundudgravninger i byens midte har opmærksomheden rettet imod, hvad der på denne måde kan skaffes af oplysninger om kirkegårdens beliggenhed og udstrækning, således at den rent foreløbige skildring af byens historie, der foreligger i *C. A. Hansen: Nysted 1409—1909*, kan udvides både bagud og op til nutiden.

Det må i denne forbindelse ikke lades uomtalt, at der foreligger mulighed for at fortælle lidt om et tilløb til en bydannelse forud for byens anlæg.

Forud for de sønderjyske byer, det nuværende Slesvig nord for Sli, Aabenraa og Haderslev kan der påvises tidlige bydannelser, der har været betegnet som *stubbe'r*, øjensynligt det samme ord som tysk *stube*, vort *stue* i ordets ældste betydning som noget, der er udskilt af et fællesskab, hvilken betydning klart foreligger i landskabslovenes *stuf*, *kirkestuf*, jord, der var i kirkens særeje, og ligesom *ornum* undtaget den sædvanlige rebning.

De nævnte *stubbe'r* må efter alt foreliggende hidrøre fra den tyske erobring af Danmark i 934. Den må til formål have haft at aktivere handelen på Danmark gennem en tvangskristning — kongen måtte lade sig døbe — og by-anlæg ved de ny kirker. Formålet blev ikke opnået. Det lykkedes *Gorm II* (ca. 894—ca. 940), Jellingstenens *Gorm* og hans hustru *Tyrvi Danmarksbod* (ca. 892—ca. 939) at befri Danmark, for Sjælland og omliggende øers vedkommende i 938. Under ham har man nedrevet alle de af Tyskerne anlagte kirker.

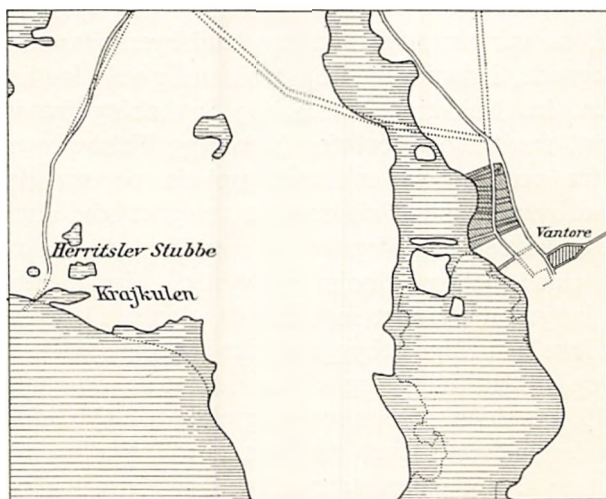
Jorden var imidlertid taget ud af fællesskabet og tilfaldt derfor efter befrielsen kongen eller kronen, undtagen i de tilfælde, hvor den af en eller anden grund måtte leveres tilbage til den tidligere ejer. Disse stubber stod derfor i

stort omfang til rådighed for nyanlæg, og det store antal torper, i hvis forled ordet *stubbe* indgår, må derfor regnes opstået på denne måde. Den sædvanlige forklaring af dette forled ved hjælp af ordet træstub er nemlig ikke tilfredsstillende. Der var altid stubbe på nyrøddet land, og det var altid dyrkerens opgave at få dem af vejen, så der var ingen særlig grund til at betegne et torp ved det, der skulle fjernes, og det er slet ikke til at forstå, at dette ord skal være brugt til at karakterisere torper i så stort et antal, som tilfældet er. Helt anderledes, hvis *stubbe* var betegnelse for den af Tyskerne i 934 udskilte jord. Isåfald er der ikke noget mærkeligt i navnet.

Det er let at se, at et stort antal af disse antagne *stubbe'r* ligger godt for byanlæg, et af dem har endog givet navn til et sådant, *Stubbekøbing* på Falster, og andre indgår i de før nævnte byers tilblivelseshistorie. En *Stubberupgård* med tilhørende landsby *Stubberup* (1348 Stybbesthorp) træffes vest for det oprindelig skovklædte næs, på hvilket *Ålholm* må regnes påbegyndt i årene ca. 1242—1248. Regnes dette torp opstået ca. 1028 ved udflytning af kronens trælle i Vantore, så er det meget naturligt, om det er opstået på jord udskilt i 934. Thi ville man fra sydkysten af Låland opnå let forbindelse med landsbyerne i den sydøstlige del af øen, så var stranden syd for landsbyen *Herreslev* den bedst egnede. I denne landsby løb nemlig veje fra hele øen sammen, fra Nakskov, Maribo og Saxkøbing fra vest og nordvest, fra Sundby overfor Nykøbing Falster over Kettinge fra nordøst, så en landingsplads på stranden syd for landsbyen frembød sig som et velegnet sted for et byanlæg, bedre end den i og for sig mere beskyttede landingsplads i vigen mellem Ålholm og Nysted, så længe denne vig gik så langt ind i landet som den da gjorde. Dette ses også af den ikke helt ringe bebyggelse, der i vore dage ligger langs vejen op til Herreslev, og af, at den store *Stubberupgård* (ca. 119 ha) siden oprettelsen af grevskabet *Christiansholm* i 1734 er blevet drevet sammen med *Ålholm* avlsgård. Ålholm er anlagt på overdrevet mellem Herreslev og Vantore, og den ældste by må have ligget indenfor de 2 holme.

Da *Harald Blåtand* (ca. 924—ca. 986) måtte lade sig døbe ca. 947 og oprette 3 bispedømmer i Jylland, var forudsætningen naturligtvis, at han sikrede oprettelsen af kristne kirker, vistnok mindst en i hvert jysk herred, og da han anerkendte kristendommen som landets religion i 966 og lod sin broder *Odinkar* overtage bispesædet i Odense, var det under samme forudsætning for øernes og Skånes vedkommende, men begge gange således, at det blev ham og kronen, der kom til at bestemme, hvor de ny kirker skulle ligge, og hvordan de skulle værnes mod angreb fra den hedenske del af befolkningen, ikke Tyskerne. Han eller *Odinkar* må da have bestemt, at den første kirke der på egnen blev anlagt i ly af kongsgården *Vantore*. Den oprindelige hedenske helligdom må enten have ligget, hvor den nuværende kirke ligger eller hvor klostrets kirke lå.

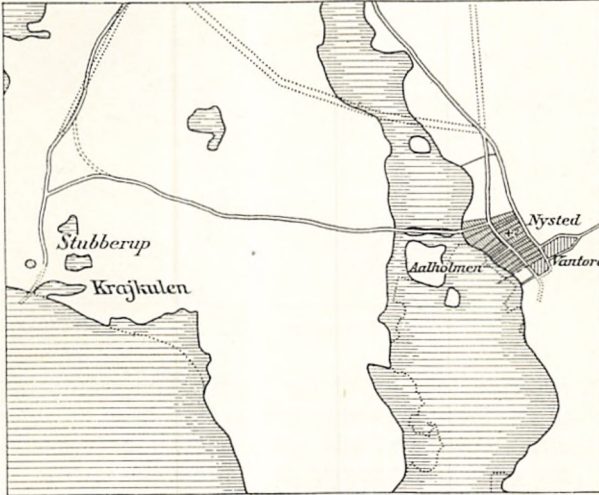
- 934 Et stubbe udskilles i Herreslev sogn mellem Herreslev og stranden udfor Klejkulen. Omkring en af den tyske kejser *Heinrich I* anlagt kirke påbegyndes et byanlæg.
- 938 Kirken nedreves, da den sjællandske øgruppe blev befriet af *Gorm II* (ca. 894—ca. 940).
- ca. 966 En kirke anlægges skærmet af kongsgården *Vantore*, og til den førtes en fra vejen fra *Kettinge* til *Vantore*, det senere *Bagstræde*, udgående ny vej, *Adelgade*.

Vantore ca. 1000

1:40 000

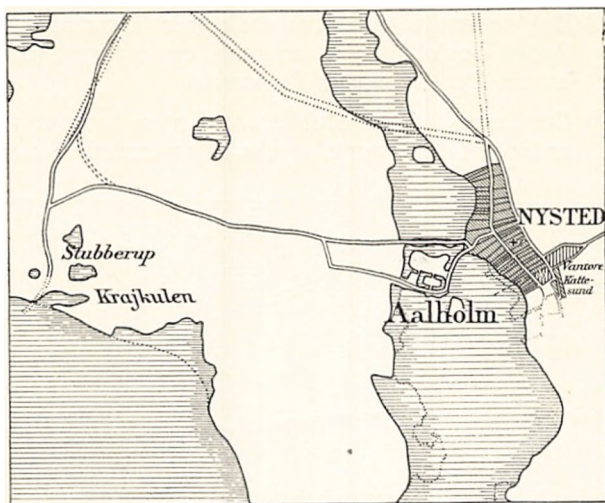
- ca. 1028 Den hedenske helligdom nedlægges. Kronens trælle ud-
flyttes, nogle til byen, andre til et torp vest for Heste-
haven. Det fik navnet *Stubberup*.
- ca. 1100 Der lægges vej fra Stubberup til byen henover vigen og
endende i det øverste stykke af nuværende Slotsgade.

Vantore ca. 1100

1:40 000

- ca. 1150 Kongsgård og by ødelægges totalt af Venderne.
- 1185 Pommern og Mecklenburg under dansk overhøjhed.
- ca. 1187 må der regnes opført ny borg ved Vantore, og der
påbegyndes et nyt byanlæg *Nysted* omkring en ny
kirke ved en forlængelse af *Adelgade* mod syd.
- ca. 1205 må byen regnes at have fået segl efter forbillede fra
Lybeck, og at være udvidet mod nord over den ældre
bys grund.
- ca. 1242 —1248 påbegyndes i Hestehaven vest for vigen det
ældste *Alholm*. Vejdæmningen til slottet føres i et knæk
op til den ældre vej, det senere *Søstræde* eller *Slots-
gade*. Der opstår bebyggelse på den gamle kongsgårds
grund. Den får navnet *Kattesund* og får over *Bagstræde*
og *Smedestræde*, nu *Jernbanegade*, forbindelse med
Adelgade og derfra med havnen og slottet.
- ca. 1275 udlægges *Gåsetorvet* syd for »Nysted« og en række
tilstødende gadelinier.

Nysted ca. 1250

1:40 000

- 1286 overlades en del af den gamle kongsgårds bygninger til et Franciscanerkløster øst for byen. *Klosterstræde* opstår, og *Bagstræde* føres videre i en svag bue mod øst gennem *Østergade* til *Kattesund*.
- 1291 får klostret et afladsbrev.
- 1293 er klostrets dormitorium og ny kirke så vidt færdig, at ordenen kan holde kapitelsmøde i Nysted (igen 1319, 1340, 1362, 1378, 1415, 1483 og 1517).
- ca. 1300 påbegyndes en ny *bykirke* nord for Gåsetorvet. Den eller klostres kirke må ligge på den gamle helligdoms plads.
- ca. 1310 nedlægges Nysteds kirke nr. 2, der ligesom den ca. 1150 ødelagte kirke må have været af træ.
- 1329 pantsættes *Ålholm* til de holstenske grever.
- 1340 fældes grev *Gert* i Randers af Niels Ebbesen. *Ålholm* forstærkes af *Valdemar Atterdag* (ca. 1307—1375).
- 1409 7/12 giver dronning *Margrethe* (1353—1412)'s søsterdattersøn og medkonge *Erik af Pommern* (ca. 1382—1459) på Nyborg slot »vore borgere af Nystede i Låland fri for alle hånde arbejde og skat, som de hertil har været vante at give og gøre til vort slot Åleholm ... Item under vi dem, at de må få det stræde fri, som de os har ombedet«. Dette sidste må gå på *Kattesund*.
- ca. 1425 udvides bykirken med et tårn i vest.

- 1449 15/9 skriver domprovsten i Lund *Peder Axelsøn Thott* om nogle i byen stedfundne forfølgelser.
- 1455 brænder en stor del af byen (igen 1560, 1641, 1651, 1654, 1700, 1720, 1729, 1831 og 1845).
- 1473 ønskes klostret ind under den strængere observans. (1477 gennemført, stridigheder 1480, 1481 og (1482) med bekræftelse 1489).
- 1503 afløses *Peder Nielsøn* som sognepræst af *Oluf Eriksøn*, der giver store gaver til kirkens Hellig Kors alter.
- 1519 stadfæster kong *Christiern II* (1481—1559) byens privilegier (ny privilegier 1527 af *Frederik I* (1471—1533) og 1598 af *Christian IV* (1577—1648)).
- 1538 blev klostret, der 1531 måtte afgive noget gods, nedlagt. (Dets bygninger¹⁰) kræves nedrevet 1551, 1577, 1578, dets have afgives 1554 til sognepræsten).

Ved den tid har byen rimeligvis haft omkring 1000 indbyggere (1672 var der 691, 1769: 486, 1801: 690, 1901: 1411, og efter jernbanens åbning 1910, i 1921: 1642 og 1945: 1637).

Foranstaaende Artikels Forfatter bryder — som det vil ses — ganske med de hidtil gængse Forestillinger om Nysteds Alder og Oprindelse. Redaktionen føler sig ikke overbevist om Rigtigheden af Forfatterens Slutninger, der forekommer den dristige. Under Hensyn til al den Dunkelhed, der endnu hviler over de fleste Spørgsmaal vedrørende vore Købstæders Tilblivelse og Udvikling, har den dog ikke villet nægte Artiklen Optagelse i Aarbogen.

Redaktionen.

Noter.

¹) Trap: Danmark 4. udg. IV pag. 59. — ²) Sv. Aakjær: Kong Valdemar d. II's Jordebog, Side 335. — ³) I Trap: Danmark 3. udg. III (1900), pag. 265 er anført, at »borgens anlæg kan føres tilbage til 12. årh., da der opførtes borge ved landets kyster mod Venderne«. Eftersætningen viser, at der ikke for den tidlige datering foreligger andet holdepunkt, end at man i 12. årh. byggede borge mod Venderne. Det gjorde man imidlertid også tidligere; det afgørende er borgtypen, og den er for Ålholms vedkommende afgjort yngre end c. 1200. Oplysningen er da også udeladt i den langt udførligere beskrivelse i 4. udg. IV 210—213. — ⁴) Sådanne møder afholdtes igen i 1319, 1340, 1362, 1378, 1415 samt efter klostrets omdannelse fra konventual-til observantkloster 1473—1477 i 1483 og 1517. — ⁵) Danmarks kirker. Maribo amt (1950) pag. 173. — ⁶) Gengivet efter *P. B. Grandjean*: »Danske købstæders segl indtil 1660« (1937) tavle 12 d. Udfyldningen er her lidt fyldigere end hos Grandjean. — ⁷) Vore ældre byers tilblivelse 3 (1943) pag. 65—72. 4 (1943) pag. 29. — ⁸) Se Danmarks kirker III, 3 (1951) pag. 1267. — ⁹) Gengivet efter Grandjean tavle 12 e. — ¹⁰) Se Hugo Matthiesen: »Nysted Graabrødreklosters Tomt« Aarvog 1929, pag. 1—7. Jævnfør Ellen Jørgensen: »Et brudstykke af et calendarium fra Franciscanerklostret i Nysted« i Personalhistorisk Tidsskrift 1928 pag. 3.

Holeby Præstegaard (vestre Lønge) 1943.

Fra den gamle Holeby Præstegaard.

At Svend Jørgensen.

I Dagene ind under Jul 1950 faldt den gamle Holeby Præstegaard for Økse og Sav. I Sommerens Løb har en ny Præstebolig rejst sig paa Skraaningen ret Nord for den gamle. Den ses viden om og føjer sig slet ikke daarligt ind i Landsbyidyllen — forøvrigt en af de smukkeste og mest uberørte paa Lolland.

Det skal indrømmes, at den gamle Præstegaard var utidsvarende, upraktisk og paa Steder uhyggelig. Meget var der, Sandheden tro, heller ikke gjort i de senere Aar for at holde den ved lige. Derfor heller ikke underligt, at Forfaldet brede sig ude og inde, mest i den egentlige Beboelseslønge beliggende parallelt med Landsbygaden, medens den delvis ubenyttede ældre Lønge mod Vest med sit svære Bindingsværkstømmer, der vidnede om betydelig Ælde, syntes ret uberørt af det almindelige Forfald og parat til at trodse Tidens Tand endnu en rum Tid.

Som Holeby Præstegaard har henstaaet i de senere Aar-tier, var den imidlertid kun en Skygge af, hvad den var i sine Velmagtsdage.

Som alle andre gamle Præstegaarde paa Landet var den i sin Tid en firelænget Gaard, men Stald- og Ladelænger er forlængst nedrevne, og tilbage stod indtil 1950 kun den vestre Længe, der maa regnes for den ældste, og den hid-tidige egentlige Beboelselænge i Syd opført 1818 af Præ-sten *Johan Adam Braës*. I Dr. J. H. Larsens »Laaland og Falster topografisk beskrevne« (1833) fremhæves denne som noget særligt med sine »16 Fag, 14 Alen dybt, deri 6 Væ-relser, hvoraf 2 gipsede«.

Provst *Henrik Posselt*, der var Indehaver af Embedet 1841—1855, ombyggede Udhuslængerne omkring 1850 og opførte samtidig det endnu bevarede Hus ved Kirken.

Om kort Tid er den gamle Præstegaard jævnet med Jor-den, men den store, smukke Have bevares, og forhaabentlig lykkes det paa en værdig Maade at føje den beplantede Tomt ind i Helheden.

Den gamle Gaard forsvandt; men Minderne om den vil leve.

I det efterfølgende skal nogle af disse fremdrages.

I.

Bakkehusets tungsindige Ven.

En Efteraarsdag henimod Aften i Aaret 1788 kørte en Vogn ad den sølede, opkørte Vej mod Holeby. I den sad en ung Mand paa omkring ved 25 Aar.

Det var Digteren *Christen Andersen Lund*, af Kamma Rahbek kaldet »Bakkehusets tungsindige Ven«, der efter 17. Okt. 1788 at være blevet kaldet til Præst for Holeby-Bursø Menigheder nu var paa Vej til sin landlige Præstegaard, hvor Forgængeren *Søren Thørches* Enke *Marie Sophie Thørche f. la Cour* tilbragte Naadensaaret sammen med sine tre smaa Børn.

I Skumringen rullede Vognen gennem den lave Port ind i Præstegaarden. Idet den unge Præst steg af Vognen, kom de tre Børn, to Dreng og en Pige, glædestraalende stor-

mende ud paa Trappen, idet de raabte: »Se, der kommer Far igen!«

C. A. Lund beretter selv, at denne Begivenhed gjorde et dybt Indtryk paa ham og var medvirkende til, at han — forøvrigt efter Tidens Skik — et halvt Aar senere, den 5. Maj 1789, giftede sig med Børnenes Moder. Han gjorde ikke det barnlige Haab til Skamme, men blev en god Stedfader for de tre faderløse Børn: *Peter Christian Thørche* (død 1851 som Præst i Toksværd), *Poul Sophus Thørche* (Urtekræmmer i København paa Hjørnet af Larsbjørnsstræde og Studiestræde) og *Kathrine Elisabeth Cascade Thørche* (gift med Proprietær Nissen paa Boderup paa Falster). I Ægteskabet mellem Lund og den 10 Aar ældre Marie Sophie Thørche var derimod ingen Børn.

C. A. Lund hørte i sine unge Aar til den snævrere Bakkehuskreds og bevarede Forbindelsen med Knud Lyhne Rahbek og dennes højt begavede Hustru Karen Margrethe (Kamma) Heger til disses Død.

Han var i aandelig Henseende Barn af sin Tid, og et af Tidsaandens Grundelementer var det stille, blide Vemod, der fik Udtryk i Elegien.

De bedste af C. A. Lunds Digte (udgivet 1836 efter hans Død) er da ogsaa elegiske Idyller. Meget yndet var i sin Tid Digtet »Landsbykirkegaarden«:

Højt lyder Bedeklokkens Slag
i Aftenskumringen,
og Bonden fra en møjsom Dag
til Hvile vanker hen.
Den muntre Fugl har Øjet lukket,
hver Skabning tier nu,
kun Aftenbakkens*) lette Flugt
omcirkler mig endnu.
Til Tanker du indbyder mig
du stille Sovested,
her, hvor den trætte Landmand sig
til Hvile lægger ned.
her Dagens Værk han fuldendt ser,
og ham er Søvnens sød;
ej vaagner han til Klage mer
og ej til Jordens Nød.

*) Flagermusen.

Ej kunstigt Marmorbilled' her
 begræder end hans Savn.
 Det sorte Kistetræ kun bær'
 hans uberømte Navn.
 Vantrevne Hyld sig bøjer ned
 om skumle Kirkegaard.
 Og blomstrende kun Tidslen ved
 de sunkne Grave staar.

Dog hviler her vel mangen Mand,
 som mere ædel var,
 mer streng i Dyd og Pligt end han,
 der Ordensbaandet bar;
 maaske en bedre Taare ned
 paa simple Grave flød.
 end i sit Marmorlejested
 den mægtige man bød.

Og mangen Mø henslummer her,
 som Egnens Smykke var,
 som ej af Guld og Prydelser
 sin Ynde betlet har,
 hvis Smil! forkyndte Himlens Fred
 og blid uhyklet Dyd;
 end græder hendes Brudgom ved
 den Grav, der tog hans Fyld.

O! naar og mine Ben engang
 nedsænkes her i Muld.
 og naar ved Sang og Klokkeklang
 man øser Graven fuld;
 da græder og en kærlig Ven
 her ved mit Hvilested.
 og ofte mindes jeg igen
 med stum Vemodighed.

Og ofte Landsbypigerne
 ved Aftenrøden her
 skal glade samles snakkende
 om gamle Hændelser.
 Da tale de om Kærlighed,
 dens bitre, søde Fryd,
 og hver fortæller, hvad hun ved
 om elskte Brudgoms Dyd.

Da sigte de: o, nær herved
 en Digter jordet blev,
 som gjorde ingen Mand Fortræd
 og mange Viser skrev.
 Da hædre de endnu min Grav
 med skyldfri Glædes Klang,
 og Egnen giver Genlyd af
 min Ungdoms bedste Sang.

Naar Maanen da gaar rødmende
 bag Kirketaarnet frem,
 og naar de muntre syngende
 fra Graven vandre hjem.
 Da sigte de: Gud glæde dig
 i høje Himmelbo!
 Sov, døde Digter, sødelig
 til Dommedag i Ro.

Det blev almindelig antaget, at dette Digt var skrevet i Holeby. Ja, man viste endog paa Kirkegaarden den vantroevne Hyld, som omtales i Digtet.

Det er imidlertid ikke rigtigt. Det er første Gang trykt 1785 i Iversens Poesisamling — altsaa før Lunds Lollandstid.

Saavel her paa Egnen som andre Steder i Landet var »Landsbykirkegaarden« kendt og skattet helt ned til den nyere Tid. Jeppe Aakjær fortæller saaledes i »Langs Karupaaens Bred«, at han i sin Barndom har set Digtet trykt som Skillingsvise, der solgtes paa Markederne. Andetsteds berettes, at 2. og 6. Vers af Digtet 1817 var anbragt paa et Bræt paa Kirkegaarden i Svenstrup paa Als.

C. A. Lund kom aldrig til at synes om Lolland, og en af Grundene hertil var formentlig, at hans Tungsind, der stod i Forbindelse med en legemlig Sygdom, her tog til, ligesom han gentagne Gange var haardt angrebet af »lollandsk Fieber«.

Efter kun 4 Aars Virksomhed i Holeby blev han i 1792 forflyttet til Keldby paa Møn, hvor han tilbragte Resten af sit Liv.

Han døde 1833 og ligger begravet paa Keldby Kirkegaard. Paa Graven staar et stort, simpelt Jernkors med hans Navn og Data. Paa Fodstykket staar Slutningslinierne af

Landsbykirkegaarden — de Ord, han lægger de forbivandrende Landsbypiger i Munden:

Gud glæde Dig
I høie Himmelboe!
Sov, døde Digter, sødelig
Til Dommedag i Roc.

II.

En tragisk Skæbne.

1841 kom der en ny Præst til Holeby. Han hed *Henrik Posselt* og var født 1807 i Næstved. En Tid havde han været Lærer ved Vaisenhuset i København, blev derefter Kateket i Nyborg og kom derfra til Lolland.

Her fik han sit Virke til sin Død. Først som Præst i Holeby-Bursø 1841—55; derfra forflyttedes han til Fuglse-Krønge, hvor han var fra 1855—57, da han kom til Østtofte, hvor han forblev til sin Død 1870. Fra 1851 til 1861 var han tillige Provst i Fuglse Herred.

J. J. F. Friis skriver om ham: »Han er en begavet Taler, human Tilsynsførende og en elskelig Personlighed. I Holeby har han bygget en Stald- og Ladelænge af egne Midler, samt ligeledes opført et Huus paa 6 Fag med Ladelænge ved Kirken, og derefter skænket Kaldet samme tilligemed en liden Lund — en sjælden Tro i Israel!«

Henrik Posselt var 3 Gange gift. Her skal kun omtales hans første Hustru *Helene Schmidt*.

Hun var født 1806 i Aarhus som Datter af en Avlsbruger og Vognmand Christen Hansen og Hustru Christiane Sørens-datter.

En Tradition i Familien vil mene, at hun skulde være Datter af en spansk Soldat, men dette kan næppe passe, selv om et og andet i hendes Udseende skal have tydet derpaa.

Da Hjemmet var fattigt, blev hun sammen med en Broder og en Søster opdraget hos en Onkel i Ringsted, Købmand Peter Christian Schmidt (Halvbroder til Christen Hansen). Denne havde ingen Børn og tog derfor Broderbørnene til sig som sine egne.

Et Maleri fra 1831, malet af Professor Frederik Ludvig Storch, viser, at Helene Schmidt har været en overordentlig

Skønhed. Hun maa omkring ved denne Tid være kommet i Huset hos Sognepræsten i Herlufmagle, Dr. theol. Hammer, og har muligt her truffet den unge Henrik Posselt. 1831 blev de gift i Herlufmagle Kirke, og ved denne Lejlighed benævnes hun »Jomfru Helene Schmidt af Wiborggaarden, 25 Aar«. Wiborggaarden ved Herlufmagle ejedes af den førnævnte Dr. Hammer.

Helene Posselt, f. Schmidt
1806—1848
(Efter Maleri 1831)

Henrik Posselt
1807—1870
(Efter Akvarel ca. 1830)

I Ægteskabet var der 6 Børn, af hvilke det første var dødfødt, medens de øvrige levede og opnaede en høj Alder. Den ældste døde først 1910.

Helene Schmidt fik en tragisk Skæbne. Det berettes paa Egnen, at hun engang under et Besøg i København tabte et lille Barn ud af et højtsiddende Vindue, hvorved det dræbtes, og at hun herover blev sindssyg. Om dette er rigtigt eller ikke, faar staa hen. Om saa er, kan det i hvert Fald ikke have været et af hendes egne Børn, der omkom paa denne Maade.

Den unge Præstekones Forstand havde i hvert Fald taget Skade, og den 14. Juli 1848 blev hun fundet druknet i en Dam i Præstegaardens Have.

Om det var et Selvmord eller Ulykkestilfælde, blev aldrig opklaret. Den ulykkelige Kvinde blev begravet paa Holeby Kirkegaard og tog sin Hemmelighed med sig i Graven.

III.

Moderløs.

Ved Juletid 1880 kom der atter en ny Præst til Holeby. Det var *Hans Kristian Rørdam*, Digteren Valdemar Rørdams Fader.

Han kom fra et lille Kapellanembede i Stege med en dødssyg Hustru og fire smaa Børn, hvoraf den ældste. Sønnen Valdemar, var 9 Aar.

Forgængeren, *Otto Reinhard Emil Pontoppidan*, der beklædte Embedet fra 1871—1880, boede endnu i Stuehuset, hvorfor Rørdam maatte tage til Takke med den vestre Længe med »den smalle Gang«. Ja, en Tid boede Hustruen og Børnene endog hos en Proprietær i Sognet; Alligevel var Glæden stor. Det var jo dog en Forfremmelse. Her var en virkelig Præstegaard i Stedet for den beskedne Kapellanbolig i Stege »Huset ved Volden«.

I sin Digtsamling »Holeby« skriver Valdemar Rørdam mange Aar senere (1940):

En Præstegaard, en Præstegaard paa Landet!
 Ønsket er opfyldt, ja — og Glæden blandet:
 Fra tynde Vægge siver Frost og Fugt,
 og alt er mere løjerligt end smukt.
 Man buldrer ind ad Ladeporten eller
 den lave Staldport, medens Pisker smelder,
 og Hovslag skralder i en stenlagt Gaard,
 Den stiger skraat imellem skæve Længer
 op langs den Vold, hvor Hestegangen staar
 med rustne Takhjul. Dueslottet hænger
 i nøgne Vildvinranker, grønt og hvidt,
 paa Stolpen midtvejs bag et rundt Stakit;
 og Luften klapper af de dovne Vinger,
 som daler strax, naar Charabancen svinger.
 Øverst i Krogen holder Kusken, Søen,
 de fede Brune saa gevaldigt an,
 at de med Jernskrald standser. Op gaar Døren.

den gamle Sognepræst, Pontoppidan.
i lang brun Slaabrok og med sort Kalot.
stride graa Buskbryn, Firkant-Skægget graat.
duknakket høj, en fornem hvas Profil,
hilser med venlig-træt ironisk Smil.

Saaledes holdt altsaa Familien Rørdam sit Indtog i den gamle Præstegaard.

Det blev ingen lykkelig Tid for den 9-aarige Valdemar Rørdam. I det kolde, fugtige Gæstekammer ved »den lange Gang« laa Moderen, *Bolette Ingeborg Olsen*, døds syg af Tuberkulose.

Far siger ingenting, men Drengen gætter.
Han ligger ene i et kalket Kammer
og vaagner blændet i de sorte Nætter,
naar Lyset paa Servanten staar og flammer.

Han hører Moderen hoste Natten lang, han hører Faderen sukke, og han forstaar.

Of saa kom Moderens Dødsdag, den 12. Marts 1881.

Det regner i den skæve Gaard,
hvor Børnene i Træske, det er nyt,
stamper stolt plaskende fra Pyt til Pyt.
En kalder, Far! Med hæst forvandet Stemme:
»Kom ind, Børn; kom og sig Farvel til Mor!«

Med Moderens Afskedsord: »Farvel, min Dreng! Og Gud velsigne dig! Gaa nu!« brændt ind i sit Sind skjulte Drengen sig i Laden »og graver sig i Mørket som et Dyr med Halm i Næsebor og Halm i Øre«.

Sært betagende klinger den moderløse Drengs vilde Klage os i Møde fra den aldrende Digters aabenhjertige Bekendelser.

* * *

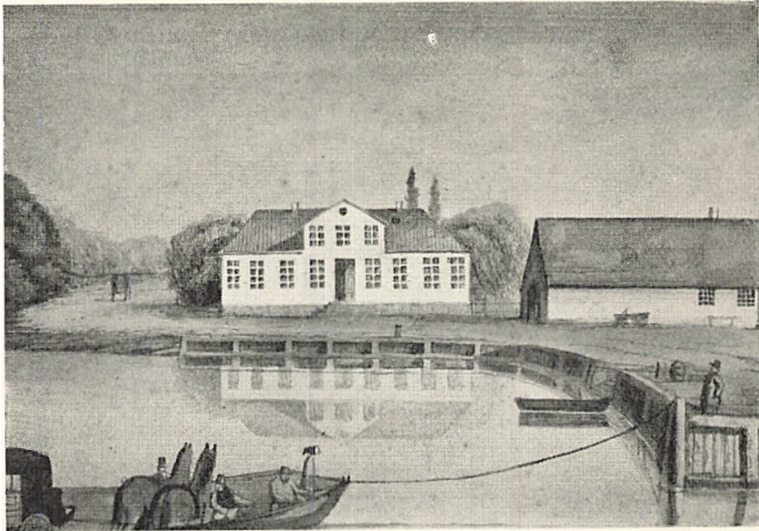
De gamle Præstegaardes Dage er talte.

De er for store, for upraktiske og for dyre at vedligeholde. I bedste Fald bliver de Museer eller lignende; i værste Fald jævnes de med Jorden.

Saa dan er det ogsaa gaaet med Holeby Præstegaard.

Men Valdemar Rørdam har sat de gamle Gaarde et smukt Minde, naar han i Digtsamlingen »Den gamle Præstegaard« skriver:

Vuggen gynger, Hjertet slaar.
Aandestrød og Vuggegænge
fulgtes trofast, fulgtes længe
i de gamle Præsters Gaard.
Her i Folkets Midte stod
ofte svagt, men aldrig slukket.
Lyset af et helligt Mod.
her blev Daad og Tanke vugget.

C. Profft: Sundby Færgegaard paa Lolland (Stiftsmuseet i Maribo).

Af Sundby Færgesteds Historie fra de ældste Tider til 1867.

Færgemændene.

Al J. Jørgensen*)

Det er vel rimeligt at antage, at Overfarten fra Sundby til Nykøbing Falster, i al Fald saa længe der har været Tale om en ordnet Forbindelse, er foregaaet fra det Sted, hvor de sidste Rester af den sørgeligt mishandlede gamle Færgebro endnu ligger. Om denne Færgeforbindelse i de ældste Tider vides ikke ret meget. I Aaret 1568 skriver

*) Adjunkt J. Jørgensen efterlod sig ved sin Død 1949 et større Manuskript om Sundby Færgested, af hvilke vi her bringer den Del, der skildrer Færgestedets ældste Historie indtil 1867, da Christian den 9's Bro blev bygget. Manuskriptet er velvilligst overladt os af pens. Lærer, cand. theol. G. Christiansen. Holte, hvem vi herved bringer vor bedste Tak.

Redaktionen.

Provst Hans Jørgensen Sadolin i Thoreby i sin Jordebog over Musse Herred under Omtalen af Sundby By: »Krone-Tjenere til Nykøbing: Færgemanden«, og om Sundby Husmænd siger han, at »de tjener kongelig Majestæt paa sit Færgested«. I et andet, udateret men gammelt, Dokument læses, at »det Sundby Færgested skal høre til Aalholm og ikke til Nykøbing«. Forholdet var dette: Færgævæsenet opstod paa den Maade, at enten de kongelige Lensmænd eller Byerne (Borgmester og Raad i Forening) havde Pligt til at sørge for Overfarten over de forskellige Sunde og Bælter i Danmark. Disse Overfarter gav efterhaanden gode Indtægter, hvorfor de gjordes til Privilegier for vedkommende Len eller By, som saa senere bortforpagtede eller solgte dem. Nu var i det 16. Aarhundrede baade Thoreby og Nagelsti Birk Kronlen, der var henlagte snart under Aalholms og snart under Nykøbing Slots Len. (Lenene gik, som bekendt, ved Enevoldsmagtens Indførelse 1660 for en Del over til at blive de nuværende Amter).¹⁾

At efterspore de enkelte Færgemænds Navne volder i Almindelighed visse Vanskeligheder, og for de ældre Tidrs Vedkommende beror det nærmest paa rene Tilfældigheder, hvem man træffer paa i saa Henseende. Ligeledes er de Oplysninger, der kan tilvejebringes om disse Færgemænds Liv og Person, højst forskellige, men selv det lidet, der drages frem, kan jo have sin Interesse.

I et af Christian den Andens aabne Breve angaaende Lolland læses følgende:*)

Hans Kortlevende (Hans kortleffuint) fik Livsbrev paa Sundby Ferge at have, nyde, bruge og beholde med al sin Tilliggelse, intet undtaget. Dog med saa Skel, at han skal gøre og give saadan Afgift af hende, som det af Arild afgiven er og holde saadan Tyng og Tjeneste, som der og plejes at holde.

Givet paa vort Slot Vordingborg Løverdagen næst efter vor Frue Dag, Aar 1516²⁾.

*) Retskrivningen er her og i andre følgende gamle Dokumenter tillempet efter Nutidens Skrivemaade, hvorimod selve Ordene og Sprogformen bibeholdes uforandret.

Hvor lang en Levetid, der, Navnet til Trods, blev Færgemanden Hans Kortlevende forundt, ved jeg ikke, ligesom jeg nu ikke kender nogen Færgemand før i Aaret 1597. I dette Aar tilstiller *Hans Færgemand* i Sundby Dronning Sophie af Mecklenborg, Frederik den Andens Enke, paa Nykøbing Slot følgende Supplication (Bønskrift):

Højbaarne Fyrstinde, Allernaadigste Dronning!

Jeg giver Eders Majestæt paa det underdanigste ydmygeligen tilkende, at jeg fattige Mand, Eders Naades Undersaat og Færgemand her udi Sundby Færgegaard, staar udi Eders Naades Jordebog for 14 Daler aarlig Udgift af fornævnte Færgegaard, og jeg nu af Guds Forsyn er tilføjet nogle smaa umyndige Børn, og sig nu tildrager en meget dyr Tid med hvis (d. e. hvad) til Husholdning behøves. Ogsaa er her en ringe Sæde Jord til Færgegaarden at hjælpe sig med. Derfor foraarsages jeg fattige Mand til Eders Naades Højmægtighed, at Eders Naade vilde mig noget efterlade af fornævnte Pending, som jeg staar aarlig anskreven for. Den evige Gud vil Eders Majestæt det igen belønne med langvarendes Karskhed og Sundhed til Liv og Sjæl, evindeligt. Amen.

Eders Naades underdanige Tjener

Hans Færgemand udi Sundby Færgegaard³⁾.

Skønt Dronning Sophie havde Ord for, at slige Bønskrifter saare ofte fik hendes tyske Paategning: ist abgeschlagen, synes hendes Hjerte ved denne Lejlighed at være blevet rørt, thi Skrivelsen vender tilbage med Paaskriften: Nykøbing 12. Martii 1597. Hans Fehrmann (d. e.: Færgemand) ist bewilligt 2 Thaler.

Hans Færgemand nævnes i al Fald endnu 1608.

En efterfølgende Færgemand, *Morten Sørensen*, synes at have staaet paa en ret fortrolig Fod med samme Dronning Sophie. Ikke alene handler han Hest med hende, men han anmoder hende ogsaa om at staa Fadder til sit Barn.

Det hedder herom: Bekender jeg, Morten Søffrensen, værendes udi Sundby Færgegaard, at jeg haver annammet 24 Rigsdaler i Markstykker af ærlig Mand, Johannes Oberberg⁴⁾, Dronning Majestæts Sekretær, for en Hest, som min allernaadigste Dronning haver købt af mig. Til ydermere Vidnesbyrd trykker jeg mit Signet her neden under.

Nykøbing d. 6. Juni 1620.

Morten Søffrensen⁵⁾.

Og andetsteds oplyses: 25/8 1622 har Færgemanden her i Sundby, Martin, bedt Dronningen til Fadder, og foræredes der ham 2 Rdlr.

I Aaret 1643 træffer vi som Færgemand i Sundby *Baltzer Zachow*, der i Aalholm Lens Jordebog staar ansat til en aarlig Afgift af 14 Rigsdaler, altsaa det samme Beløb, som i 1597 Hans Færgemand skulde betale Dronning Sophie paa Nykøbing Slot, men som det lykkedes ham at faa nedsat til 12 Rigsdaler. Baltzer Færgemand nævnes i al Fald endnu 1648 og er uden Tvivl afløst af *Jørgen Fyrbøder*, der omtales som Færgemand i Aaret 1652. Fra dette Aar kendes samtlige Færgemænd i Rækkefølge lige til Sundby Færgævæsens Ophør i 1867.

I en kongelig Skrivelse, udgaaet fra Danske Kancelli, og stilet til Friedrich von Barnewitz, Befalingsmand over Nykøbing Len, læses følgende:

Vor Gunst tilform!

Vid, at vi naadigst haver forundt vores Livkarl *Simon Nielsen* den Færgegaard med dens Tillæg og Færgemands Tjeneste mellem vore Lande, Lolland og Falster, som *Jørgen Fyrbøder* nu haver. Det vi dig til Efterretning ville lade vide, at hannem herudinden af dig al fornøden Befordring ske kan^o).

Hafniæ, 10. Novbr. 1652.

Som en almindelig Tilkendegivelse af denne *Simon Nielsen*s Beskikkelse til Færgemand udgaar fra Kancelliet nogle Maaneder efter følgende »aabne Brev«:

Gøre alle vitterligt: At vi *Simon Nielsen*, som os for *Livkarl*^o) nogen Tid tjent haver, paa underdanigst Ansøgning og Begæring naadigst forundt og tilladt haver, saa og hermed bevilger og tillader, at han *Sundby Færgetjeneste* og Gaard med dets Tilliggende Ager og Eng, Græsgang og Fæld med *Thoreby Mænd* i *Naulstie Marker*, *Sønder og Nørre Vænger*, *Grænge* og *Sundby Fang*, som ungefær skal være efter den derom gjorte 4 Mands Afsigt^o) fyrretyve og seks Skæpper Bygland, tresindstve og fire Skæpper Havre Land og elve Læs Eng^o), og hans Formand for hannem hans Livstid haft haver — maa nyde kvit og frit hans Livstid, foruden nogen Afgift til os og Kronen. Dog skal han derimod tiltænkt være forbemeldte Færgegaard med dertil behørig Færger og Border vel vedlige at holde, saa enhver, der hans Tjeneste behøver, velbefordret og ubehindret kan overkomme

for billig Betaling, hvortil vi hannem og naadeligen haver bevilget til Ildebrand og forbemeldte Færges Vedligeholdelse, eftersom dertil behøves og af Arilds Tid sket er, Træer ud af vores og Kronens Skove paa de Steder. det mindst til Skovskade være kan, hvilke hannem og til Fornødenhed, som forbemeldt, ud af Lensmanden paa vort Slot Nykøbing paa Ansøgning skal udvises.

Thi byde vi og befale Lensmanden paa forbemeldte vort Slot Nykøbing, den som nu er, heller kommendes vorder, at de forbemeldte Simon Nielsen herved handhaver¹⁰⁾ og ikke tilsteder, hannem herudinden nogen Indpas¹¹⁾ at ske udi nogen Maader.

Hafniæ, 13. Januar 1653.

Kort Tid herefter faar Friedrich Barnewitz fra Kancelliet Anmodning om »sig om Sundby Færge at erklære«:

Eftersom Simon Nielsen underdanigst lader anholde og begære, at Færgebroen ved Sundby Færgen udi vort Len, som skal være meget brøstfældig, maatte repareres med Tømmer, Pæle, Bolter og anden Fornødenhed, da bede vi dig og naadigst ville, at du med dennem, som derpaa Forstand haver, forbemeldte Færgebros Brøstfældighed lader besigtige og fornemme, hvad dens nødvendige Reparation kan komme at koste. Hvorom du os siden din underdanige Beretning udi vores Cancelli haver at indskikke, saavel som hvormeget Tømmer dertil behøves, og hvor det paa vore og Kronens Skove uden deres Skade bedst kan mistes. Hvorefter vi os videre naadigst derpaa vil vide at resolve.

Hafniæ, 28. Marts 1653.

Af Ekstra-Skattemandtalslisten for Aaret 1657 fremgaar det, at Simon Færgemand betalte i »Kvægskat«: 2 Rdlr. 3 Sk. af en Besætning paa 4 Heste, 3 Køer, 10 Ungnød. 14 Faar, 11 Lam, 29 Svin og 5 Bistader. I Følge Regnskabsbogen for Thoreby Kirke maa han være død i Regnskabsaaret 1. Maj 1675—1. Maj 1676, idet der i dette Tidsrum i Ligpenge for Simon Færgemand er betalt til Kirken 4 Rdlr.

Hans Efterfølger var *Hendrik Wegener*, der overtog Færgeriet 29/11 1676 og endnu nævnes 1693.

Derefter kommer *Frantz Eberhard Busch (Busk)*, som blev Færgemand i Efteraaret 1693, og som, inden han kom til Sundby, havde været Forpagter af Korselitze og derefter Færgemand ved Grønsund med Bopæl i Næs. Her paa sidste Sted havde han forøvrigt en mærkelig Konflikt med Stedets

Præst. Sognepræsten i Aastrup, Peder Andersen Damb. Denne nidkære Mand var en ivrig Revser af de »Store og Fornemme«, blandt hvilke han navnlig havde et godt Øje til Amtsforvalter Hans Ravn¹²⁾ i Nykøbing, Frantz Busk og Sognefoged Jens Nielsen Orm i Næs. Der fortælles, at han engang i en Prædiken brugte denne Vending: »Raven sidder paa Busken, og Ormen kryber derunder; forbandede være de alle tre«. Senere fik de imidlertid Ram paa Præsten. I Aaret 1691 fik et Kvindfolk, Karen Hansdatter et uægte Barn, til hvis Fader hun udlagde en Jeppe Jørgensen, men Præsten, som formodentlig har ment, at det ikke hang rigtig sammen hermed, fik Barnemoderen til at udlægge Frantz Busk som Fader til hendes Barn. Busk lod Kvinden stævne for Birketinget og arrestere. Præsten kom for en Provsteret og blev suspenderet fra sit Embede. Hans Sag stod saaledes ikke godt, men yderligere forværrede han den med følgende barnlige Ubesindighed. Frantz Busks Kone fik kort efter et Barn, som under Dams Suspension skulde døbes i Kirken af Præsten fra Falkerslev. Paa Daabsdagen laaner Damb Kirkenøglen af Degnen og gaar med den i Lommen paa Visit hos en Bonde i den Hensigt at faa Barnedaab og Gilde forpurret. I sidste Øjeblik, da hele det fine Selskab var ved at køre tilbage igen og lade Barnet hjemmedøbe, udleverer han dog Nøglen. Damb kommer for en Provsteret, og det ender med hans Afsættelse.

Busk var kun Færgemand i nogle faa Aar. I Efteraaret 1703 indsendte hans Hustru Sophie Elisabeth et Andragende til Kongen om, at det paa Grund af hendes Mands store Svaghed, der var saa faretruende, at hun hvert Øjeblik befrygtede, han skulde dø bort fra hende og »5 uforsørgede og uopfødte Børn«, allerede nu maatte forundes hendes tilkommende Svigersøn at tiltræde Færgetjenesten. Svaret lød: »skal ske«, og den 10. Novbr. 1703 fik *Peder Nielsen Fugl* Bestalling som Færgemand. Han var gift med Frantz Busks ældste Datter, Sophie Amalie, der begravedes i Thoreby 1. Juni 1735, 55 Aar gl.

Mens Peder Fugl var Færgemand, solgte Kong Frederik den Fjerde Fuglsang-Priorskov Godser til Kammerherre,

Stiftamtmand Gabel, der samme Aar solgte dem til Abraham Lehn, hvorved da ogsaa Færgeretten overgik til privat Eje. Herom staar følgende i Skødet af 16/10 1726:

»Hvad sig Færgerettigheden angaar, da bestaar den i Henseende til Færgefarten fra Sundbye i Lolland og til Nykøbing i Falster og ligeledes fra Falster og til Lolland. Og naar den itzige (d. e.: nuværende) Færgemand Peder Fugl enten ved Dødsfald eller i andre Maader afgaar, da maa Os elskelig Hr. Christian Carl von Gabel og hans Arvinger, samt efterkommende Ejere beskikke dertil, hvem de vil; dog at derpaa allerunderdanigst søges Vores allernaadigste Ratification; saa skal de derhos og være betænkt paa og se derhen, at Færgeløbets Fartøjer holdes i forsvarlig Stand, og at de Rejsende forsvarlig befordres, alt efter Vores om Færgeløbene allernaadigst udgængne Forordninger og ellers andre allernaadigst gjorte Anstalter«.

»Færgegaarden, Sundby No. 5, som bebos af den os allernaadigst beskikkede Færgemand ved Navn Peder Fugl, der formedst sin Tjenestes Forretninger haver den fri for Skat og Landgilde, staar ellers udi den nye Landmaalings-Matricul for Ager og Eng 5 Tdr. 1 Skp.«.

Peder Fugl, der næppe er død i Sognet, afløstes af *Wilhelm Kaalund*, der overtog Færgestedet 4/7 1737. Om Kaalund læses i Nykøbing Kirkebog: »Torsdagen 9. Oktober 1732 om Eftermiddagen blev efter kgl. Tilladelse kopulerede paa Slottet hos Regimentsskriveren: Monsieur Wilhelm Kaalund, Fuldmægtig hos Amtmand Landorph og Jomfru Lisbeth Kirstine Collin, og siden holdtes Bryllup inde paa Slottet«. Elisabeth Kaalund begravedes i Thoreby 28. Januar 1751, 42 Aar gl. Kaalund viedes derefter, i Følge kongelig Tilladelse, i Hjemmet i Sundby 9. Maj 1755 til Barbara Cathrine Hackenburg. Wilhelm Kaalund døde 8. Maj 1760, 68 Aar gl. og hans Enke 31. Juli samme Aar. Af Skifteprotokollen ses det, at Kaalund efterlod sig følgende Børn: Af 1. Ægteskab Else Marie Kaalund, 28 Aar gl, gift med Rasmus Olesen, Forpagter paa Ulriksdal, og Jomfru Sophie Amalie Kaalund, 21 Aar, opholdende sig hos sin Svoger, fornævnte Rasmus Olesen. Af 2. Ægteskab var der en lille Pige, Engel Christine Elisabeth Kaalund, paa 4de Aar. — Ved Skifteforretningen, der sluttedes 28. Decem-

ber 1761, mødte Ridefoged paa Fuglsang Berendt Stub, for paa Kammerherre Wallmodens Vegne at gøre Fordring i Boet paa følgende præfererede Beløb:

1. Brøstfældighed paa Færgegaarden.....	270 Rdl. 5 M. 5 Sk.
2. Resterende Afgift til Maj 1755.....	500 Rdl. 0 M. 0 Sk.
3. Resterende Afgift fra Paaske 1755 til Paaske 1760	383 Rdl. 2 M. 0 Sk.
4. For Sædekorn til Vaarsæden 1760.....	8 Rdl. 3 M. 0 Sk.

Ialt... 1162 Rdl. 4 M. 5 Sk.

I Følge Kontrakten af 4/7 1737 om Overtagelse af Færgeri og Færgegaard var Kaalund pligtig at aflevere Færgegaarden i samme forsvarlige Stand, hvori han havde modtaget den. Boet søgte imidlertid at forsvare sig med, at Kaalund i sin Tid havde bygget et Stykke Hus til Færgegaarden; dog dette var foregaaet for ca. en Snes Aar siden, og om det var sket for Kaalunds eller Herskabets Regning, kunde nu ikke efterspores. — Kirkeværgen Mads Brun i Thoreby gjorde Fordring paa 20 Rdlr. i Ligpenge for Kaalund og hans Hustru, der jo begge var døde med faa Maaneders Mellemrum, men disse Udgifter slap dog Boet for at betale, efterdi »afdødes og hans Hustrus Lig maatte gratis og uden Betaling nyde Lejer-Sted i Kirken.«

Den næste Færgemand bliver Birkedommer *Jens Knub*, gift med Maren Knub. De mistede i Aaret 1777 deres eneste Barn, en ung, haabefuld Søn, Samuel Lucas Knub, Discipel i Mesterlektien i Nykøbing Latinskole. Han døde af Kopper efter 4 Ugers haardt Sygeleje og blev begravet paa Thoreby Kirkegaard paa sin 18-aarige Fødselsdag, den 28. Juni 1777. Sognepræsten, Dr. theol. Jens Sandøe, holdt Ligtalen, der foreligger trykt, over ham, i hvilken han jo navnlig søger at trøste Forældrene i deres store Sorg. For Resten synes det, som om Ægteparret Knub ikke altid har staaet i intim Forbindelse med Kirken; thi i Aaret 1762 udstedes et kgl. Rescript til Biskoppen om, »at Færgemanden Jens Knub og Hustru, som over Aar har entholdt sig fra Sacramentet, maa igen dertil, uden at udstaae Kirkens Disciplin, antages«. Jens Knub begravedes 3. Oktober 1780, 64 Aar gl. (naar

Sognepræsten Dr. Sandø i en senere Tilføjelse anfører 16. Oktbr., er dette vist ikke rigtigt), hvorefter hans Enke endnu i en Aarrække beholdt Færgegaarden. Hun levede sine sidste Dage i Gdr. Peder Børsens Inderstehus i Flintinge og døde i Aaret 1795, 80 Aar gl.

Efter Knub kommer *Johan Christopher Schmidt*, der ved Folketællingen i 1801 angives at være 37 Aar gl. og er i 1. Ægteskab med Birthe Kirstine Pedersdatter, som siges at være 52 Aar og gift 2den Gang; hendes 1ste Mand var den »paa Nykøbing Slots Grund boende Skipper Hans Pedersen Løye«. Johan Schmidt fæstede Færgegaarden 18. Juli 1792. Den 3. Novbr. 1792 døde hans Svigermoder, Søren Brasens Enke fra Nykøbing, 71 Aar gl., og den 8. Juli 1801 hans Moder, Birthe Marie Haagensdatter, 78 Aar gl. Da Schmidt fratraadte Færgeriet, flyttede han til Radsbjerg, Væggerløse Sogn, og her døde hans Hustru 22. Oktbr. 1814, i Følge Kirkebogen 70 Aar gl. I 1817 solgte Schmidt sin der »ejende og paaboende Udflyttergaard« og flyttede til Nykøbing, men hvor han er død, har jeg ikke fundet. Schmidts Eftermand bliver *Hans Jochum Junior*, født i Saksjøbing 4. Januar 1791, Søn af Købmand Jørgen Hansen Junior og Hustru Johanne Kirstine Lindhardt. Han viedes 26. Juni 1811 i Saksjøbing Kirke til Frederikke Wilhelmine Kronmann, født 1792 i Holeby Sogn, Datter af Forpagter paa Raahaugegaard Johan Christian Kronmann og Hustru Margrethe Pedersen. Junior fik Fæstebrev paa Færgegaarden og Fægestedet 20. Decbr. 1811. Han døde Natten mellem 30. og 31. Juli 1839, 49 Aar gl., hvorefter hans Enke i en Aarrække beholdt Færgeriet, til Dels med Sønnen Jørgen Junior som Bestyrer. Hun døde i Nykøbing F. 21/7 1883, 91 Aar gl.

Mandagen d. 17. Maj 1852 er der stor Auktion i Sundby Færgegaard, hvor »Madame Junior lader bortsælge største Delen af sit betydelige Ind- og Udbo samt Besætning af alle Slags«. Der averteres saaledes med 8 gode Heste, 13 udmærkede Malkekøer, Ungkvæg og Kalve, en Tyr, Faar med Lam, og Svin, og endelig 2 Æsler med Dragter og Mælkespande. Dagen efter, 18. Maj 1852, afstod Fru Junior sit Fæste til Landmand *Carl Mogens Rasmussen*, Ejer af So-

phiendal ved Nakskov, født i Sakskøbing 12. August 1819. Søn af Regimentskirurg, Læge i Sakskøbing Alexander Rasmussen og Hustru Sophie Kirstine Magdalene Boje. Han ægtede 26. Marts 1844 Nielsmine Kirstine Andersen, født i Nykøbing F. 27. Septbr. 1820, Datter af Godsforvalter i Sundby Peter Andreas Andersen og dennes 1ste Hustru Kirstine Sølling. C. M. Rasmussen havde fra 1. Maj 1860 desuden forpagtet Hovedgaarden Fuglsang, men døde allerede 28. Septbr. 1860, lidt over 41 Aar gl. Hans Enke fortsatte derefter Færgevirksomheden til dennes Ophør i 1867, hvorpaa hun drev Færgegaarden til 1884, da hun fraflyttede denne (Løsøreauktion i Færgegaarden 18. Novbr. 1884). Hun døde paa Frederiksberg 5. April 1895, 74 Aar gl. og ligger begravet paa Thoreby Kirkegaard*).

Sundby Færgemænd i kronologisk Rækkefølge:

1516	Hans Kortlevende.
1597	Hans Færgemand.
1620	Morten Sørensen.
1643	Baltzer Zachow.
1652	Jørgen Fyrbøder.
1652—1676	Simon Nielsen.
1676—1693	Hendrik Wegener.
1693—1703	Frantz Busk.
1703—1737	Peder Nielsen Fugl.
1737—1760	Wilhelm Kaalund.
1760—1780	Jens Knub.
1780—1792	Enken Maren Knub.
1792—1811	Johan Schmidt.
1811—1839	Hans Jochum Junior.
1839—1852	Enken Frederikke Junior.
1852—1860	Carl Magnus Rasmussen.
1860—1867	Enken Mine Rasmussen.

*) Adskillige af de Datoer og Aarstal, der for disse Slægters Vedkommende er anført paa Gravminder paa Thoreby Kirkegaard, stemmer ikke overens med de officielle i Sognets Kirkebøger.

Noter.

1) Tidsskrift for Søværnen 1902. Bind 73. Side 284. — 2) Suhms Samlinger til Den danske Historie II. 2. S. 75. — 3) Dronning Sophies Kammerregnskab 1/1 1597—5/6 1598. 1 Pk.. Bilag 4. — 4) Johannes Oberberg, Dronning Sophies Sekretær og Rentemester, død 1632. Et Epitaphium (Trætavle) over ham findes i Nykøbing Kirke. — 5) Dronning Sophies Kammerregnskab 1619—20. Bilag til Regnskab I, Nr. 80. — 6) Smaalandske Tegnelser. — 7) Livkarl, »en Beljent, som paa Jagten og ved højtidelige Lejligheder, til Hest og bevæbnet med Bøsse følger Kongens Person«. (Molbechs danske Ordbog). — 8) Afsigt: Kendelse, afsagt af Skønsmænd. — 9) Til Belysning af disse Opgivelser tjener følgende: Arealet paa Lolland-Falster opmaaltes i sjællandske Skæpper Land, hvoraf 6 udgjorde 1 Td. Land paa 14000 sjællandske Kvadrat-Alen. Naar Sundby Færgegaard paa dette Tidspunkt havde 46 Skpr. Bygland, 64 Skpr. Havreland og 11 Læs Eng. svarede dette efter gammel Sædelands Takst til 46 Skpr. + 32 Skpr. (1 Skp. Bygsæd = 2 Skpr. Havresæd) + 11 Skpr. Land = 89 Skpr. Land. eller $14\frac{2}{3}$ Td. Land (à 14000 Kv.-Alen). Efter gammel Hartkornstakst for Sædeland skulde dette — da 3 Skpr. Sædeland svarer til 1 Skp. Hartkorn, 1 Læs Eng til 1 Skp. Land eller 3 Læs Eng til 1 Skp. Hartkorn — svare til ca. $29\frac{2}{3}$ Skpr. Hartkorn Sjællandsmaal, eller knap 5 Td. Hartkorn (30 Skpr. = 5 Tdr.). Naar Færgegaarden senere ved Matriklen af 1688 blev takseret til 5 Tdr. 1 Skp. Hartkorn, det samme Hartkorn som Gaarden har haft til den nyeste Tid, maa Jorden altsaa have vist sig at være noget bedre end Taksten 3 Tdr. Land pr. Tønde Hartkorn, og Færgegaarden fik derfor lidt over 5 Tdr. Hartkorn i Stedet for lidt under. — 10) handhave; tage sig af, drage Omsorg for. — 11) Indpas; Indgreb. — 12) Hans Ravn; Amtsforvalter i Nykøbing Amt 1681—1702.

Smaastykker.

En Mariboborger i Senkatholicismens Dage.

I den lille Klosterby Maribo, med det store Torv, var der henimod Jul 1512 Sorg og Ængstelse i en anselig Gaard i Byen, hvor den velstillede Borger og Brygger, Laurens Ingvordsen og hans Hustru boede. Husherren var syg, og han selv og hans nærmeste var klare over, at der ikke kunde være langt igen.

Det var en from Mand, der her laa paa sit yderste, den katolske Kirke trofast hengiven. Sin Omgangskreds og sine Venskabsforbindelser havde han i ikke ringe Grad søgt indenfor Gejstligheden, baade Byens og Egnens. Til Maribos store og højt ansete Birgittinerkloster var han nær knyttet, stod paa den bedste Fod med Abbedissen, var en god Ven af en af Søstrene, Anna Brahesdatter, af Skriftefaderen og af Klosterets Kapellaner. Til hans Omgangsfæller hørte ogsaa Hans Pedersen, Præst ved Maribos nu forlængst forsvundne Sognekirke Nord for Klosteret, og Degnen Laurens. Ude omkring i Landsbyerne havde han andre gejstlige Venner — Hr. Jens i Holeby og Hr. Laurens i Tillitse. Men hvad særlig viser Laurens Ingvordsen som en from Mand var, at han, som forøvrigt mange andre fromme Lægdmænd, havde søgt og faaet Optagelse i Broderskaber, der var knyttet til Klosterordener — for hans Vedkommende ikke mindre end fire: Helligaandsordenens, Cisterciensernes Vor Frue Broderskab, Johannitternes og Antonitternes. En saadan Samfølelse med religiøst ligesindede var vistnok noget ganske usædvanligt.

Og nu laa han altsaa og skulde dø. Men der paahvilede ham jo den Pligt at træffe Bestemmelse om sine jordiske

Ejendele. først og fremmest sørge for sin Hustru. Havde han haft Børn, var i al Fald ingen mere i Live.

Saa samlede da en mørk Vinterdag den 21. December — det var den hellige Thomas Apostels Dag — en lille Kreds om hans Sygeleje. foruden hans Hustru gamle Venner og Kendinge, sikkert alle Borgere i Maribo. Der var hans Frænde Hans Pedersen, og der var Niels Rasmussen, Peter Larsen og Niels Klejnsmed. Testamente skulde affattes, og antagelig var ogsaa en af hans gejstlige Venner til Stede for at sætte Testamentet i Form og nedskrive det. Det er til endnu.

Efter sædvanlig Skik og med en meget brugt Formel begynder det saaledes: »Mens saa er, at intet er vissere end Døden og intet er uvissere end Dødens Time — endog at jeg, Laurens Ingvordsen, er syg til mit Legeme, haabes mig til Gud karsk at være til min Sjæl. Thi skikker jeg af det Gods, som Gud haver mig forlenet, Gud til Lov og min Sjæl til Salighed«. Derefter opregnes saa hans testamentariske Bestemmelser. Hans Hustru skal beholde Bryggergaarden med alt »Bryggerede« og følgelig fortsætte Virksomheden. At hun faar hans to bedste Senge og alt Køkkentøj var nærmest en Selvfølge. Men desuden faar hun til Minde om ham en Guldring og en Sølvske.

Som i saa mange af Tidens Testamenter er Gaverne til Kirken ikke de ringeste — »Gud til Lov og hans Sjæl til Salighed«. Den største og værdifuldeste Gave tilfaldt, som man næsten kunde vente det, Maribo Kloster — for begge Ægtefællers Sjæle. Birgittinerne her fik tildelt Halvdelen af Bryggergaarden, hvor dog hans Enke skulde blive boende til sin Død. Til Gengæld skal han begraves i Klosterkirken — have, som det hed, sit Lejersted dér. Men desuden fik Klosteret som Gave en svær Guldring, saa god som to engelske Nobel, Moder Abbedissen og Skriftefaderen hver en Gylden. Heller ikke Franciskanerklosteret i Nysted blev glemt, men maatte ganske vist nøjes med et Pund Byg. Ogsaa Sognekirker blev betænkt med Gaver — Sognekirken i Maribo fik en Ko, Kirkerne i Holeby og Østofte mindre Pengesummer. ligesom St. Gertrudsgildet i Maribo og de

fire Broderskaber. — Præstevener og andre, bl. a. Tyendet, glemte den Døende ikke, men vilde glæde ogsaa dem med Gaver. Dels var det Genstande som en Sølvske, en Kaabe med to Sølvringe i, en Tinkande og fem Alen rødt Klæde, en Ko, en blakket Fole eller en Galt — lutter Ting en velhavende Brygger og Borger, med det af Bedriften krævede store Husdyrhold, kunde raade over. Men ogsaa de Fattige har han i Tankerne. De skal, og formentlig paa hans Begravelsesdag, kunde gøre sig til Gode med en Tønde Øl, en Flæskeside og Brød dertil.

Endnu stod tilbage at »befale« sin Hustru og sin Slægtning, Hans Pedersen, og Sognepræsten, Hr. Hans, at de fuldbyrder Testamentet, som de vil svare for det for Gud.

Med god Samvittighed kunde denne brave Mariboborger og trofaste Katolik sætte sit og gode Venners Indsegl under det færdige Dokument. Han havde gjort op med baade det jordiske og det hinsidige.

Var nu denne Borgermand en typisk Repræsentant for Katolicismens borgerlige Overklasse — i sin ærlige Tro paa den store Moderkirke som Formidler mellem den Enkelte og Gud? Meget tyder derpaa. Mærkeligt er det, at en stor Del af de samme Mennesker kun tyve Aar efter rundt om i vore Byer med et Brag sprængte Forbindelsen med Rom. Men de gjorde det — og kunde kun gøre det — fordi de i 1530'erne var fyldt af et stort religiøst Behov — det, de i Virkeligheden skyldte den gamle Kirke.

Vilh. Lorenzen.

H. C. Andersen paa Følster.

Paa sine mange Rejser gæstede vor store Digter H. C. Andersen Følster i 1845 for første Gang. Han var da 40 Aar og stærkt paa Vej mod Berømmelsens Tinde. Det var Kammerherre Peter Hersleb Classen paa Corselitze, der skulde have Æren af den store Digtets Besøg. Paa denne sin første Rejse i 1845 havde H. C. Andersen været Gæst paa Slottene Nysø og Bregentved paa Midtsjælland, og den 25. Juni ankommer han til Nykøbing fra Vordingborg.

I et Brev et Par Dage forinden til Fru Henriette Collin (gift med Digterens Velynder, Finansdeputeret Jonas Collin) i København, der er dateret Bregentved den 23. Juni 1845 skriver H. C. Andersen:

• »Imorgen rejser jeg herfra, jeg tager fire. fem Dage over til Falster, en Ø, jeg endnu aldrig har besøgt; jeg tænker at finde det ret venligt derovre hos Clasens og saa flyver jeg igen »over Bølge«, som det staar i en berømt Opera-Text, som nok hedder »Ravnen«, og besøger Fyen, hvorfra Eduard (Søn af ovennævnte J. Collin og Ven med Digteren) skal høre fra mig. Deres inderligt hengivne H. C. Andersen«.

Samme Dag som Digteren ankom til Nykøbing, kørte han videre til Corselitze, der i Forvejen havde en prominent Gæst, Kronprins Frederik (den senere Kong Fr. VII), og et Par Dage senere kom Komponisten Emil Hornemann, gennem hvilken Andersen var introduceret hos Classens, paa et Par Dages Besøg.

Mærkeligt nok har Digteren, som ellers minutiøst har nedskrevet det meste af sit rige Livs Hændelser, ikke efterladt sig nogen længere Beskrivelse af sit Besøg paa Corselitze, hvad saa end Grunden kan have været. Kun i et Notat paa hans Almanak den 28. Juni: »Badet med Emil (Hornemann); redet paa Æsel, stødt Knæet« og i et Brev, dateret Sorø den 11. Juli, til Vennen Eduard Collin har Digteren omtalt sit Corselitze-Besøg. Indledningen til sidste Brev lyder:

»Min kjære, kjære Ven! Ja, nu er jeg i Sorø! »Det er en Flagren!« siger De nok, men De ved, at Dampskibet »Caroline Amalie« gik interimistisk til Bunds, og da jeg ikke havde Lyst til det samme, der jo kunde indtræffe, om jeg i aaben Baad gjorde Rejsen fra Falster til Fyn (Digteren skulde nemlig bagefter til Fyn), valgte jeg den lange Omvej, der ikke blev mig dyrere end Baad, at rejse over Næstved og Ringsted til Nyborg, og da paa den Flugt nedlade mig i Sorø. Jeg har sendt mange Breve hjem, siden jeg forlod København, De maa have hørt fra mig, Deres Kone har jo ogsaa faaet Brev, men først nu flyver mit Epistel til Dem.

Opholdet paa »Corselitze« var meget behageligt, Fru Clasen en højst elskværdig Værtinde; jeg tumlede meget omkring og badede hver Dag, desuden Æsel-Ridt, hvorom Emil kan fortælle. Det var ret uheldig, at vi ikke kunde beholde ham længer; jeg fandt ham i hans elskværdigste Skikkelse, selv afklædt. I Søndags rejste jeg til Nykøbing, hvor Rektor Rosendals (Slotsgade 4), vilde, at jeg skulde bo hos ham, men da Posten (Postvognen) gik saa tidlig næste Morgen, valgte jeg, for ikke at gøre Forstyrrelse, heller at overnatte paa Postgaarden, et Hunde-Hul; det var en Slags Sal delt med et Skille-Rum, som ikke sluttede til Loftet, her fik jeg i det ene Rum en Seng, der lugtede af Muggenhed, saa jeg maatte vande den med Eau de Cologne; jeg vendte mig paa alle Sider, De ved, jeg er mangesidet, og endelig fandt jeg een, i hvilken Næsen kom langt nok fra Dynerne, det var bløde, ækle Dynere, og jeg sov! Men Klokkeren henimod Et kom et stort Selskab af Byens Kavallerer hjem fra — Tivoli, thi der er ogsaa Tivoli; Selskabet var drukket og dansede ind i den anden Halvdel af Salen, fra hvilken jeg skiltes ved den skærmbrede Væg. — Een sang: »Flasken er alle Glæders Kilde«, en anden jodlede, en tredie raabte paa kold Puns, medens en gammelagtig Stemme udtalte Ideen i Højsangen med ægte Lorcks Frihed, han vilde have Øl og Kælderpiggen. Det var det frygteligste Vrøvl og Skrig, og jeg frygtede mest, at man skulde tysse paa dem og sige, at der sov En tæt ved, thi da var jeg vis paa, at de fulde Mennesker skulde have gjort mig Visit. Jeg sad op i Sengen og overtænkte, hvilket Parti jeg skulde vælge, naar de kom, enten imponere eller lade, som om jeg ogsaa var fuld og stemme i med; imidlertid huskede jeg, at der var en Krampe paa Døren, den listede jeg mig hen at slaa for, og saa nød jeg i Taalmodighed deres Sludder til henimod 2 eller 3 ...«.

I et Brev fra »Glorup« 26. Juli til samme Collin berører Digteren Corselitze, idet han paa en Forespørgsel fra Collin om, hvad han bestiller, svarer: »— Jeg bestiller, hvad jeg hele Foraaret har bestilt; da gik jeg og ordnede min Scene, tilstudsede mine Mennesker, og paa Corselitze tog jeg ret

fat —«, hvilket udtrykker, at H. C. Andersen ikke alene ferierede paa Corselitze, men ogsaa arbejdede. Længere henne i samme Brev skriver han »— saalænge jeg var paa Corselitze, kom jeg hver Morgen til Havet, nu har jeg paa tredje Uge ikke været ude i det; jeg har en Kærlighed til den salte Strand som Svejtseren til sine Bjerge, Huronen til sine tætte Skove«.

Som det er fremgaaet af foranstaaende, har H. C. Andersen selv skildret sit Natte-Ophold i Nykøbing ret udførligt. Og takket være nogle nedskrevne Erindringer af Cathrine Caroline Boesen, Moder til Forfatteren Gustav Wied, faar man nærmere at vide om hans Ridt paa Æsel under Corselitze-Besøget. Ovennævnte Dame, der er født i Nykøbing, befandt sig denne som foregaaende Somre paa Ferie hos sin Onkel, Godsforvalter paa Corselitze, Peder Andersen, da H. C. Andersen besøgte dette Gods. Hun var da ikke mere end 14 Aar. I »Bedstemoders Manuskript« (jvfr. Litteraturhistorikeren Andreas Friberg), som Gustav Wied udgav i sit Navn, men som er skrevet af hende og udtrykker hendes Erindringer, fortæller hun om den store Digters Æsel-Ridt, som hun frivilligt blev Vidne til paa et af sine mange Strejftogter i den naturskønne Egn:

»Paa en saadan Tur mødte jeg en Dag den store Barne-digter, H. C. Andersen ridende sammen med Godsets Herskerinde (Kammerherreinde Clara Charlotte Classen) paa smaa Æsler. Det var et højst originalt Syn. Jeg lagde Mærke til, at Digteren aabenbart følte sig meget generet af sine lange Ben. Han burde have slaaet dem i en Knude under Bugen paa det lille Dyr; hvad han imidlertid ikke gjorde. Derimod havde han trukket Knæene saa højt op under sig, at de næsten berørte hans Hage. Og i denne for en Rytter lidet bekvemme og for en Digter lidet yndefulde Stilling jumpede han af Sted efter sin smukke og elegante Led-sagerinde«.

Dette var altsaa den senere Fru Wieds Skildring. Og Rideturen er sikkert heller ikke bekommet den store Digter vel, siden han i sin Almanak har anført, at han havde stødt sit Knæ.

I Tilknytning til den store Digters Besøg paa Falster skal anføres nogle supplerende Noter, som fremgaar af »Lolland-Falsters Stiftstidende«, Falsters eneste Avis paa dette Tidspunkt. I dens Liste den 12. Juli 1845 over udgaaende og ankommende Rejsende over Gaabense Færgested for Tidsrummet 2.—9. Juli staar blandt Passagererne nævnt Digteren H. C. Andersen, som med »Personposten« befordredes fra Gaabense til Vordingborg. Da han forlod Corselitze den 6. Juli, en Søndag, og efter Overnatning i Nykøbing tog videre til Gaabense den følgende Dag, har det altsaa været Mandag den 7. Juli. Foruden Postvognen, som Digteren tog med, gik der ogsaa til Gaabense en Dagvogn, hvilket fremgaar af »Stiftstidende« for 26. Juni: »Avertissements. At Dagvognen mellem Nykøbing og Gaabense indtil videre vil afgaa fra Nykøbing hver Lørdag Morgen Kl. 4 og Mandag Middag Kl. 12 for at bringe og afhente Passagerer til og fra Dampskibet »Løven« paa sammes Ture mellem Kiel og København, bringes herved til offentlig Kundskab. Befordrings-Contoirtet i Nykøbing paa Falster den 26. Juni 1845«. Uden nogen Relation til Andersens Rejse, der gik over Vordingborg, kan det oplyses, at nævnte »Løven« afgik fra Gaabense til København hver Lørdag Kl. 6—7 og til Kiel hver Mandag Eftermiddag Kl. 4—5.

»Løven« anløb Gaabense og Kallehave—Koster i Stedet for den i Digterens Brev af 11. Juli nævnte Damper »Caroline Amalie«, som var løbet paa Grund. Herom beretter »Stiftstidende« Torsdag den 26. Juni: »Dampskibet »Caroline Amalie« er i Mandags paa sin Tur fra Nyborg til København sunket i Storebælt imellem Omø og Agersø. Skibet stødte paa en Stenrevle om Morgenen Kl. 7, og man frelst kun Passagerernes og Mandskabets Liv (ialt nogle og halvtreds) og Gods ved at være heldig nok til at sætte Skibet paa Grund ved Agersø. Skibet staar under Vand, og vil efter de foreløbige Efterretninger kun med megen Vanskelighed kunne gøres flot«.

Med Hensyn til det af Digteren omtalte Tivoli i Nykøbing kan dette vist henføres til en Forlystelseshave, som dreves af Gæstgiver J. Thomsen, og som, efter at Køben-

havns Tivoli var aabnet 1843, har villet give sin Have en lignende Atmosfære. I adskillige Annoncer i »Stiftstidende« forsøger han at lokke Publikum til Bal, Illumination, Trylleforestilling, Fugleskydning og Musik. En af Annoncerne lyder saaledes: »Bliver Vejret godt, opvartes med Musik i min Have i Morgen Aften. Nykøbing den 7. Juni 1845. J. Thomsen«.

Kronprins Frederiks Besøg paa Corselitze, der faldt sammen med H. C. Andersens, maa være sket søvært. 26. Juni skriver »Stiftstidende«: »Hs. kgl. Højhed Kronprinsen forlod Københavns Red i Søndags Aften (22/6) med sin Kutter »Neptun« og sejlede syd paa for at gøre et Besøg paa Smaa-Øerne«.

H. C. Andersen, der yndede at sole sig i Fyrsters Selskab og ogsaa at berette derom, nævner mærkværdigvis i sine Breve til Familien Collin ikke noget om sit Møde med Kronprinsen paa Corselitze. Hvad mod Grunden var hertil?

Fem Aar efter, 1850, gæstede H. C. Andersen Corselitze for anden og sidste Gang, hvor hans Ophold varede fra 6. til 22. August. Han kommer fra Herregaarden »Glorup« paa Fyn og oplevede i Svendborg nogle af de samme Rejsebesværligheder, han havde i Nykøbing, hvilket fremgaar af følgende Brev til Jonas Collin:

Corselitze den 11. August 1850. Min kære, faderlige Ven.
— — — Jeg kom i Tirsdags her til Corselitze, hvor Fru Clasen er den opmærksomste Værtinde. Turen hertil var derimod ubehagelig. Jeg tog om Mandagen fra »Glorup« og var om Middagen i Svendborg hos en af mine Venner, Byfogeden Jessen, han havde i Værtshuset skaffet mig det bedste Logi, jeg havde en hel luftig Sal, men op ad Dagen kom mange Rejsende, og blandt disse Biskop Gads. De blev indkvarteret i to smaa Huller ud til Gaarden, og da Fruen sukkede derover, maatte jeg naturligvis tilbyde mit bekvemmere Lokale, som hun tog imod, og jeg kom nu i en tyve Graders Hede ind i et lille bitte Kammer, hvor der var fæle Dyner i Sengen, Søvn var der ikke at tænke paa; om Natten kom flere Gæster, og da der intet Steds var Plads, lejrede de sig med lystig Snak lige uden for min Dør;

det var en ynkelig Nat. Om Morgenen Kl. 8 skulde man være i en Baad, for straks at lægge ud til Dampskibet Vesper, der ikke venter, og nu blev Klokken 8, den blev 9, den blev 10. Ingen kunde begribe, hvad der opholdt Dampskibet; vi sad i den brændende Sol, og først Kl. 11 kom Skibet, (der paa Als havde maattet vente efter Kul), og saa gik Turen til Gaabense. Her blev vi i stille Vejr, midt ude, sat af i en Sejlbaad og brugte altsaa en hel Time for at naa Skibsbroen. Paa Landjorden havde jeg Clasens sky Fuldblods Hest, der gjorde de vildeste Sidespring, saa Turen aldeles ikke var lystig. En af mine særdeles Venner, Baron Julius Vedel, er her, ellers aldeles ingen; jeg gaar (bader) daglig i Stranden ... Deres sønlig hengivne H. C. Andersen«.

Carl Østen.

To lollandske Amtsforvaltere.

Thomas Chr. Rennemann havde været Fuldmægtig hos Formanden i Halsted Kloster Amt. Amtsforvalter Teichmann, der tillige var Ridefoged over de kongelige Godser paa Lolland. Han fik i 1729 Tilladelse til at afstaa Amtsforvalterembedet til sin Fuldmægtig Rennemann. Efter i mangfoldige Aar at have bestridt det lille Embede blev han, ifølge Rentekammerets Forestillingsprotokol til Kongen for 1779, afsat fra Embedet lige inden Jul 1773 med en Gæld til den kongelige Kasse af 5229 Rdl. I Stedet for Kautions havde Rennemann sat Ejendom og Effekter i Pant for Oppebørslerne i Penge og Naturalier. Disse solgtes da ved Auktion og indbragte 2107 Rdl., hvorved Restgælden blev 3122 Rdl., der indførtes i Gældbogen og ukvitteret lagdes i Arkivet i Rentekammeret.

— — —
Ogsaa over Aalholm og Maribo Amter var den om sig værende Ridefoged Ditlev Teichmann Amtsforvalter fra 1743—66, tillige med Købstæderne paa Lolland-Falster og 4 tilliggende Øer. Ogsaa dette Embede fik han Lov til at aagre med ved at give en ved Amtstuen ansat Mathias Zeuthen Løfte paa det, mod Betaling, naar Teichmann gik

af. I 1767 overtog Zeuthen Amtstuen's Oppebørsler for 19. Oktober 1773 at blive suspenderet, vistnok af Amtmanden. for Kassesvig, og sidst i November samme Aar afskediget. Efter Korrespondance med Rentekammeret om Sagen erklærede Amtmanden at ville lade sin Fuldmægtig, Julius Henr. Fugl tage sig af Kornoppebørslen, medens han selv vilde tage sig af Kontributionerne af de rede Penge.

Den afsatte Amtsforvalter Math. Zeuthen bar Titel af Kammerraad. Den blev ham ved kgl. Resolution frataget, efter at han det følgende Aar var blevet idømt Fæstningsarbejde i Citadellet, København, samtidig med en Kollega. Amtsforvalter Møller i Koldinghus Amt.

Det hedder i Rentekammerets kgl. Forestillingsprotokol i Februar 1775, at Kongen har befaleet, at naar den til Fæstningsstraf dømte, tidligere Amtsforvalter paa Lolland, Mathias Zeuthen, er bragt til Kastellet, skal Kammeret straks underrette Kongen derom og gøre Forestilling om Løsladelse for den forrige Amtsforvalter Møller i Kolding i Henhold til hans Hustrus og Børns Ansøgning derom.

I den kgl. Resolution lyder det, at for de 2000 Rdl., Møller er den kgl. Kasse skyldig (for hvilke der var taget en Ejendom i Pant), har han mistet sit Embede, sin Karakter (Titel), sin Ære, sin Frihed, og har til Straf og andres Skræk efter Loven fortjent alt dette, men Vores Retfærdighed tillader ikke, at han forbliver i denne Tilstand, saa vil Vi og Vores Rentekammerkollegium, som priselig har besørget disse utro Forvaltere afstraffede, ... at denne Møller, som den mindst skyldige af de to, af anførte Aarsager maa igen nyde sin Frihed.

Anthøn Fuglsang.

En fælstersk Husmands Hyldest til Danmarks første Rigsdag.

Et smukt Vidnesbyrd om den Forventning, den jævne Mand stillede til den første Rigsdag finder vi i I. A. Hansens Blad »Almuevennen«, der den 11/1 1850 som Forside-spids bringer et langt Digt under Overskriften: »En Huus-

mands Tanker om Rigsdagen«. Som Forfatter er anført T. Hansen, Sørslev paa Falster, der slutter sin Henvendelse til Rigsdagen saaledes:

Betænk, Du har et vigtigt Kald,
Du derfor ivrigt virke skal
med Aandens bedste Gave.
Hvad Kamp Dig da end forestaaer,
Du frede bør, i hvor det gaar
om Danmarks Friheds-Have.

Saa lidt som Himlen købes kan
af den opblæste Pengemand,
saa lidt lad Retten vige.
Nej, Ret og Sandhed skal bestaae,
da Frihed bedst kan Fremgang faa
i elsk'te Frederiks Rige.

Digtet er skrevet den 2. Januar 1850.

Einer Poulsen.

Fra Bogverdenen.

Otto Norn:
Christian III's
Borge. Christian den III's omfattende Byggeri satte ogsaa sine Spor paa Lolland. Herom fortæller *Otto Norn* i sin monumentale Bog *Christian III's Borge*.

Det var især Nakskov, Kongen havde sin Opmærksomhed henvendt paa. Denne By hørte til dem, hvis Befæstninger Rigsraadet i 1525 havde besluttet at nedlægge. Men 14 Aar senere tog Borgerne Initiativet til, at Byen atter befæstedes, efter at Lybækkerne i Mellemtiden havde afbrændt og hærget den. Planen vandt Bifald hos Kongen, som gav Borgerne Tilladelse til at nedbryde Krogsbølle Kirke for af Kalken og Stenene herfra at lade opføre en »Dvenger« (»Zwinger«) foran den ene af Byens Porte.

En virkelig Dvenger var imidlertid kostbar at anlægge, og skulde man være konsekvent, maatte man bygge een foran hver af Byportene. Dette skete da heller ikke, man nøjedes med en »Runddel« — en Art Forværk — i Skæringspunktet mellem Byens Nørre- og Østervold.

Omkring 1550 omgikkes Kongen med Planer om at opføre et Slot i Nakskov, og den 12. Januar 1551 fik Lensmand Peder Oxé Besked om at skaffe Kalk. Sten og andet dertil ved at nedbryde Klostret i Nysted. Planen blev dog aldrig ført ud i Livet, og Aaret efter, den 10. Januar 1552, blev der givet Ordre til at fremskaffe 50000 Mursten fra Nysted til Opførelsen af Koldinghus. Dermed var Planen om en Borg i Nakskov opgivet.

Poul Meyer:
Danske
Bylag. *Poul Meyer's* Doktordisputats *Danske Bylag* er en Fremstilling af det danske Landsbystyre paa Baggrund af retshistoriske Studier over Jordfællesskabets Hovedproblemer. Bogen beretter i et ypperligt Sprog og paa en letfattelig Maade om Bylagets Historie, om dets retslige Karakter, dets Organisation, om Agerbrug, Husdyrbrug, Skovbrug, Markfred, Landskiftets Former og Udvikling. Rebningen af Landskiftet o. s. v.

Enhver Lokalhistoriker vil have Nytte af denne Bog, og den er skrevet paa en saadan Maade, at ogsaa mange Ikke-Faghistorikere vil have Glæde af at læse den.

Flere lolland-falsterske Bylag og Byvedtægter er omtalt, først og fremmest Virket paa Falster.

Med *Kristian Hald: Vore Stednavne* kom omsider den længe ventede og ønskede Afløser af Johannes Steenstrups Bog »De danske Stednavne« fra 1908 (2. Udgave 1918).

Kristian
Hald:
Vore Sted-
navne.

Stednavneforskningen er siden da undergaaet en stærk Udvikling, og en samlet Skildring af vor Viden paa dette Omraade blev efterhaanden paakrævet, selv om det maa erkendes, at mangt og meget vedrørende Stednavnenes Oprindelse endnu ligger i det dunkle.

Kristian Halts Bog er imidlertid indtil videre et uundværligt Hjælpemiddel for enhver Lokalhistoriker.

Med særlig Interesse vil vore Læsere læse Kapitel 9, By og Toft, med en indgaaende Omtale af de ca. 50 Navne paa —by med Personnavne som Forled, som findes paa gammel-dansk Omraade, især i Sydslesvig og paa Lolland-Falster, og som uden Tvivl har en nøje Forbindelse med lignende Navne i Sverige og i England (Danelagen).

Forfatteren mener det tænkeligt, at denne Navneskik har sit Udspring i Danelagen, at den derfra har bredt sig til Hedeby, og at den gennem Svenskevældet her er ført videre langs Handelsvejen gennem Østersøen til Sverige med de svenske Vikinger.

I de fleste af Europas Lande har det fra gammel Tid været Skik at ophænge Skibsmodeller i Kirkerne. Denne Skik har ikke mindst fundet Udbredelse i Danmark, endda i en saadan Grad, at der nu i rundt regnet en Trediedel af Landets Kirker findes Kirkeskibe.

Henning
Henningsen:
Kirkeskibe og
Kirkeskibs-
fester.

Disse og de kirkelige Fester, der knytter sig til dem, har nu faaet deres Skildrer i Museumsinspektør *Henning Henningsen*, der i sin statelige Bog *Kirkeskibe og Kirkeskibsfester* udgivet af Handels- og Søfartsmuseet paa Kronborg behandler dette interessante Emne.

Allerede i Kristendommens første Tid sammenlignedes Kirken med et Skib, der omtumles paa Bølgerne, og i vore

Dage opfattes Skibet som et Symbol ikke alene paa Kirken. men ogsaa paa Troen og Haabet, og dette har vel ikke mindst været medvirkende til, at der i Tiden efter 1900 er ophængt ikke mindre end 502 Kirkeskibe i danske Kirker.

Det ældste bevarede danske Kirkeskib er Orlogsskibet »Randers« i St. Mortens Kirke i Randers, der er dateret 1632. Efter dette kommer et desværre meget havareret og udateret Skib, som tidligere har hængt i Femø Kirke. Det laa i mange Aar upaaagtet hen paa Kirkens Loft, men opbevares nu i Stiftsmuseet i Maribo. Antagelig stammer det fra Tiden omkring 1640. Museet ejer iøvrigt endnu et havareret Kirkeskib. Det stammer fra Arninge Kirke og er bygget 1760 (repareret 1938).

Skibe af betydelig Ælde findes endvidere i Kirkerne i Rødby, Nykøbing F. og Saxkjøbing. Ialt findes der i Dag i lolland-falsterske Kirker 54 Kirkeskibe.

De andre Steder kendte og med visse Mellemrum gentagne Kirkeskibsfester og -processioner er heller ikke ukendte paa Lolland-Falster. Da Skibet »Kronprins Frederik« (Frederik den Ottende) i 1891 blev ophængt i Nykøbing Kirke, skete det efter en højtidelig Procession gennem Byens Gader efterfulgt af en Aftengudstjeneste.

Processioner og Festgudstjenester kendes endvidere fra Gedesby (1859), Fejø (1866 og 1920) og Nysted (1835). Den sidste Begivenhed overværedes af 600 Mennesker, hvoraf mange fra Omegnen, og den afsluttedes med et Bal for Søfolkene og Borgerskabet.

Danmarks
Adels
Aarvog 1951.

Danmarks Adels Aarvog for 1951 (68. Aargang) bringer en interessant Skildring *Adel, Præst og Læge i det 17. Aarhundrede* af Sognepræst Dr. phil. *Axel Garboe*. Paa Grundlag af bl. a. Ligprædikener over adelige Personer berettes her om Sjælesorg og Lægegerning ved Adels Sottesenge.

Tragisk virker især Skildringen af den Skæbne, der blev Rosenkrantz'erne paa Krenkerup til Del. Den rige og ansete Palle Rosenkrantz døde 1642 efter et udsvævende Liv og efterlod sig flere Børn, deriblandt en Søn, Jørgen Rosenkrantz, der da kun var 5 Aar gammel. Han fik en god Op-

dragelse i København og rejste 1654 til Udlandet for at fuldende sin Uddannelse.

I mens skrantede Moderen, Lisbeth Lunge, og 1656 søgte hun Datidens mest ansete Læge, Professor Thomas Bartholin i København, der konstaterede Kræft i hendes højre Bryst. Han behandlede hende, tilsyneladende med Held, og Lisbeth Lunge rejste hjem til Lolland. Næste Aar blev det værre, og Thomas Bartholin tilraadede da en Operation. Denne udførtes 16. Juni 1658 af Kongens Livkirurg Philip Hacquart, efter at hun først havde modtaget den hellige Nadver. Operationens Forløb skildres indgaaende. I en Stue ved Siden af Sygeværelset brændte en Ild, hvori glødedes de Jern, der skulde standse Operationsaarets Blødning.

»Vi bad hende være ved godt Mod«, skriver Thomas Bartholin, »og sammen med Præsten bad vi en Bøn for hende«. Operationen lykkedes, og Jernene blev ikke nødvendige. Patienten stod tappert, men jamrende Pinen igennem, og 6 Uger efter var Saaret omtrent lægt.

Saa kom Krigen med Brændselsmangel og megen Sygdom, og 7. Januar 1659 døde Lisbeth Lunge — tragisk nok ikke af Kræft, men af en »Catarrhus«, velsagtens Lungebetændelse.

Jørgen Rosenkrantz kom hjem i Februar. men altsaa for sent. Samme Efteraar rejste han igen, denne Gang til Italien. Den følgende Sommer blev han syg i Venedig. Det var en voldsom Tarminfektion med Diarré — formentlig Tyfus. En tysk Læge, Arnold Blanckenbach, behandlede ham og gav godt Haab, men det brast, og 12. August 1660 døde Jørgen Rosenkrantz, godt 23 Aar gammel.

Hans Lig blev ført til Danmark og bisat 11. Oktober 1660 fra Nikolaj Kirke midt under de spændende Forhandlinger, der førte til Enevældens Indførelse. Saa godt som hele Lolland-Falsters Adel deltog i Ligfærden og vilde efter denne skyndsomst forlade Byen. Det blev der dog ikke noget af. Byens Porte lukkedes, og Adelen blev tvunget til at give efter. Saa først kunde den unge Jørgen Rosenkrantz føres til sit sidste Hvilested i Radsted Kirke i en Kiste, der for Smittefarens Skyld var tjæret baade udvendig og indvendig.

Danmarks Kirker, udgivet af Nationalmuseet. Det store Kirkeværk for Maribo Amt bringer nu med Hefte 4 en Række Skildringer af de skønne, særprægede Teglstenskirker i Lollands Sønder Herred: Tillitze, Gloslunde, Græshave, Ryde, Skovlænge, Gurreby og Avnede. Desuden de to Kvaderstenskirker i Landet og Søllested og endelig den i Foraaret 1776 nedbrudte Aageby Kirke.

Omtalen af den sidste er ikke mindst interessant. En nylig fremdraget Tegning af Kirken (i Reventlowmuseet paa Pederstrup) viser, at det har været en højst ejendommelig Bygning med et Taarn af Træ.

Som ovenfor nævnt blev Kirken nedrevet 1776, og 8000 hele, 9000 halve Mursten samt alt Tømmeret anvendt til en Restaurering af Gammelgaards Østfløj. Et meget smukt Alterbordspanel fra omkring 1570 blev sammen med Pulpituret og 6 Stolestader ført til Landet Kirke.

En Ligsten fra omkring 1613 over Emmeche Sparre til Opagergaarde findes nu i Ryde Kirke, der ogsaa skulde have haft den største af Klokkerne, men vistnok aldrig fik den.

Resten af det iøvrigt rige Inventar — især en Altertavle fra 1582. Mage til Landet Kirkes, er desværre forsvundet. Der er nu ikke det mindste tilbage af selve Kirken, men ved Gravning i Haven, der hører til Matr. Nr. 2 d af Aageby, kan endnu findes Rester af Kister og Skeletter.

Rigsdagens Medlemmer gennem hundrede Aar 1848—1948. I Anledning af Rigsdagens 100 Aars Jubilæum er med Støtte af Rigsdagen og Indenrigsministeriet udsendt et monumentalt biografisk Værk i 3 Bind *Rigsdagens Medlemmer gennem hundrede Aar* af Rigsdagsbibliotekarerne *Emil Elberling* og *Victor Elberling*. Det er et uvurderligt Hjælpemiddel for enhver, der beskæftiger sig med vor politiske Historie, og den lokalhistorisk interesserede vil her kunne finde Oplysning om samtlige lolland-falsterske Rigsdagsmedlemmer. Bind I—II skildrer Rigsdagsmedlemmerne 1848—1918, medens Bind III, der udsendtes i Slutningen af Aaret 1950, omfatter Medlemmerne i Tidsrummet 1918—1948.

Bind III omfatter ialt 793 Rigsdagsmedlemmer, og det er ganske interessant at se, at der i de sidste 30 Aar af Hun-

dredaarsperioden har været lige saa mange Medlemmer som i de første 50 Aar. Det skyldes, dels at Medlemsantallet er blevet større, dels at de Valg, der foretages efter de nye Valglove, bringer større Omskiftelser og flere Fornyelser.

Det samlede Antal biograferede Rigsdagsmedlemmer, som er valgt i de 100 Aar, udgør 1908.

Biografierne er med enkelte Undtagelser, hvor det har været umuligt at opspore Billedmateriale, ledsaget af Portrætter.

Det er Minder fra den bojsenske og hostrupske Slægt, der berettes om i en lille fordringsløs Bog af *Astrid Hostrup f. Bojsen*: »*Et jævnt og muntert virksomt liv på jord*«.

Astrid
Hostrup f.
Bojsen: »Et
jævnt og
muntert, virk-
somt liv på
jord«.

Forfatterinden er Datter af »Budstikkebojsen«s ældste Søn, Peter Bojsen, Højskole- og Seminarieforstanderen fra Gedved.

Det er derfor ikke underligt, at hun indleder Bogen med Minderne fra Vesterborg Præstegaard, som hun saa ofte har hørt de ældre i Slægten berette.

Morsomst er Beretningen om »de kyskende Lollændere«, der ogsaa kendes fra andre af de bojsenske Memoirer. Fritz Engelhardt Boisen (»Budstikkebojsen«) var blevet forlovet med Eline Heramb, og Aaret efter (1830) var hun for første Gang med i Vesterborg for at blive præsenteret for den gamle Biskop og den øvrige Slægt. De unge sejlede med Dampskibet »Caledonia«, som standsede op ud for Ravnsby Bakke. Her kom de ned i en Baad og sejlede saa ind mod Land. Men paa Grund af den flade Kyst og Lavvande stod Baaden fast et Stykke fra Land, hvorfor en Mand med store Vandstøvler vadede ud til Baaden, tog Eline paa Armen og bar hende ind paa det tørre Land. Her satte han hende paa en stor Sten, tog hende om Halsen og kyssede hende, og det samme gjorde de andre Mænd paa Strandbredden. Eline saa forundret paa Fritz, men han lo bare, hvorfor hun maatte tro, at det var en særlig lollandsk Skik. Først bagefter fik hun at vide, at alle Mændene var Fritz Boisens Brødre.

Professor *Hans Brix* har paa sin sædvanlige blændende og charmerende Maade i et Par Artikler i Berlingske

Emil
Aarstrup.

Tidende for 7. og 15. Februar 1951 »Digteren og hans Kone« og »En Elsker af Livets Glæder« tegnet et højst interessant Nærbillede af Emil Aarestrup og hans Hustru Caroline Aagaard.

Skønt vi ellers ikke medtager Bladartikler i denne Litteraturoversigt, skal vi dog med Hensyn til disse gøre en Undtagelse, da de efter alt at dømmes bebuder et nyt litterært Arbejde fra Hans Brix' Haand.

Aarestrup døde som bekendt i en forholdsvis ung Alder, kun 56 Aar gammel, den 21. Juli 1856; medens hans Hustru først døde 1897 i Vejle i en Alder af 89 Aar.

Hun efterlod sig en større, omhyggeligt opbevaret Samling Breve fra Digteren til Hustruen, ialt henvend 150 Breve lige fra den unge Students Frierbrev med Anhæng, udstedt 1824, til det sidste Brev fra 1855, nogle faa Maaneder før Digterens Død.

Interessant nok er de 114 første Breve nummereret af Afsender og Modtager i Fællesskab og af Aarestrup forsynet med en Del Blyantsrettelser som Led i Planen om en Brevnovelle, der dog blev opgivet.

Der har eksisteret et større Antal Breve bl. a. fra Aarestrups Rejse til Østrig 1832 med den dødssyge Komtesse Amalie Raben fra Aalholm. Karakteren af disse sidste fremgaar af et Par glødende Digte til Hustruen. Brevene er forsætligt tilintetgjort af Caroline Aarestrup — enten af Diskretion eller Jalousi — hun har altsaa ikke villet prisgive deres Indhold.

Det er paa Grundlag af denne Brevsamling, om hvilken Hans Brix skriver: »Ingen Kone i Verden, vilde man paa staa, har nogen Sinde fra sin Livsledsager og ægteskabelige Halvdel modtaget en saadan Fylde af skriftlige Attester for sin Englelighed eller rent ud Guddommelighed i Aanden saa som i Kødets«; at de to nu fremkomne Artikler er skrevet. Man maa med Interesse afvente det større Arbejde, der bebudes med Slutningslinierne: »Hermed kan denne Skitse af Digterens Personlighed og Person gerne slutte — for denne Gang«.

Svend Jørgensen.

Aarsberetning.

Den ordinære Generalforsamling afholdtes den 4. December 1950 paa Hotel Harmonien i Nakskov. Formanden, Stiftamtmand, Greve F. Reventlow, bød velkommen og aflagde følgende Beretning:

Siden sidste Generalforsamling har Lolland-Falsters historiske Samfund lidt et smerteligt Tab. Uventet døde i Sommer den unge, evnerige Lærer Aage Christensen, Langesø. Han var et af vore mest interesserede Medlemmer og en flittig Medarbejder ved vor Aarvog. Det var især Vesterborg Seminariums Historie, der interesserede ham, og han havde i adskillige Aar flittigt samlet Stof til et større Arbejde om Seminariet og de Lærere, der udgik herfra. Det naaede han ikke at faa færdigt, men forhaabentlig vil hans indsamlede Materiale blive bevaret paa en eller anden Maade, f. Eks. i Reventlow-Museets Arkiv. Vi havde ventet os en Del af ham og beklager derfor oprigtigt hans alt for tidlige Bortgang. Vi mindes ham med Taknemmelighed og vil stedse ære hans Minde.

Som meddelt ved sidste Generalforsamling maatte vi for Aaret 1950 — af økonomiske Grunde — nøjes med en mindre Aarvog paa godt 7 Ark, medens det normale er 10 Ark.

Vi regner dog med, at vi allerede med Aarbogen for 1951, som forøvrigt er i Arbejde, vil kunne vende tilbage til de normale 10 Ark. Denne Aarvog vil tillige bringe Registeret for 7. Række, der omfatter Aarbøgerne 1949—1951.

Den tidligere bebudede Særpublikation »Fra Sydfalster«, udarbejdet af Aug. F. Schmidt paa Grundlag af Karen Toxværds efterladte Papirer, magter vi derimod ikke foreløbig at udsende.

Der var for Sommeren 1950 berammet to Møder: Et Møde i Holeby Præstegaard og en Udflugt til Trælleborg ved Slagelse. Det første gennemførtes, men Udflugten maatte paa Grund af flere Omstændigheder udsættes.

Mødet i Holeby holdtes Søndag den 23. Juli. Desværre var Vejret meget daarligt, saa det paatænkte Arrangement i den smukke, gamle Have maatte opgives. I Stedet for samledes man i den nye, men kun halvfærdige Præstegaards Stuer, og her talte Magister Harald Langberg, Nationalmuseet, om de gamle Præstegaarde og om det store Værk om disse, som Dansk historisk Fællesforening paatænker at udsende.

Sognepræst Sauntved, Holeby, fortalte derefter interessant om den gamle Præstegaard, der nu skal forsvinde, og om de Præster, der har virket her.

Mødet fortsattes i Holeby Kirke, hvor Lærer Svend Jørgensen kort fortalte Træk af Sognets Historie.

Trods det daarlige Vejr var Mødet særdeles godt besøgt.

Dansk historisk Fællesforening afholdt i de første Dage af September sit Aarsmøde i Viborg. I dette deltog Formanden og Adjunkt Sv. Laurssen. Det vedtoges blandt andet i Dagene 2.—4. Januar 1951 at lade afholde et Arkivkursus paa Landsarkivet i Viborg. Deltagelse i Kursuset er gratis og staar aaben for enhver, der er Medlem af en af de Foreninger, der er tilsluttet Dansk historisk Fællesforening, altsaa ogsaa for vore Medlemmer, som vi herved gør opmærksom paa det interessante Kursus. Indmeldelse sker senest 20. December til Landsarkivar Johan Hvidtfeldt, Landsarkivet, Viborg, til hvem ogsaa alle Forespørgsler bedes rettet.

Vort Medlemstal er desværre dalende og er nu 969. Vi gør opmærksom paa, at Indmeldelse kan ske ved Henvendelse til Kassereren, Lærer Svend Jørgensen, Toreby, Søllested, hos hvem man ogsaa kan erhverve en Del af de ældre Aarbøger.

Det er os sluttelig en kær Pligt at takke de Institutioner, der har ydet os Støtte i Aarets Løb, først og fremmest Undervisningsministeriet, der har forhøjet sit Tilskud meget væsentligt, Det Classenske Fideicommis, Maribo Amtsraad, Lollands Spare- og Laanbanks Fond, Nakskov, Den lollandske Landbostands Sparekasse, Nakskov, Landbostandens Sparekasse, Nykøbing F., Sparekassen for Nykøbing F. og Omegn, Landmandsbanken, Nykøbing F., Det Bertouch-Lehnske Fond, Maribo Byraad, Kippinge-Brarup-Stadager Sogneraad, Nr. Alslev-Nr. Kirkeby Sogneraad, Nr. Vedby Sogneraad og Slægten Strange. De fire sidste Bidrag er ydet til Hjælp til Rejsningen af Mindesmærket paa Nr. Vedby Møllebanke for Helene Strange.

Kassereren, Lærer Svend Jørgensen aflagde derefter det reviderede Regnskab (se nedenstaaende Uddrag). Saavel Beretning som Regnskab godkendtes.

Til Bestyrelsen genvalgte Stiftamtmand, Greve F. Reventlow, Nykøbing F., Førstelærer A. H. Bendsen, Bandholm, og Viceskoleinspektør L. Kring, Nykøbing F. I Stedet for Lektor Frk. Marie Henriksen, Nakskov, der ikke ønskede Genvalg, valgtes Baron R. Bertouch-Lehn, Højbygaard, og i Stedet for Grosserer Alfred Larsen, der er fraflyttet Stiftet, valgtes Forretningsfører A. Thordrup, Nakskov.

Revisorerne, Amtsforvalter O. E. Sonne, Maribo, og Amtsfuldmægtig, Hospitalsforstander Richard Nielsen, Nykøbing F., genvalgte.

Under Eventuelt drøftedes bl. a. den kommende Sommers Møder. Der var Enighed om, at Turen til Trælleborg burde gennemføres i Juni Maaned — eventuelt i Forbindelse med Besøg paa Gaunø eller Valbygaard. Desuden paatænkes afholdt et Møde senere paa Sommeren i Lungholm Have og Ringsebølle Kirke.

Uddrag af Regnskabet for 1949—50

Indtægt:	Kr. Ø.	Udgift:	Kr. Ø.
Kassebeholdning 1/4 1949	140,89	Aarvog 1949 (Rest)	710,25
Renter	8,00	Aarvog 1950	3278,35
Tilskud	1875,00	Forfatterhonorarer	314,00
Medlemsbidrag	4373,30	Møder	462,40
Salg af Aarbøger.....	137,80	Mindestene	400,00
Salg af Kaj Munk-Bogen	1318,40	Administration	1044,39
		Andre Udgifter.....	144,40
		Kassebeholdning 31/3 1950.....	1499,60
	7853,39		7853,39

Nye Medlemmer (indtil 31. Marts 1951).

Proprietær H. Thomsen, Egelund, Torrig.	Dekoratør Ebbe Fogh-Hansen, Ringsted.
Dommer Kristian Jensen, Maribo.	Boghandlermedhjælper Mogens Rasmus-
Bogtrykker Olaf Rasmussen, Maribo.	sen, Reventlowgade 2, Nakskov.
Stationsforstander Rosenfeldt, Maribo.	Gaardejer Harald Christiansen, Skørrin-
Gaardejer Valdemar Holtse, Blands.	ge, Ryde.
Bandholm.	Sognepræst Sauntved, Holeby.
Fru Apoteker Videriksen, Vesterborg	Entrepenør Viggo A. Jensen, Skovbølle,
Apotek.	Købelev.
Gartner Otto Kryck, Ø. Boulevard, Nak-	Salgsleder Nordahl Petersen, Gartnernes
skov.	Salgscentral, Vejlegade, Nakskov.
Redaktør J. T. Legardt-Iversen, Rødby.	Mogens Poll Sørensen, Dronningensgade
Adjunkt, cand. mag. Helge Larsen, Ny-	52, Odense.
købing F.	Parcl. Martin Pedersen, Torslundc. Ho-
Købmand Vilfred Høier, Jernbanegade	leby.
13, Nykøbing F.	Lærerinde Frk. Paarup Hansen, Købelev.
Biskop Halfdan Høgsbro, Nykøbing F.	Sogneraadsformand Wrede, Taagerup,
Planteskolejer Poul Frederiksen, Apo-	Rødby.
tekervej, Nakskov.	Det nordjyske Landsbibliotek, Aalborg.
Handelsgartner Chr. Stryhn, Ullerslev,	Postmester Svend Ebbe, Frederiksværk.
Avnede.	Statshusmand Frederik Jensen, Højby.
Errindlev Sparekasse, Errindlev.	Rødby.
Assistent Kai Hansen, Jernbaneallé 48 ¹ .	Bageriejer E. Hybschmann, Rødby Havn.
Vanløse.	

Sted- og Personregister.

Aarbøgerne XXXVII—XXXIX

(Række VI)

ved *Alfred Larsen.*

Registret omfatter samtlige Personnavne og Stednavne med Undtagelse af Mark- og Gadenavne. Stednavne uden for Lolland-Falster er dog kun undtagelsesvis medtaget. Konge- og Fyrstenavne kun medtaget i direkte Forbindelse med Landsdelens Historie. Hustruer er som Hovedregel optaget under deres Pigenavn. Da mangelfuldt karakteriserede Personer overalt er søgt nærmere identificerede, vil Registret i mange Tilfælde kunne tjene som Supplement til Artiklerne.

- Aagaard.** Caroline. G. m. Emil Aarestrup 404
Aagaard, I. G. V. Prokurator. politiker (Binnitze) 102, 245
Ageby 300, 402
Ageby Kirke 402
Aakjær, Jeppe. Digter 370
Aakjær, Svend. Stadsarkivar (Kbhvn.) 267, 345, 346, 365
Aalholm 297, 341--64, 377
Aarestrup, Emil. Digter 404
Aarsmarke (Knuthenborg) 296, 317
Aastrup 152, 156, 299, 328—40.
Aastrup Kirke 266, 274
Abed 294
Abel, Hertug 348
Abele, G. m. Godfred Bang 317
Abildgaard, Peter Christian. Veterinær 230
Abildtorpe 136, 168, 288, 294
Abrahamsen, Jens (Langesø) 217
Absalon, Biskop 344
Albuen 19, 265
Alsing, Hans. Borger (Nakskov) 168
Alsing, Peder (Vesterborg) 189
Alslev, Nørre 298, 299, 350
Alslev, Sdr. 138, 299, 350
Alstrup 298, 299
- Ammentorp, Niels Ancher.** Skriver (Pederstrup) 215
Anders, Drager (Nakskov) 168
Andersdatter, Cidsel. Pige (Nakskov) 282
Andersdatter, Johanne. G. m. Anders Perlestikker 122
Andersen, Carl. Gartner (Langesø) 87
Andersen, Frederik. Lærer (Nøbet) 189, 190, 220
Andersen, H. C. Digter 389—95
Andersen, Knud. Raadmand (Nakskov) 132
Andersen, Nielsmine Kirstine. G. m. Carl Mogens Rasmussen 385
Andersen, Otto. Løbedegn (Løjtofte) 289
Andersen, Peder. Perlestikker (Svendborg) 120
Andersen, Peder. Perlestikker (Nakskov) 123
Andersen, Peder. Godsforvalter (Corselitze) 192
Andersen, Peder. Gaardejer (Ringsebølle) 192
Andersen, Peter Andreas. Godsforvalter (Sundby) 385
Andersen, Poul. Landstingskriver (Maribo) 300

- Andersen, Søren. Gaardejer (Vignæs) 54, 55
 Anthonsdatter, Karen (»Grethe«). G. m. Hans Christiansen 176
 Arildsen, Ole. Gaardmand (Radsted) 61
 Arninge 289, 291—93
 Arninge Kirke 265, 400
 Askø 18, 23, 295, 296
 Asserstrup 224, 225, 317
 Avnede 289
 Avnede Kirke 402
- B** adstüber, Andreas. Byfoged (Præstø) 227, 231
 Bagge, Povl. Professor 261
 Bakke, Amund Lucassen. Maa-nedsøjnant 177
 Balle, Nicolai Edinger. Biskop 275
 Bandholm 152, 229, 313
 Bandholmgaard 230
 Bang, Godfred (Asserstrup) 317
 Bang, Gustav. Historiker 172
 Bang, Jens Eriksen. Præst (Sandby) 165
 Bang, Peter Georg. Professor, Politiker 246
 Barfod, Immanuel. Præst. Historiker 103
 Barnewitz, Friedrich von. Lensmand (Nykøbing) 379, 380
 Bartholin, Thomas. Læge 401
 Barup 319
 Basse, Jep til Ugletorp 334
 Basse, Per. Ridder (Svendstrup) 317
 Beck, von. Kammerjunker (Stensø) 207, 208
 Becker, Jacob. Degn (Lysabild) 190
 Beering Liisberg, H. C. Museumsdirektør 338, 339, 340
 Bendsen, A. H. Førstelærer (Bandholm) 255, 406
 Bendsen, A. H.: Helene Stranges Minde 255—56
 Bentzen, Frederikke. Godsejer (Asserstrup) 224
 Bentzien, Julius August. Gartner (Kbhvn.) 84, 87
 Bergen, Mads. Raadmand (Nakskov) 131
 Bergenhammer, Peter. Præst (Maribo) 303, 305, 315
 Bergsøe, Adolph Frederik. Historiker 109, 116, 119
 Berntsen, Klaus. Politiker 12
 Berritzgaard 70, 297
 Bertouch-Lehn, Joh. Julian. Baron (Lungholm) 75, 76, 84
 Bertouch-Lehn, Nathalie. Baronesse (Lungholm) 80
 Bertouch-Lehn, Poul. Baron (Lungholm) 94
 Bertouch-Lehn, Poul Abraham. Baron (Lungholm) 91
 Bertouch-Lehn, Poul Godske. Baron (Lungholm) 75, 76
 Bertouch-Lehn, Rudolph. Baron, Gesandt 94, 101, 406
 Bindernæs 323
 Birch, David Seidelin. Kapellan (Vesterborg) 186, 189
 Birket 147, 226, 289, 296
 Bjernæs 143
 Bjerre, Ole Christoffer. Præst (Hunseby) 314
 Blanckenbuch, Arnold. Læge 401
 Blicher, Steen Steensen. Digter, Præst 270
 Blæsbjerg, Svend (Nykøbing) 269
 Bobé, Louis. Ordenshistoriograf 149, 150
 Bodin. Skrædermester (Helsingør) 177
 Boesen, Cathrine Caroline. G. m. Carl Aug. Wied (Holmegaard) 392
 Boesen, Hans. Borgmester (Nakskov) 123, 131
 Bogø 198, 299, 300
 Boisen, Fritz Engelhardt. Præst (Stege) 403
 Boisen, Peter Outzen. Biskop (Vesterborg) 185, 187, 188
 Boje, Kirstine Magdalene. G. m. Alexander Rasmussen 385
 Bojsen, Peter. Højskoleforstander (Gedved) 403
 Bokkelmann. Propr. (Nørregaard) 247, 248
 Borg, Rasmus Daniel. Ridefoged (Aalholm) 168
 Borre Skanse 329
 Borrehuset 275, 333
 Borreknoed 328, 329, 333, 334, 338
 Borren 329—34
 Borthuus, Otto. Byskriver (Nakskov) 32
 Bræes, Johan Adam. Præst (Holeby) 367
 Brahe, Anna. Nonne (Maribo) 387
 Brahe, Axel til Elved 319
 Bramslykke 297
 Branderslev 17, 223, 224, 263, 289
 Branderslev Kirke 224
 Brandstrup 263

- Brandt. Proprietær (Skovbygaard) 47
 Brasen, Søren (Nykøbing) 384
 Brarup 298, 299
 Bredemad (Aastrup) 328, 334—39
 Bregninge 263, 295, 297
 Bremersvold 295, 331
 Briet (Fejø) 23
 Brinch. Skovrider 78
 Bring. Per til Pæregaard 335.
 Brix, Hans. Professor 403
 Brøholm, H. C. Museumsinspektør 257, 258, 261
 Bruhn. Digemester (Rødby) 326
 Brun, Chatarine Elisabet. G. m. Johan Naus 24.
 Brun, Johan. Borger (Nakskov) 286
 Brun, L. Toldforvalter (Rødby) 322
 Brun. Mads. Kirkeværg (Thoreby) 383
 Bruun. Christen. Bonde (Hjelm) 70
 Brüel. Georg Wilhelm. Forstmand 110, 115
 Brøndegaard, V. J. Magister (Nakskov) 17, 18
 Bukdahl, Jørgen. Forfatter 270
 Bulbro 294
 Busch, Frants Eberhard. Færgemand (Sundby) 380, 381, 385
 Busch, Sophie Amalie. G. m. Peder Fugl 381
 Busch, Sophie Elisabeth. G. m. Frants Busch 381
 Bækkenet (Femø) 18
 Bærner, J. J. Korttegner 336—38
 Bærntsen, Hans. Gaardmand (Langesø) 212, 217—22
 Bøgeskovhuse 219
 Bøgh, Nicolaj. Litteraturhistoriker 154, 155
 Bøtø 228, 230, 231
 Bønned 328, 331, 332
 Cappel, Lauritz Hansen. Præst (Femø) 19
 Carlsfeldt 328, 329, 336, 338
 Christensen, Aage. Lærer (Langesø) 185, 212, 405
 Christensen, Aage: Fra Vesterborg Seminarium. Seminaristernes Oplæring i Havebrug. 185—90
 Christensen, Aage: Gjertrud Handsdatter. Et lollandsk Tidssbillede. 212—22
 Christensen, Balthasar. Overrettsprokurator. Politiker 238
 Christensen, G. Gartner (Lung-holm) 91
 Christian. Udvalgt Prins 332
 Christian II 365
 Christian IV 365
 Christiansdal 293, 294
 Christiansdatter, Margrete (Ønslev) 176
 Christiansen, Peder. Hotelejer (Sortsø) 45
 Christiansen, C. Arvefæster (V. Tirsted) 246, 247
 Christiansen, Carl. Historiker 267
 Christiansen, Georg. Cand. teol. (Holte) 376
 Christiansen, Georg: Et Hundred-aarsminde. 139—42
 Christiansen, Hanne (Sandvaadet) 223
 Christiansen, Hans. Skovfoged (Orehoved) 176, 178, 181
 Christiansen, Tage E. Magister 266, 268
 Christiansholm (Grevskab) 295, 297, 361
 Christianssæde 73, 110, 111, 117, 118, 149
 Christoffersen, Hans. Sadelmager (Brahettrolleborg) 320
 Christoffersen, Povl. Frugtavl (Fejø) 18
 Classen, Peter Herslev. Gehejmekonferensraad (Corselitze) 389, 390, 395
 Classenske Fideikommis 334
 Claus. Hollænder (Bønned) 331
 Clausen, Møller (Paarup) 247
 Clausen-Bagge, Nicolaj. Præst (Tirsted) 155
 Clemen, Foged (Pederstrup) 167
 Clemmensen, Ole. Gaardmand (Ravnsholt) 213
 Cohn, Elias. Bissekræmmer (Kbhvn.) 43
 Colding, Christen Holm. Byfoged (Sakskøbing) 32
 Collin, Edvard. Departementschef 390, 391
 Collin, Elisabeth Kirstine. G. m. Wilh. Kaalund 382
 Collin, Jonas. Finansdeputeret. 390, 394
 Conrad. Præst (Sdr. Kirkeby) 266
 Corselitze 196, 270, 351, 380, 390—94
 la Cour, Marie Sophie. G. m. Søren Thørche 367, 368

- Dahlberg, Erik.** Svensk General-
 kvartermester 153, 154
 Dalby 332
Damb, Peder Andersen. Præst
 (Aastrup) 381
Danckert, Gartner (Gjorslev) 87
Danielsen, Peter. Arvefæster (Skør-
 ringe) 246
Dannemarre 289
Dannemarre Kirke 265
Darfeld, Herman. Borgmester
 (Nakskov) 131
Degenkolw, Ovc. Præst. (Aastrup)
 152
Demen, Linnert van. Kandestøber
 (Nakskov) 171
Dideriksen, Peter (Tvedegaard) 319
Dreier, Ingeniørkaptajn 240
Drewsen, Johan Christian. Industri-
 mand, Politiker 238
Due, Marquor Hansen. Fæstebonde
 (Ringsebølle) 193
Dyrlund, Folmer (Femø) 21
 Døllefjelde 268
Æbbe, Boel (Radsted) 61
Ebbe, Niels Sørensen. Gaardejer
 (Radsted) 52, 54, 55
Ebbesen, Jacop 358
Egebjerg 318
Egebjerg Tvede 318
Egholm (Hovedgaard) 297
Ejegod Mølle 43
Eiwertz, Axel. Svensk Intendant
 267
Ekenstam, Svensk Løjtnant 203
Elberling, Emil. Rigsdagsbibliote-
 kar 402
Elberling, Victor. Rigsdagsbiblio-
 tekær 402
Elkenøre 228, 230, 231
Ellekilde, Hans. Folkemindeforsker
 16
Enehøj (Gunslev) 50
Engelbreth, Søren. Kommitteret
 ved Rentekammeret 230
Engelsborg 294
Engelsted, Emil 253
Engelstoft, Povl. Historiker 261
Engestofte 312
Erik af Pommern 364
Erik Plovpenning 348
Eriksøn, Oluf. Præst (Nysted) 359,
 365
Erlands, Maren (Nakskov) 168
Errindlev 143, 191, 192, 275, 295,
 297
Erslev, Kristian. Historiker 341.
- Eske, L. Larsen.** Gaardejer (Øns-
 lev) 140
Eskildstrup 299
Euch. Joh. von. Katolsk Ærkebi-
 skop 3, 5
Falkerslev 299
Falsters Minder (Nykøbing) 144
Faye, Bestyrer (Nakskov) 207
Fejø 16, 23—27, 291, 295—296, 400
Fejø Kirke 23—25
Femø 16, 18—23, 295, 296
Femø Kirke 19—21, 400
Fibiger, Jac. Scavenius. Oberstløj-
 nant 107
de Fischer, Peter Efraim. Præst
 (Helsingør) 81
Flindt, Henry August. Landskabs-
 gartner (Kbhvn.) 81
Frantsdatter, Anne (Nakskov) 127
Frederik I 365
Frederik IV 381
Frederik VII 390, 394
Frederik Sværdfejer (Abildtorpe)
 168, 283
Frederiksen, Erhard. Landøkonom
 2, 202, 204
Frederiksen, Johan Ditlev (Højby-
 gaards Sukkerfabrik) 202
Friberg, Andreas. Litteraturhistori-
 ker 392
Friderichsen, Johan Ditlev. Gods-
 ejer (Nøbbøllegaard) 245
Frigast, Jacob. Bager (Nykøbing)
 43
Friis, J. C. Forvalter (Pederstrup)
 215
Friis, Jacob Jørgen Frederik. Læ-
 rer, Forfatter (Nakskov) 189, 371
Frimodt, Jens Christian Rudolph.
 Præst (Kbhvn.) 184
From, Karl Josva. Købmand,
 Brændevinsbrænder (Nykøbing)
 38
Frølich, Lorentz. Kunstmaler 155
Fugl, Julius Henrik. Amtsfuldnæg-
 tig (Nykøbing) 396
Fugl, Peder Nielsen. Færgemand
 (Sundby) 381, 382, 385
Fuglsang (Birket) 226
Fuglsang (Thoreby) 297
Fuglsang, Anthon: Da Kvægpe-
 sten rasede paa Lolland-Falster
 1777, 227—31
Fuglsang, Anthon: To lollandske
 Amtsforvaltere. 395—96
Fuglse 191, 291, 294—97, 371
Færgelandet 293

- G**aa**ben**se 230, 393, 395
 Gaardmand P. N., Forstander (Næsgaard) 271—72, 276, 331
 Gabel, Christian Carl von. Stiftamtmand 382
 Gad, Peter Chr. Stenersen. Biskop 394
 Galgekroen (Ønslev) 137
 Galgenbjerg (Femø) 21
 Gammelgaard 294, 402
 Garbo, Axel. Dr. phil., Præst 400
 Gedalia, Gottlieb Abrahamsen. Baron, Bankier 151
 Gedesby 299, 400
 Gedesby Skanse 104
 Gedser 5, 6, 331
 Geelmann, Michael. Guldsmed (Nakskov) 32, 33
 Germansen, Hans (Ønslev) 141
 Gersdorff-Hardenberg-Reventlow. Grevinde 106
 Gertrud (Abildtorpe) 168, 283
 Giordsen, Claus. Kansler 335, 336
 Gjershøj (Gunslev) 49
 Glahn, Adam Vilhadt. Præst (Væggerløse) 235, 236
 Gleerup, Asmund Christian. Politiker 246
 Gloslunde 289
 Gloslunde Kirke 402
 Glostrup (Købelev) 225
 Godsted 295, 297
 Goldschmidt, Meir Aron. Forfatter 155
 Grandjean, Poul Bredo. Arkivar 365
 Grundtvig, Svend Hersleb. Folke­mindeforsker 16, 155
 Grymer, Ernst. Frugtavlser (Femø) 18
 Grymer, Jørgen Frandsen (Femø) 18
 Grænge 379
 Græshave Kirke 402
 Grøn, A. Howard. Professor 119
 Grøn, A. Howard; C. D. F. Reventlow som Naturvidenskabs­mand og Skovbruger 109—19
 Grønsund 230, 275, 333, 380
 Grønsund Færgested 196—201, 328
 Gude, Dorothea (Hunseby) 309
 Gude, Elisabeth (Hunseby) 308
 Gude, Louise (Hunseby) 308
 Gude, Ludvig Jacob Mendel. Præst (Hunseby) 303—15
 Guldborg 313, 344
 Guldborgland 52, 53, 56
 Guldborgland (Baroni) 297
 Guldborgsund 230, 297, 299
 Gunder, Pige (Nakskov) 283
 Gunders Sten (Væggerløse) 138
 Gunner (Kastager) 225
 Gunslev 45—51, 234, 299
 Gurreby 289, 293
 Gurreby Kirke 402
Haagensdatter, Birthe Marie (Sundby) 384
 Hackenburg, Barbara Cathrine. G. m. Wilh. Kaalund 382
 Hacquart, Philip. Læge 401
 Hage, Christopher Theodor Friedenreich. Konsul (Nakskov) 323, 326
 Hald, Anders. Artillerist 179
 Hald, Kristian. Dr. phil. 399
 Hall, Carl Christian. Minister 155
 Halsted 226, 289, 293
 Halsted Kloster 226, 294
 Hamborgskoven 270
 Hammer, Edvard Snedorph. Præst (Herlufmagle) 372
 Hammer, Jørgen Pedersen. Byfoged (Nakskov) 132
 Hans, Boes. Borger (Nakskov) 168
 Hans Færgemand (Sundby) 378, 379, 385
 Hans Guldsmed (Nakskov) 132
 Hans Kortlevende. Færgemand (Sundby) 377, 378, 385
 Hansdatter, Dorthe. G. m. Peder Andersen 120
 Hansdatter, Elisabeth. G. m. Folmer Jacobsen Lunge 318
 Hansdatter, Giertrud (Langesø) 212—22
 Hansdatter, Karen. G. m. Hans Hansen Raag 213
 Hansdatter, Karen (Aastrup) 381
 Hansen, Gaardfæster, Taagerupgaard 245
 Hansen, Abraham. Gaardmand (Langesø) 217, 220—22
 Hansen, Adolph Thorkild (Rødby) 320, 322, 324
 Hansen, Anders. Byskriver (Nakskov) 131
 Hansen, Anton. Postfører (Fejø) 18
 Hansen, Carl Adam. Stiftsfysikus (Nysted) 360
 Hansen, Christen. Vognmand (Aarhus) 371
 Hansen, Christian Erhard. Præst (Ønslev) 235, 238, 245

- Hansen, Christoffer (Brahetrolle-
borg) 320
- Hansen, Frederik. Førstelærer
(Horbelev) 157
- Hansen, H.. Gartnerelev (Lung-
holm) 88
- Hansen, H. M.. Gartner (Knu-
thenborg) 95
- Hansen, Hans. Færgemand (Grøn-
sund) 196, 198
- Hansen, Hans. Husmand (Olstrup)
143
- Hansen, Hans Christian. Musiker
(Øverup) 140
- Hansen, J. A. Politiker 396
- Hansen, Jacob. Tingskriver (Nak-
skov) 131
- Hansen, Jp. Fæstebonde (Bregnin-
ge) 265
- Hansen, Johan. Landmand (Lines-
lyst) 324
- Hansen, Jørgen (Hunseby) 306
- Hansen, Laurids (Skriver). Raad-
mand (Nakskov) 132
- Hansen, Ludvig Ditlev. Gaardejer
(Lidsø) 320—27
- Hansen, Mads. Sognefoged (Na-
gelsti) 245
- Hansen, Marius. Lektor (Nakskov)
156
- Hansen, Niels. Adjunkt (Nykø-
bing) 103, 235, 237, 238
- Hansen, Peder. Husmand (Lundby)
105, 237, 238, 240, 246, 262
- Hansen, Peter Frederik. Gartner
(Lungholm) 91—95
- Hansen, Rasmus, Lærer (Holeby) 91
- Hansen, T. Husmand (Særslev) 397
- Hansen, Verner. Journalist (Ny-
købing) 158
- Hardenberg 52, 77, 88, 106
- Hardenberg, Erik (il) Hvidkilde 121
- Hardenberg-Reventlow, Birk 294
- Hardenberg-Reventlow (Grevskab)
297
- Harries, Gartner (Maribo) 88
- Hasselriis, Johannes. Slotsgartner
(Jægerspris) 91, 101
- Hasselriis, P. J. Glarmester (Oden-
se) 87
- Hasselriis, Peter Julius. Gartner
(Lungholm) 87—91, 101
- Haugaard, Abraham N. Raadstue-
tjener (Nakskov) 32
- Heinrich (tyske) (Nakskov) 168
- Hellmers. Smedemester (Helsingør)
177
- Hemningsen, Niels. Theolog 275
- Henningsen, Henning. Museums-
inspektør 399
- Henningsen, Henning. Lærer (Hil-
lested) 239?, 245, 247
- Henningsen, Henning. Sagn og
Folketro fra Femø, Føjø, Vejvø
16—30
- Henrichsdatter, Maren (Ringse-
bølle) 192, 193
- Henrichsen, Svend. Gaardmand
(Svinsbjerg) 215
- Henriksen, Hans. Havemand
(Lungholm) 77
- Henriksen, Marie. Lektor (Nak-
skov) 406
- Heramb, Eline. G. m. F. E. Boi-
sen 403
- Herfordt. Branddirektør, Nakskov
217
- Herritslev 295—97, 361, 362
- Hilfling. Købmand (Femø) 21
- Hillested 263
- Hincheldey, Christian. Godsejer
(Orupgaard) 231
- Hindhede, Mikkel. Læge 207
- Hindse, Rasmus. Gaardmand
(Langesø) 215
- Hjelholt, Holger. Arkivar 340
- Hjelm 64, 70
- Hoby 275, 294
- Hoff. Proprietær (Kirstinelund) 245
- Hofman-Bang. Hofjægermester 88
- Hoges Fæland 325
- Holck, Axel. Amsforvalter (Mari-
bo) 10, 272, 273, 276, 312
- Holck, Ida f. Thorlaksen 272—73,
276, 315
- Holck, Johan Christopher. Præst
(Kbhvn.) 312, 314
- Holck, Søren Hagerup. Præst
(Sandby) 314
- Holdensen, Carsten Nielsen. Borg-
mester (Nakskov) 132
- Holdt, J. Præst (Nr. Vedby) 275
- Holeby 191, 192, 294, 388, 405
- Holeby Præstegaard 275, 366—75,
400
- Holm, Anne Sophie. G. m. O. C.
Bjerre (Hunseby) 303—05, 308,
314
- Holm, Hans. Tømremester (Nak-
skov) 218
- Holmegaard (Branderslev) 224
- Holst, Hans. Brændevinsbrænder
(Nykøbing) 38

- Holten-Andersen. Direktør (Kbhvn.) 209
 Horbelev 299
 Horne, Johannes. Soldat 141
 Hornemann. Emil. Komponist 390, 391
 Hornemann, Henriette Christine. G. m. Jonas Collin 390
 Horreby 191, 299
 Horslunde 194, 195, 204, 268, 287—89, 291—93
 Hostrup, Astrid, f. Bojsen 403
 Huge, L. Sogneraadsformand (Egelev) 275
 Humle, Hans (Ønslev) 141
 Humle, Peder. Soldat 141
 Hunseby 268, 297, 302—15
 Hunseby kirke 302—15
 Hunseby Præstegaard 303—15
 Hviid, Hans (Skovhuse) 215
 Hyltofte 326
 Hyllekrog 139, 325
 Høfner, Svend Gotfred. Guldsmed (Sakskøbing) 31—35
 Højbygaard 73, 86, 202
 Højmølle Kro (Ønslev) 137
- Ibsen, S. Politimester (Rødby) 249**
 Idstrup 299
 Ingvordsen, Laurens. Brygger (Maribo) 387—89
 Isaksen, Birger: Stormfloden 1872 143
 Isaksen, Birger: Vestlollandske folkeminder 223—26
 Isaksen, Birger: Ludvig Ditlev Hansen. Et Livsbillede 320—27
 Isaksen, Ingeborg. G. m. Birger Isaksen 223
 Issen, Jens. Spillemand (Nakskov) 173
 Iversen, Edvard. Sadelmager (Horslunde) 194, 195
 Iversen, Kristian A. Overasst. i Postvæsnet (Kbhvn.) 195
 Iversen, Poul Ewald: En gammel lollandsk Slægt fra Fuglse Herred 191—95
- Jacobsen, J. C. Brygger (Kbhvn.) 155, 183**
 Jacobsen, Jens. Væbner (Radsted) 317
 Jens. Præst (Holeby) 387
 Jensen, Gartner (Hardenberg) 77
 Jensen, Abraham. Gaardmand (Langesø) 214—17
- Jensen, Borkert. Raadmand (Nakskov) 132
 Jensen, Daniel. Kirkevæрге (Femø) 19
 Jensen, Jens Peter. Væver (Sortsø) 254
 Jensen, Niels. Gartner (Juellinge) 186
 Jensen, Niels af Bredemad 334
 Jensen, Niels. Bonde (Tjennemarke) 123
 Jensen, Niels. Borger (Nakskov) 174
 Jensen, P. Kommunalærer (Nykøbing) 145
 Jensen, Sander (Utterslev) 213
 Jespersen, Ole. Gaardmand (Langesø) 214, 216, 217
 Jessen. Byfoged (Svendborg) 394
 Johan den Milde. Greve 348
 Johanne. Jordemoder (Nakskov) 175
 Johansen, Just. Skibsfører (Faaborg)
 Johansen, Noline. G. m. Ludvig Ditlev Hansen 321—27
 Johnson, Margrethe. Svensk Missionær 203
 Jomfruhøj, store (Gunslev) 49
 Juellinge 294
 Junior, Hans Jochum. Færgemand (Sundby) 384, 385
 Junior, Jørgen (Sundby) 384
 Junior, Jørgen Hansen. Købmand (Sakskøbing) 384
 Juul, Peder, Parcellist (Sandby) 223
 Jyde, Anders Madsen. Raadmand (Nakskov) 122, 133
 Jyde, Peder (Branderslev) 224
 Jørgen. Apoteker (Nakskov) 132
 Jørgen Fyrbøder. Færgemand (Sundby) 379, 385
 Jørgen. Vægter (Nakskov) 168
 Jørgensen, Chr. Redaktør (Nykøbing) 102
 Jørgensen, Christian (Nordlunde) 226
 Jørgensen, Ellen. Historiker 365
 Jørgensen, J.: Af Sundby Færgesteds Historie fra de ældste Tider til 1867. 376—86
 Jørgensen, Jeppe (Aastrup) 381
 Jørgensen, Jørgen. Godsejer (Søllestedgaard) 314
 Jørgensen, Jørgen. Adjunkt 375
 Jørgensen. Gaardmand (Østofte) 246

- Jørgensen, Lars. Gaardmand (Soesmarke) 64
- Jørgensen, Laurine Dorthea. G. m. S. H. Holck 314
- Jørgensen, Svend. Lærer (Toreby, Landet-Ryde) 157, 270, 276, 406
- Jørgensen, Svend. Fra Bogverdenen 146—55, 261—70, 398—404
- Jørgensen, Svend: Mindeord 271—73
- Jørgensen, Svend: Fra den gamle Holeby Præstegaard 366—75
- K**aalund, Else Marie. G. m. Rasmus Olesen 382
- Kaalund, Engel Christine Elisabet (Sundby) 382
- Kaalund, Sophie Amalie (Sundby) 382
- Kaalund, Wilhelm. Færgemand (Sundby) 382, 383, 385
- Kaare, Rasmus Rasmussen. Gaardmand (Gerringe) 246
- Kappel 204
- Kappel Kirke 265
- Karen. Pige (Nakskov) 168
- Karen. Sy pige (Nakskov) 168
- Karen. G. m. Linnert van Demen 171, 172
- Karleby 263, 299
- Karleby, Vester 289
- Kastager 225
- Katbanken (Femø) 20
- Kehlet. Kvaksalver (Kbhvn.) 230
- Kelslykke 226
- Kettinge 297, 298
- Kippinge 138, 299
- Kirk, J. Yde. Lærer 268
- Kirkeby, Nørre 298, 299, 350
- Kirkeby, Sønder 298, 299, 318, 350
- Kirkeby, Sønder Kirke 266
- Kirkegrunden (ved Femø) 28
- Kirkegrunde (ved Vejv) 28
- Kiærulff, Knud. Birkedommer (Nykøbing) 231
- Kjærstrup 295
- Klessens, J.: Mine Polakminder fra Lolland-Falster I—15
- Klessens, Jacobus Petrus. Katolsk Præst (Maribo) 6, 15
- Knipschildt. Forpagter 208
- Knub, Jens. Birkedommer. Færgemand (Sundby) 383, 385
- Knub, Maren. G. m. Jens Knub 383, 385
- Knub, Samuel Lucas. Skolediscipel (Sundby) 383
- Knud. Bager (Nakskov) 168
- Knudsdatter, Bodil. G. m. Anders Jensen Lykkesen 193
- Knudsen, Gunnar. Kontorchef (Stednavneudvalget) 328
- Knuth, Eggert Christopher. Greve (Knuthenborg) 152
- Knuth, Frederik Markus. Greve (Knuthenborg) 261—64, 303, 305, 311, 314
- Knuth, Karen. Grevinde, f. Rothe (Knuthenborg) 305, 311
- Knuthenborg 229, 295, 296, 312, 317
- Koch, Hans Peter Gyllembourg. Præst (Sdr. Kirkeby) 155
- Kock, Ole. Præst (Kbhvn.) 126
- Kolbye, V. Fabriksbestyrer (Maribo) 3, 9, 276
- Kolbye, V.: Svensk og polsk Arbejdskraft til Lolland-Falsters Roemarker 202—11
- Kollinggaard (Vejleby) 268
- Kongsnæs (Aastrup) 328, 329, 338, 339
- Kornerup, Bjørn. Overarkivar, Dr. teol. 154
- Kradepohl, Thomas. Degn (Birket) 143, 144
- Krag, Anders. Præst (Nakskov) 122
- Kraghave 299
- Kramnitze 325, 326
- Krebs, Hans Peter Thostrup. Kapellan (Tirsted) 105
- Kring, L. Viceskoleinspektør (Nykøbing) 406
- Kristensen, Møller (Fejv) 18
- Kristoffer I 348, 353
- Kristoffer II. Hertug 348
- Krog, Andreas Laurits. Præst (Majbølle) 106
- Krogsbølle 293, 398
- Kronmand, Frederikke Wilhelmine. G. m. Hans Jochum Junior 384, 385
- Kronmand, Johan Christian. Forpagter (Raahavegaard) 384
- Krukholm 136
- Krøhnke. Jernbaneingeniør 151, 152
- Krønge 371
- Kuld, Otto Jensen (Skovbølle) 275
- Kuske Jens. »Klog Mand« (Sakskøbing) 68
- Kyststræde (Branderslev) 223, 224
- Købelev 17, 225, 289
- Købke Knudsen, Gertrud. Arkivar. 148

- Landet** 289
Landet Kirke 402
Landorph, Hans. Amtmand (Nykøbing) 382
Langberg, Harald Svenn. Magister 275, 405
Lange, Johan. Magister 95
Langesø 214, 218
Langet (Radsted) 57, 58
Larsen, Alfred. Grosserer (Nakskov) 157, 406
Larsen, Alfred: Nakskov 1618—1626. Et Studie over »Perlestikkerbogen« 120—36, 161—75, 279—90
Larsen, Alfred: En gammel »Forpligt« 143—44
Larsen, Elise. Enke (Rødby) 91
Larsen, J. H. Topograf 367
Larsen, Margrethe. G. m. Niels Peter Larsen 52
Larsen, Mogens. Havemand (Lungholm) 78
Larsen, Niels. Gartner (Lungholm) 76—78, 81—96
Larsen, Niels Peter. Gaardejer (Rørbæk) 52
Larsen, Otto: Bondelivsskildringer fra Nordøstlolland 52—72
Larsen, Peter. Borger (Maribo) 388
Larsen, Rasmus (Eskildstrup) 176
Larsen, Søren. Gaardmand (Olstrup) 143
Larsen, W. P. Billedhugger 257, 258
Lasse, Borger (Nakskov) 168
Laub, Vilh. Fr. Redaktør (Nykøbing) 234, 235
Laurens. Degn (Maribo) 387
Laurens. Præst (Tillitze) 387
Laurensen, Anders. Hovedsmand (Kbhvn.) 317
Lauridsen, K. P. Lærer (Næsgaard) 201
Laursdatter, Johanne. G. m. Hans Hansen Raag 213
Laursen, Svend. Adjunkt (Maribo) 276, 340, 406
Laursen, Svend: Fra Bogverdenen 257—61
Lavridsen, Bo. Borgmester (Nakskov) 132
Lavridses, Dorthé (Nakskov) 168
Lehmann, Joh. Chr. Jul. Toldinspektør (Nykøbing) 42
Lehn, Abraham. Godsejer (Fuglsang) 382
Lehn, Poul Abraham. Baron (Lungholm) 73
Lem, Niels Andersen. Murermester (Nakskov) 217
Lidsø 322—24
Lillebrænde 268, 299, 318, 319
Lilø 23
Lind, Egmont. Konservator, Nationalmuseet 266, 274
Lindberg, Jacob Christian. Præst (Tingsted)
Lindhardt, Johanne Kirstine. G. m. Jørgen Hansen Junior 384
Lindholm, Hans. Lærer (Staureby) 190
Lineslyst = Strandholm 323—27
Lisse, Christian: Hvor laa Folmer Jacobsen Lunges Tvede? 316—19
Lodsborren (Aastrup) 334
Lodvigs, Karen (Nakskov) 286
Lohse, Elisabeth (Uglemose) 223
Lommelev 258, 298
Lorenzen, Vilh.: En Mariboborger i Senkatolicismens Dage 387—89
Lublin. Jøde (Nykøbing) 43
Lund, Christen Andersen. Præst (Holeby) 367, 368
Lund, Johan Peter. Guldsmed (Sakskøbing) 32
Lunge, Anders Jacobsen. Rigshovmester 316
Lunge, Folmer Jacobsen. Rigsraad 316—19
Lunge, Jacob Olsen. Ridder 317
Lunge, Jacob Olufsen. Rigsraad 316
Lunge, Jens Olsen. Væbner (Falkerslev) 317
Lunge, Jesse. Væbner 318
Lunge, Lisbeth. G. m. Palle Rosenkrantz 401
Lunge, Niels Jacobsen 316
Lunge, Per Olsen. Væbner 317
Lungholm 73—102, 110
Lungholm Have 73—102
Lunn, Tage. Præst (Birket) 157
Lykkesen, Slægten 191—95
Lykkesen, Anders. Bonde (Holeby) 191
Lykkesen, Anders Jensen. Bonde (Ringsebølle) 192
Lykkesen, Hans. Haandværker (Rødby) 194
Lykkesen, Hans Jensen 193
Lykkesen, Hans Rasmussen. Bonde (Holeby) 192

- Lykkesen. Hans Rasmussen. Borger (Rødby) 192
- Lykkesen, Iver Rasmussen. Skomager (Rødby) 194
- Lykkesen. Jens Hansen. Gaardmand (Ringsebølle) 192
- Lykkesen. Jørgen Hansen. Gaardmand (Ringsebølle) 192
- Lykkesen. Lauritz. Selvejer (Holeby) 191
- Lykkesen. Niels Rasmussen. Fæstebonde (Taagerup) 192
- Lykkesen. Rasmus. Fæstebonde (Holeby) 191
- Lykkesen. Rasmus Hansen. Fæstebonde (Holeby) 192
- Lykkesen. Rasmus Hansen. Værts-husholder, Bødker (Rødby) 194
- Lykkesen. Rasmus Iversen. Sadelmager (Stege) 194, 195
- Lynghby, Mette Katrine. G. m. Vilh. Thaning 314
- Lynghby, Peder. Landvæsenksommissær (Nakskov) 32
- Lütken, Otto Diderik. Præst (Karleby) 235
- Lytting, Hans. Kedelsmed (Nakskov) 175
- Lützow, Adam Tobias. General 176—80, 182, 184
- Lützow, Anthonette Elisabeth (Helsingør) 178
- Lützow, Christian Wigand (Helsingør)
- Lützow, Eleonore Christine. G. m. Anton Frederik Tscherning 177—84
- Løjmand, Hans. Gaardmand (Maglebrænde)
- Løjtofte 289, 293
- Løvenskjold, Sophie C. Baronesse Bertouch-Lehn 91
- Løye, Hans Pedersen. Skipper (Nykøbing) 384
- M**adsen, Claus. Kaptajn (Midelfart) 107
- Madsen, F. C. Forpagter (Højbygaard) 90
- Madsen, Niels (Kræmmer). Raadmand (Nakskov) 133
- Madsen, Peder. Gaardmand (Lommelev) 258
- Madsen, Poul. Borger (Nakskov) 167
- Maglebrænde 299
- Majbølle 56
- Malene (Nakskov) 168
- Mansa. Skovrider (Svendstedgaard) 182
- Marcher. H. Godsinspektør (Lung-holm) 94
- Maren. Pige (Nakskov) 283
- Maren. G. m. Hans Christoffersen 320
- Margrethe. Dronning 334
- Maribo 7, 9—14, 31, 39, 102, 104—05, 152, 156, 165, 244—52, 291, 294—97, 300, 387—89
- Maribo Domkirke 148
- Maribo katolske Kirke 8. 12. 206
- Maribo Kloster 295, 300, 388
- Mariebjerg 204
- Markmand, Per Jensen. Væbner (Thorp) 318
- Marrike. Hollænder (Bønned) 331
- Marstrand, Vilhelm: Nysted Bys Oprindelse og ældste Historie 341—65
- Martensen, Hans Lassen. Biskop 309, 311
- Mathis. Tysk Snedker (Nakskov) 168
- Mathiesen, Diderich. Bartskeerer (Nakskov) 131
- Mathiesen, Hugo. Historiker 365
- Meincke, Edvard. Proprietær (Skovnæs) 327
- Meinig, Herman Carl. Birkedommer (Nøddebo) 314
- Meinig, Marie Henriette Amalie. G. m. L. J. M. Gude 303—15
- Mensen, Valdemar Henrik. Politichef (København) 4, 15
- Meyer, Poul. Dr. phil. 398
- Milthers, V. Geolog 147
- Mogensen, Anders. Borger (Haderslev) 120
- Mogensen, Lars P. Arbejdsmand (Branderslev) 223
- Moltke, Adam Gottlob. Statsminister 231
- Moltke, Adam Wilhelm. Minister 183
- Moltke, Anton Carl Frederik. General 141
- Monrad, D. G. Biskop. Minister 151, 154—55, 261—63
- Morsby, Knud: Voldstederne Trælleborg og Bredemark i Aastrup Sogn 328—40
- Mortensen, Didrik. Karl (Nakskov) 286

- Mortensen, L. D. N. Skomager-
 mester (Rødby) 320, 327
 Moseby 332, 335
 Moseby Birk 335
 Mosegaard (Nordlunde) 226
 Munch, Andreas (Kbhvn.) 155
 Munch, P. Overbibliotekar (Ny-
 købing) 145
 Munk, Kaj. Digter, Præst 156,
 275, 276
 Munk, Kristine. Adelsdame 178
 Musse 291, 295—99
 Musse, Jørgen. Gaardmand 213
 Myggefjed 323, 325, 326
 Müller, Forvalter (Henriksdal) 233
 Müller, Peter Erasmus. Forst-
 mand, Zoolog 117, 118
 Mynster, Constance. G. m. Peter
 Bergenhammer 315
 Mynster, J. P. Biskop 315
 Mynster, Nicoline Mathilde. G. m.
 Peter Bergenhammer 315
 Mynster, Ole Hieronymus. Profes-
 sor 315
 Møllebanken (Nr. Vedby) 274
 Møller, Christian Ditlev. Forpag-
 ter (Skelstoft) 188
 Møller, Hans. Havemand (Lung-
 holm) 77
 Møller, Hans Andersen. Arrest-
 forvarer (Kolding) 396
 Møller, J. S. Kredslæge 138
 Møller, Mathias. Borgmester, By-
 foged (Nykøbing) 241, 243
 Mørch-Hansen, Mouritz. Kateket,
 Politiker (Nykøbing) 102, 103
 Moss, Christen. Sognefoged (Hille-
 sted) 245
 Nabe-Nielsen, F. Fuldmægtig
 (Nykøbing) 145
 Nabe-Nielsen, F.: Falsters egns-
 historiske Arkiv 144—46
 Nagel, Peter (Fejøl) 19
 Nagelstj 228, 377, 379
 Nakskov 8, 11, 19, 31, 32, 37,
 108, 120—36, 152, 161—78, 188,
 268, 279—90, 291, 292—94, 398
 Nakskov Fjord 29
 Nakskov katolske Kirke 206
 Nakskov Kirke 148
 Nakskov Ladegaard 224
 Nakskov Landsogn 293
 Nakskov Latinskole 287—90
 Nakskov Sukkerfabrik 203, 204
 Nannestad (Vesterborg) 187
 Naus, Johan. Kopperhandler (Ny-
 købing) 24
 Nicolaus, N. Hører (Nakskov) 287
 Niels, Karl (Nakskov) 282
 Niels, Klejnsmed (Maribo) 388
 Niels »Store« (Radsted) 69—71
 Nielsen, Postfører (Vejrøl) 18
 Nielsen, Carl. Baadebygger (Fejøl)
 18
 Nielsen, Christian (Sandby) 223
 Nielsen, Hans. Gaardmand (Lan-
 gesøl) 215
 Nielsen, Joachim. Kapellan (Nak-
 skov) 165
 Nielsen, Lars (Snøde) 76
 Nielsen, Mads. Borger (Nakskov)
 282
 Nielsen, Malvine (Sandby) 223
 Nielsen, Peder. Præst (Nysted) 359,
 365
 Nielsen, Peder. Borger (Rødby)
 193
 Nielsen, Rasmus: Lolland-Falster
 under Vaaben 102—08
 Nielsen, Rasmus: Galgækroen 137
 Nielsen, Rasmus: Bonderøret paa
 Lolland-Falster 1842—46. Fal-
 sters og Lollands Landbofor-
 eninger 232—52
 Nielsen, Richard. Amtsfuldægtig
 (Nykøbing) 157, 276, 406
 Nielsen, Simon. Færgemand
 (Sandby) 379, 380, 385
 Nilsson, N. T. Landbrugskandidat
 (Maribo) 95
 Nissen, Proprietær (Boderup) 368
 Nobel, E. F. Tobaksfabrikant (Ny-
 købing) 38, 39
 Nordlunde 226, 289
 Norn, Otto. Museumsinspektør
 148, 398
 Nybølle (Horslunde) 294
 Nygaard (Vejrøl) 27, 28
 Nykøbing 8, 11, 36—44, 102, 104,
 107—08, 144, 146, 152, 196, 233,
 244, 269—70, 291, 298—300,
 331, 338, 344, 376—86, 391—94
 Nykøbing, katolsk Kirke 206
 Nykøbing Kirke 400
 Nykøbing Landsogn 299
 Nyrop, Christopher. Præst (Nr.
 Vedby) 177
 Nysted 31, 268, 291, 296—98,
 341—65, 388, 400
 Nysted Kloster 341, 348—49,
 353—55, 364—65, 398
 Næs (Aastrup) 329—30, 333—34,
 380
 Næsby 294

- Næsbæk 325
 Næsgaard (Aastrup) 198—201,
 271, 334
 Nøbbet 189, 294
 Nøbbøllegaard (Holeby) 202
 Nøbbøllegaard (Nr. Kirkeby) 298
 Nørlund, Poul. Direktør. National-
 museet 340
 Nørreby (Femø) 19
 Nørregaard, Georg: Næringslivet i
 Nykøbing i 1840'erne. 36—44
- O**berberg, Johannes. Rentemester:
 378, 386
 Odinkar. Biskop 362
 Oelsen, Hans. Gaardmand (Ore)
 214
 Oelsen, Rasmus. Gaardmand
 (Svinsbjerg) 214, 220
 Olesen, Hans. Gaardmand (Sædinge)
 105, 239, 242, 245—48, 250
 Olesen, Rasmus. Forpagter (Ul-
 riksdal) 382
 Olsdatter, Sara (Langesø) 214
 Olsen, Chr. (Farnæs) 45
 Olsen, Chr.: Gravhøje i Gunslev
 Sogn 45—51
 Olsen, Chr.: Smedelavs fra Skov-
 by 253—55
 Olsen, Christian (Købelev Skov)
 225
 Olsen, H. Fr. Lærer (Vejringe) 152
 Olsen, Mads. Smed (Radsted) 57,
 58
 Olstrup 143, 295, 297
 Olstrupgaard 73
 Olufsdatter, Karen. G. m. Hans
 Jensen Lykkesen 193
 Opager 204, 268, 275
 Oppermann, Adolf. Forstmand 119
 Oppermann, C. V. Skovrider
 (Brahetrolleborg) 112
 Ore 293
 Orebygaard 297, 313
 Orm, Jens Nielsen. Sognefoged
 (Næs) 381
 Ortved, Edvard. Katolsk Præst
 (Kbhvn.) 2, 206
 Ottesen, Jens. Raadmand (Nak-
 skov) 133
 Oxe, Peder. Lensmand 398
 Oxholm, Waldemar Henry Theo-
 dor. Stiftamtmand (Nykøbing)
 210
- P**eder. Bager (Nakskov) 131
 Peder. Biskop 317
 Peder. Guldsmed (Sakskøbing) 31
- Pedersdatter. Birthe Kirstine. G.
 m. J. C. Schmidt 384
 Pedersen, Hans. Byskriver (Nak-
 skov) 133
 Pedersen, Hans. Borger (Maribo)
 388, 389
 Pedersen, Hans. Præst (Maribo)
 387, 389
 Pedersen, Hans. Havemand (Lung-
 holm) 77
 Pedersen, Jens. Vognmand (Nak-
 skov) 132, 168
 Pedersen, Laurids. Forpagter (Bøn-
 ned) 332
 Pedersen, Margrethe. G. m. Johan
 Christian Kronmand 384
 Pedersen, P. A. Sognefoged
 (Femø) 18
 Pedersen, Rasmus. Forpagter
 (Bønned) 332
 Pedersen, Rasmus. Bonde (Tvede-
 gaard) 319
 Pederstrup 87, 88, 110, 111, 117,
 149, 150, 156, 218, 219
 Perlestikker. Anders Pedersen.
 Præst (Nakskov) 120—36, 161—
 75, 279—90
 Petersen, Anders. Havemand
 (Lungholm) 77
 Petersen, Arthur. Højskoleforstan-
 der (Søllested) 149
 Petersen, Hjalmar. Sømand (Fejø)
 18
 Petersen, Lars (Smedclavs) (Skov-
 by) 253—55
 Petri, Axel: Et Minde fra Grøn-
 sund Færgested under Besættel-
 sen. 196—201
 Ploug, Carl. Politiker 155
 Pontoppidan, Otto Reinhard Emil.
 Præst (Holeby) 373, 374
 Posselt, Henrik. Præst (Holeby)
 367, 371, 372
 Poulsen, A. S. Biskop 314
 Poulsen, Einer: En falstersk Bon-
 depiges Skæbne. Bodil Rasmus-
 sen fra Ønslev, der blev Marts-
 minister A. F. Tschernings Svi-
 germoder. 176—84
 Poulsen, Einer: En falstersk Hus-
 mands Hyldest til Danmarks
 første Rigsdag 396—97
 Poulsen, Jost. Præst (Nakskov)
 161, 287
 Poulsen, Martin: Ved Juletid i
 Hunseby Kirke og Præstegaard
 for 100 Aar siden 302—15

- Poulsen. P. Sognefoged (Brandstrup) 245, 246
 Priorskov (Hovedgaard) 297
 Pritvitz. Tysk General 141
 Profft. C. Kunstmaler 376
 Præsteborren (Aastrup) 328, 332, 334
 Pæregaarden 335, 337, 338
- Q**ualen, Caroline von (Pederstrup) 150
 Qualen, Emma von (Pederstrup) 150
- R**aag, Hans Hansen. Gaardmand (Ravnsholt) 213
 Raagø 18, 23, 25
 Raahavegaard 86
 Raben, Amalie. Komtesse (Aalholm) 404
 Radbjerg 258
 Radsted 52, 54, 57, 58, 65, 66, 401
 Rahbek, Karen Margrethe (Kamma) f. Heger 367, 368
 Rahbek, Knud Lyhne. Digter 368
 Raklev. Konservator (Nationalmuseet) 45—48
 Rasmussen, Smed (Sakskøbing) 68
 Rasmussen, Agate. G. m. Lars Petersen 253, 254
 Rasmussen, Alexander. Læge (Sakskøbing) 385
 Rasmussen, Bodil (Ønslev) 176—84
 Rasmussen, C. Sogneforstander (Væggerløse) 232
 Rasmussen, Carl Mogens. Færgemand (Sundby) 384, 385
 Rasmussen, Hans. Sognefoged (Egense) 237, 238, 240, 275
 Rasmussen, Niels. Borger (Maribo) 388
 Rasmussen, Niels. Borger (Sakskøbing) 32
 Rasmussen, Peder (Købelev) 223
 Rasmussen, Rasmus. Borgmester (Køge) 227, 231
 Rasmussen, Søren. Lærer (Bjrnæs)
 Rasmussen, V. Ravnsholt: Træk af Retskredsens Historie paa Lolland-Falster. 291—301
 Ravn, Hans. Amtsforsvalter (Nykøbing) 381, 386
 Ravnsborg (Lolland) 23
 Ravnsborg (Falster) 350
 Ravnsby 25, 146, 403
 Ravnsø 350
- Ravnsholt 294
 Ravnstrup 298, 316, 350
 Reberg, Curt (Conrad). Væbner (Thorp) 318
 Regel, Niels. Præst (Arninge) 165
 Rennemann, Thomas Chr. Amtsforsvalter (Halsted) 395
 Resen, Hans. Biskop 126
 Reventlow, Benedicte. Grevinde 118, 149
 Reventlow, Christian Ditlev. Greve (Pederstrup) 106, 112, 311
 Reventlow, Chr. Ditlev Frederik. Statsminister 109—119, 149, 156, 185, 187, 218
 Reventlow, Christian Einar. Greve 150
 Reventlow, Ditlev Chr. Ernst, Greve 320—22
 Reventlow, Frederik. Greve. Stiftamtmand 156, 201, 274, 405, 406
 Reventlow, Ludvig. Greve 150
 Reventlow, Malvine. Komtesse 149
 Reventlow Museet 112, 117, 156, 406
 Rode, Ole. Gaardmand (Gedesby) 103, 239, 240
 Rolykke 225
 Rosendahl, Erik Peter. Rektor (Nykøbing) 391
 Rosendahl, Mathias Clausen. Guldsmed (Sakskøbing) 31
 Rosenkrantz, Jørgen (Krenkerup) 400, 401
 Rosenkrantz, Palle. Lensmand (Krenkerup) 74, 400
 Rosenørn-Lehn, Frederik. Lensbaron (Oreby) 276
 Rosenørn-Lehn, Otto Ditlev. Baron. Minister 313
 Rosnæslund. Gaard (Langesø) 212, 214, 217—19, 221
 Russell, Aage. Museumsinspektør 148
 Royahl. Vilhelm. Borger (Sakskøbing) 32
 Rud, Borkert. Kommandant (Sæbyholm) 165
 Ryde 204, 289
 Ryde Kirke 402
 Rye, Olaf. General 140, 141
 Rævestenen (Kippinge) 138
 Rødby 31, 108, 151—52, 191—94, 264, 291, 294—96, 321—24
 Rødby Fjord 323—25
 Rødby Fælånd 323

- Rødby Kirke 400
 Rødby Mark 139
 Rønnow, Anna. G. m. Erik Har-
 denberg 121
 Rørdam, Bolette Ingeborg, f. Ol-
 sen 374
 Rørdam, Hans Kristian. Præst
 (Holeby) 373
 Rørdam, Valdemar. Digter 373—75
- Sadolin, Hans Jørgensen. Præst**
 (Thoreby) 377
 Salicath, F. Direktør (Strandholm)
 324
 Sambersdatter, Margrethe. G. m.
 Hertug Kristoffer 348
 Sandbjerg 293
 Sandby 17, 168, 224—25, 263,
 288—89
 Sandbygaard 224—25
 Sandøe, Jens. Præst (Thoreby)
 383—84
 Saksøbing 14, 15, 31—35, 68—70,
 106, 267, 270, 291, 296—98, 344
 Saksøbing Kirke 400
 Sauntved. Præst (Holeby) 405
 Schaffalitzky de Muckadell. Grev-
 inde 321
 Scheel, Clara Charlotte Fanny. G.
 m. P. H. Classen 391, 392, 394
 Scheel, Heinrich Otto von. Officer,
 Historiker 339
 Scheel, Jørgen. Byfoged (Stubbe-
 købing) 319
 Schierbeck, N. P. Toldinspektør
 (Nykøbing) 42
 Schleppegrell, Frederik Adolph.
 General 141
 Schmidt, August F. Folkeminde-
 samler 157, 268, 274, 405
 Schmidt, Helene. G. m. Henrik
 Posselt 371, 372
 Schmidt, Johan Christopher. Fær-
 gemand (Sundby) 384, 385
 Schmidt, Peter Christian. Køb-
 mand (Ringsted) 371
 Schwabe, Adam. Kandestøber
 (Nakskov) 171, 172
 Sidenius, Diderik Nikolaj Blicher.
 Lærer (Skovby) 233, 237—39
 Sidenius, Isak. Brændevinsbrønder.
 Politiker (Nykøbing) 38, 102
 Sidenius, Knud B. Købmand, Po-
 litiker (Maribo) 245—47
 Sidenius, Rasmus. Købmand (Ny-
 købing) 234—35, 239
 Sillestrup 227, 228
- Simensen, Hans. Kirkevæрге
 (Fcmø) 19
 Simmensen, Hans. Borger (Nak-
 skov) 168
 Sjælstofte 139
 Skalkenæs 136, 288
 Skalø 25, 26
 Skelstofte 110
 Skerne (Gundslev) 50
 Skibevejen 10
 Skjelby 299
 Skjerne, Godtfred. Museumsdirek-
 tør 257
 Skov, Olaf. Højskoleforstander
 (Køng) 275
 Skov, Sigvard: En Sølvske af Sax-
 købing-Mesteren Godfred Høf-
 ner. 31—35
 Skovby Mølle 48
 Skovbølle 275
 Skovlænge 289
 Skovlænge Kirke 402
 Skovnæs 10
 Skovynde (Orehoved) 177
 Skriver, Erich (Nakskov) 282
 Skytte, Familien (Grønsund) 196
 Skytte, Borch. Sognefoged (Sys-
 tofte) 234—36, 238—39, 241—
 42, 250
 Skørringe 105
 Skørringegaard 332
 Slemminge 296—97
 Sletterne (Fejøl) 25
 Slotø 156
 Slæbo, Jens Mortensen Lykkesen.
 Borger (Rødby) 192—94
 Slæbo, Morten 192
 Smed, Hans. Gaardmand (Guns-
 lev) 239
 Smed, Lars (Eskildstrup) 176
 Smed, Laurids Rasmussen. Præst
 (Nakskov) 131
 Smedemaren (Thoreby) 151
 Smith, Thomas. Godsinspektør
 (Corselitze) 266
 Soesmarke 64
 Sofiedal (Sandby) 225
 Sonne, Christian Ole Saxtorph.
 Forpagter, Politiker (Rosen-
 lund) 7
 Sonne, O. E. Amsforvalter (Ma-
 ribo) 157, 276, 406
 Sophie. Dronning 331, 378
 Sortsø 45—48
 Sortsø Fredsskov 45, 46, 48
 Sparre, Emmeche (Opagergaard)
 402

- Stablewski, Florian. Ærkebiskop (Posen) 2
 Stadager 299
 Staureby 190
 Steensberg, Axel. Museumsinspektør 150, 265
 Steenstrup, Johannes. Professor, Historiker 399
 Steffensen, Peder. Sogneforstander (Kippinge) 232, 234—36, 238—40
 Stellwagen, Johan Herman Christian. Højesteretsassessor 310, 315
 Sten, Marquard til Bredemad 334
 Stephan Kræmmer. Borger (Nakskov) 286
 Stephansen. Lærer (Hillested) 239. Vistnok Fejl for Henningsen.
 Stokkemærke 10, 204, 289, 296
 Stolberg, Louise. Grevinde 113, 116, 150
 Stoltz, Hermen. Præst (Stubbekøbing) 318
 Storch, Frederik Ludvig. Kunstmaler 371
 Storstenen (Ørslev) 138
 Strandgaard, C. Organist (Stubbekøbing) 338, 339
 Strandholm 323, 324, 327
 Strange, Helene. Forfatterinde 158, 255—56, 275
 Strange, Poul. Gaardmand (Ødegaard) 275
 Stub, Berendt. Ridefoged (Fuglsang) 383
 Stub, Bertel. Hospitalsforstander (Nykøbing) 231
 Stubbekøbing 37, 39, 145, 198—99, 267, 291, 319, 335, 337—39, 344, 361
 Stubbekøbing. Sct. Jørgensgaard 329, 339
 Stubbekøbing. Kongens Jorder 334, 336
 Stubberup 353, 358, 361, 363
 Stubberupgaard 361
 Suhr, Jochum. Præst (Utterslev) 143, 144
 Suhr, Peter. Købmand (Maribo) 84
 Sundby (Falster) 270
 Sundby (Lolland) 376—86
 Sundby Færggaard 376—86
 Syltholm 323—26
 Systofte 299, 334
 Sæby Skov 168
 Sæbyholm 294
 Sædinge 264, 294
 Særslev 334, 335
 Søholt 76, 295
 Søllested 289
 Søllested Kirke 402
 Sølling, Kirstine. G. m. Peter Andreas Andersen 385
 Sønderborg, Thomas. Borger (Nakskov) 168
 Sønderby (Femø) 20
 Sønderkarle (Baroni) 73—75
 Sønderup, Andreas. Raadmand (Nakskov) 32
 Sørensdatter, Christian. G. m. Christen Hansen 371
 Sørensen, Anders. Præst (Horslunde) 165
 Sørensen, Christen. Lærer (Langesø) 212, 213
 Sørensen, Edmund. Billedhugger (Maribo) 275
 Sørensen, Morten. Færgemand (Sundby) 378, 379, 385
 Sørensen, Rasmus. Lærer (Brandstrup, Venslev) 235, 240, 246, 261—64
 Sørensen, Tøger. Raadmand (Nakskov) 131
 Taagerup 138, 192, 295, 297
 Taarup 318
 Tassebæk (Arninge) 293
 Teichmann, Ditlev. Amtsforvalter (Aalholm) 395
 Tesdorpf, Adolph. Godsejer (Pandeberg) 5, 7, 207, 208
 Tesdorpf, Edvard. Godsejer (Ourupgaard) 44, 103, 105
 Thaning, Thyga Elisabeth Kirstine Thomine. G. m. Joh. Christ. Holck 312, 314
 Thaning, Vilhelm. Præst (Hunseby) 314
 Tholle, Johannes. Lungholm Have. Nogle Oplysninger og Betragtninger i Anledning af 100 Aaret for dens Anlæggelse 73—101
 Thomasdatter, Maren. G. m. Abraham Hansen 220
 Thomsen, J., Gæstgiver (Nykøbing) 393, 394
 Thomsen, Marie Hedevig. G. m. Johan H. C. Stellwagen 315
 Thomsen, Svend. Bibliotekar 340
 Thordrup, A. Forretningsfører (Nakskov) 406
 Thoreby 151, 297, 377, 379

- Thorlakson, Carl. Tandlæge
 (Kbhvn.) 272
 Thott, Peder Axelson. Domprovst
 365
 Thyberg, Henriette Oline. G. m.
 Edvard Collin 390
 Thørche, Kathrine Elisabeth Cas-
 cade. G. m. Proprietær Nissen
 368
 Thørche, Peter Christian. Præst
 (Toksværd) 368
 Thørche, Poul Sophus. Urtekræm-
 mer (Kbhvn.) 368
 Thørche, Søren. Præst (Holeby) 367
 Tietgen, C. F. Bankmand 152
 Tillitze 289
 Tillitze Kirke 402
 Tinghusgaard (Horslunde) 293
 Tingsted 299, 300
 Tirsted 105
 Tjennemarke 294
 Tjæreby Birk 331
 Tobiesen, Christoffer Leberecht.
 Præst (Dannemarre) 155
 Torkildstrup 299, 318
 Torslunde 295—97
 Toste, Herremand (Sdr. Kirkeby)
 266
 Toxværd, Henrik Christian. Kroejer
 (Ønslev) 137
 Toxværd, Karen. Folkemindesam-
 ler 274, 405
 Troldstenen (Taagerup) 138—39
 Truelen, Hans. Gaardfæster
 (Græshave) 245, 248
 Trælleborg. Voldsted (Aastrup)
 329—34
 Tscherning, Anthonore (Kbh.) 184
 Tscherning, Anton Frederik. Krigs-
 minister 103, 176—77, 180, 182
 —83.
 Tscherning, Eilert Peter. Major
 (Frederiksværk) 182
 Tscherning, Elconore Christine. f.
 Lützwow 177—84
 Tscherning, Marie (Kbhvn.) 183
 Tved (Vejleby) 268
 Tvede (Horslunde) 294, 317
 Tvedegaard (ved Slubbekøbing)
 316—19
Udbj, Peter (Skovby) 252
 Udsen, Jens (Skriver). Byfoged
 (Nakskov) 133
 Ulfeldt, Corfitz. Greve 153—54
 Ulfeldt, Eleonore Christine. Grev-
 inde 153, 178
 Ulfstand, Oluf Holgersen. Lens-
 mand 331
 Ulfstand, Sidsel (Bønned) 331
 Ullerslev 293
 Ullitz, Jacob. Præst (Nakskov) 144
 Ulslev, Vester 295—97
 Ulslev, Øster 295—97
 Urne 294
 Utterslev 225, 226, 289
Vaabensted 105
 Vaalse 138, 154, 235, 237, 263, 275,
 298, 299
 Valdemar I 344
 Valdemar II 348, 352, 353
 Valdemar Atterdag 364
 Wallmoden, Christoffer Georg von.
 Amtmand (Fuglsang) 383
 Walterus (Walther). Stenhugger
 (Sdr. Kirkeby) 266
 Vantore Kongsgaard 345—47,
 351—53, 356, 362—63
 Vedby, Nørre 298, 299
 Vedel, Julius. Baron 395
 Wegener, Hendrik. Færgemand
 (Sundby) 380, 385
 Wegener, Johan. Præst (Halsted)
 102—03
 Weibull, Curt. Professor 153
 Wejle, Hans Knudsen. Biskop 126
 Vejleby 105, 268, 269
 Vejlø Skov 29
 Vejrhøj (Gunslev) 49
 Vejrø 335
 Vejrø 16, 25, 27—30, 268
 West, Peder Hansen (Nr. Kirkeby)
 245
 Vestensborg (Gaard) 299
 Vestenskov 275, 289
 Vestenskov Kirke 265
 Vesterborg 143, 185—90, 204, 219,
 275, 289, 403
 Vesterborg Seminarium 185—90, 405
 Veit, L. F. V. Læg (Rødby) 322
 Wichfeld, Jørgen. Kammerherre
 (Engestofte) 312
 Wichmann, Peter. Proprietær
 (Fuglse) 245
 Widding, Ole. Magister 264
 Wied, Gustav. Forfatter 392
 Wiell, Claus. Gaardfæster (V. Kar-
 leby) 245—48
 Vignæs 54, 63, 70
 Wiinholt, Claus. Præst (Horslunde)
 143—44
 Wilcken, Anders. Politifuldmægtig
 (Nykøbing) 107

XVII

- Wildenradt, Christian Heinrich.
 Ritmester, Etatsraad 230—31
 Willesen, L., Rektor (Nykøbing)
 157
 Willumsen. Forpagter (Anhof) 208
 Vindeby 204, 289
 Vindenæs Horn (Femø) 19
 Winstrup, Laurits Albert. Arkitekt
 86
 Wintersborg 294
 Virket 275, 399
 Volshave 293
 Wolsing, Jens: Troldestenen 138—39
 Wolsing, Lauritz. Gaardfæster
 (Holeby) 192
 Voltelin, Carl Julius. Læge (Ny-
 købing) 234, 235
 Worm, Hans. Foged (Hesselager)
 120
- Vorskovgaard 229, 230
 Wrangel. Svensk General 154
 Wulf. Degn 143
 Væggerløse 138, 299
- Z**achow, Baltzer. Færgemand
 (Sundby) 379, 385
 Zeuthen, Mathias. Amtsforvalter
 (Aalholm) 395—96
- Ø**nslev 263, 299
 Ørslev 138
 Ørslev, Nørre 299
 Østen, Carl: H. C. Andersen paa
 Falster. 389—95
 Østerborggaard (Vesterborg) 204
 Østerby (Føjø) 24
 Østofte 70, 371, 388

Tidligere Aarbøger m. m.

Ved Henvendelse til Samfundets Kasserer, Lærer Svend Jørgensen, Toreby, Søllested, faas:

Aargangene 1913, 1918 samt 1922—1939 à	Kr. 1,00
Aargangene 1940—1949 à	— 2,00
Aargang 1950	— 3,00
Norvin, William: Kilder og Hjælpe­midler til Studiet af Lollands og Falsters Historie I—II.	— 1,00
Litteratur om Lolland-Falsters Historie og Topografi	— 0,50
Beretning om Hjemstavnskursuset paa Lollands Højskole 1926.	— 1,00
Jørgensen, J. og Ussing, H.: Lollandsk Landsbyliv .	— 2,00
Hjelholt, H.: Falsters Historie I—II	— 10,00
Haugner, C. C.: Maribo Historie I—II	— 7,00
Blatt, Franz: Under vor Haand og Se­gl.	— 0,50
Grandjean, Louis, E.: Digeingeniør Peder Nicolajsen Pærregaard og hans Slægt.	— 1,00
Svend Jørgensen: Bag Diger og Hegn I	— 4,00
Svend Jørgensen: Bag Diger og Hegn II	— 6,00

Ved Køb af hele Aarbogsrækker har Samfundet erhvervet enkelte Eksemplarer af Aargang 1914, 1916, 1920 og 1921, der sælges for en Pris af Kr. 5,00 pr. Stk.